Niccolò Machiavelli

Arta războiului

NICCOLÒ MACHIAVELLI

ARTA RĂZBOIULUI

ISBN 973-9241-98-0
Traducător: Alexandru I. Constantin
Editura Antet
1999

CARTEA I

Convins că este permis să lauzi un om care nu mai există, pentru că moartea ne scutește de orice motiv, de orice suspiciune, inclusiv în ce privește lauda, nu mă voi teme să plătesc aici tribut corect de elogii prietenului meu, *Cosimo Rucellai*, al cărui nume nu mi-l pot aminti fără să lăcrimez. El avea toate calitățile pe care cineva le-ar dori pentru un prieten și pe care patria le cere fiilor săi. Cred că nu este nimic mai frumos, cu excepția vieții, decât a te sacrifica de bunăvoie pentru prieteni. Și nimic nu este prea greu atunci când dorești să faci totul, când nu precupețești nimic pentru a face ceva pentru patrie. Declar că printre oamenii pe care i-am cunoscut și frecventat nu am întâlnit pe altcineva care să mă entuziasmeze și să mă înflăcăreze mai mult atunci când erau relatate faptele mari și frumoase. Singurul regret pe care și l-a exprimat pe patul morții a fost acela de a le mărturisi prietenilor că moare în propriul pat, tânăr și lipsit de glorie, fără ca în cariera lui să se fi putut remarca printr-un serviciu deosebit. El aprecia că nu ar fi nimic de zis despre el, cu excepția faptului că a fost un prieten fidel. Dar în lipsa faptelor lui, aș putea, alături de alți câțiva care l-au cunoscut bine, să depun mărturie, cu toată convingerea, pentru strălucitele sale calități. Numai că norocul i-a cam fost potrivnic, în așa măsură, încât nu a putut să ne transmită câteva amintiri ale spiritului său delicat: a lăsat mai multe scrieri și, printre altele, o culegere de versuri erotice cu care a cochetat în tinerețe, fără a avea un subiect real al dragostei, ci numai pentru a-și ocupa timpul până în momentul când norocul i-ar fi putut orienta spiritul spre cugetări mai înalte. Din scrierile sale se poate vedea cu cât succes știa să-și exprime gândurile și ce nume ilustru și-ar fi câștigat în poezie, dacă aceasta ar fi rămas singurul obiect al studiilor sale.

Moartea însă mi-a răpit acest prieten atât de drag, așa că nu pot să-i compensez pierderea decât ocupându-mă de memoria sa, atât timp cât este vie, reamintindu-mi acele trăsături care îl remarcau sau ascuțimea spiritului său, înțelepciunea gândurilor sale. Din acest punct de vedere, cel mai recent lucru pe care l-aș putea evoca este discuția pe care a avut în grădina sa cu *Fabrizio Colonnna*, unde acesta vorbea cu atâta pricepere

despre arta războiului și unde *Cosimo* se remarca prin întrebări atât de fericite și pline de sens. Eram prezent la această discuție, împreună cu câțiva dintre prietenii noștri. Și nu m-am hotărât să o scriu pentru că acei prieteni ai lui *Cosimo*, care au fost, ca și mine, martori, să-și reamintească de talentul și virtuțile sale. Ceilalți prieteni ai săi vor regreta faptul că nu au fost acolo pentru a se bucura de înțelepciunea lecțiilor pe care le dădea nu numai în ce privește arta militară, dar și asupra vieții civile, unul dintre oamenii cei mai luminați ai secolului.

Fabrizio Colonna, la înapoierea în Lombardia, acolo unde el luptase glorios mult timp pentru regele Spaniei, a trecut prin Florența, unde s-a oprit pentru câteva zile spre a-l vizita pe marele duce și a-i revedea pe câțiva dintre gentilomii cu care fusese în legătură cândva. *Cosimo* a decis să-l invite în grădina sa nu atât pentru a face să strălucească măreția sa, cât spre a-l avea mai mult timp alături, pentru a discuta cu el. Credea că nu trebuia să lase să-i scape ocazia de a culege diverse informații asupra importantelor probleme ce făceau obiectul constant al preocupărilor sale, pe care le aștepta de la un asemenea om. *Fabrizio* acceptă aceasta invitație. Mulți dintre prietenii lui *Cosimo* s-au adunat acolo, printre care, *Zanobi Buondelmonti*, *Batista Della Palla* și *Luigi Almanni*, toți fiind tineri și foarte dragi lui *Cosimo*, pasionați de același obiect de studiu ca și el. Nu voi aminti aici nici meritele și nici calitățile lor atât de rare. Ei ni le dovedesc din plin, cu strălucire, în fiecare zi. *Fabrizio* a fost primit cu toate onorurile casei, în condițiile date.

Îndată după terminarea prânzului, ei s-au ridicat de la masă și s-au bucurat de toate plăcerile sărbătorii, distracție căreia oamenii mari, ocupați cu cele mai înalte cugetări, nu-i acordă, de obicei, decât foarte puțin timp, iar *Cosimo*, mereu atent la subiectul principal pe care și-l propune, a profitat de excesul de căldură (erau în cele mai lungi zile ale verii) pentru a-și conduce prietenii în partea cea mai retrasă și mai umbroasă din grădina sa. Ajunși acolo, unii dintre ei s-au așezat pe iarbă, alții pe scaunele aflate sub arborii stufoși. *Fabrizio* găsea a fi încântător acest loc. El aprecia în mod deosebit unii dintre copacii pe care îi era greu să-i recunoască. *Cosimo* le-a spus însă: „O parte dintre acești copaci vă sunt, poate, necunoscuți; nu trebuie să vă mirați, căci unii dintre ei erau mai căutați de antici decât sunt de către noi”. Le-a spus denumirile acestora și le-a povestit cum

bunicul său, *Bernardo*, se ocupase personal să-i crească. „M-am gândit deja la ce o să spuneți, replică *Fabrizio*; acest gust al bunicului dumneavoastră și locul acesta îmi amintesc de unii prinți ai regatului *Napoli* care au aceleași gusturi și cărora le place acest gen de copaci.” Apoi se opri câteva clipe, ca și când ar fi fost nehotărât dacă să continue sau nu. „Dacă nu mi-ar fi teamă că aș răni pe cineva, adăugă el, în cele din urmă, v-aș spune părerea mea în această privință. Dar mă adresez unor prieteni. Iar ceea ce vreau să spun este numai de dragul conversației și nu pentru a jigni pe cineva. O, ar fi fost mult mai bine, mi se pare, să-i imităm pe antici în vigoarea lor bărbătească și în austeritatea lor, decât în luxul și în moliciunea lor; în ceea ce ei practicau sub arșița soarelui și nu în ce făceau la umbră! La antichitatea pură, de început, cea dinainte de a fi fost coruptă trebuie să apelăm pentru a regăsi morala. Și aceasta pentru că patria a fost pierdută atunci când romanii au căpătat astfel de gusturi”. *Cosimo* i-a răspuns (pentru a evita însă repetarea plicticoasă a formulelor „el zise”, „el îi răspunse”, vom folosi, în continuare, numele interlocutorilor).

Cosimo: Ați deschis discuția pe care o doream. Vă conjur să-mi vorbiți în deplină libertate, pentru că numai așa îmi voi permite să vă întreb. Și dacă în întrebările sau în răspunsurile mele iert sau condamn pe cineva, aceasta nu va fi cu vreo intenție din partea mea și nici pentru a scuza sau a acuza, ci numai pentru a afla adevărul de la dumneavoastră.

Fabrizio: Aș fi încântat să vă spun tot ce știu în legătură cu cele ce m-ați întreba. Veți judeca voi dacă spun adevărul. În rest, aștept întrebările voastre cu cea mai mare plăcere. Acestea îmi vor fi utile, în măsura în care ele vor putea primi răspunsul meu. Cel care știe să întrebe, ne dezvăluie puncte de vedere și ne oferă o mulțime de idei care, fără acesta, nu ne-ar fi niciodată cunoscute.

Cosimo: Revin la ce ziceați la început, precum că bunicul meu și prinții voștri napolitani ar fi făcut mai bine să-i imite pe antici în vigoarea lor bărbătească decât în moliciunea lor. Aș vrea să-l scuz aici pe bunicul meu, iar pe ceilalți îi las în seama voastră. Nu cred că în timpul lui să fi existat un alt om care să fi detestat mai mult ca el moliciunea și să fi iubit mai mult această austeritate pe care voi o elogiați. Dar el simțea că n-ar fi putut să practice el, personal, aceste virtuți, nici să le impună copiilor

săi, într-un secol atât de corupt, încât cel care și-ar permite să se delimiteze de uzanțele curente ar fi ridiculizat de oricine. Faptul că un om, după exemplul lui *Diogene*, s-ar tăvăli gol prin nisip în arșița din mijlocul verii sau ar face același lucru iarna, pe zăpadă sau gheață l-ar face să fie considerat nebun. Cel care vrea să-și crească copiii la țară, precum spartanii, să-i pună să doarmă afară, să meargă cu capul și cu picioarele goale și să se scalde iarna în apa rece pentru a deveni mai rezistenți la durere, pentru a le slăbi dragostea de viață și a le inspira disprețul față de moarte, nu numai că ar fi ridiculizat, dar ar fi privit mai mult ca un animal feroce decât ca un om. Dacă astăzi cineva ar trăi numai cu legume, precum *Fabricius* și ar disprețui bogățiile, el nu ar fi lăudat decât de un număr foarte mic de oameni și nu ar fi imitat de nimeni. Așa că, bunicul meu, speriat de ascendența moravurilor actuale, nu îndrăznea să îmbrățișeze moravurile antice și s-a mulțumit să-i imite pe antici numai în ceea ce nu putea isca un scandal prea mare.

Fabrizio: Din acest punct de vedere, ai deplină dreptate să-l scuzi pe bunicul tău și ai făcut-o perfect. Dar propun să evocăm mai puțin aceste moravuri dure și austere, decât uzanțele mai ușoare, mai conforme modului nostru de viață actual, pe care orice cetățean dotat cu o oarecare autoritate le-ar putea introduce în țara sa, fără a fi pedepsit. Îi voi cita din nou pe romani. Trebuie să revenim mereu la ei. Dacă se analizează cu atenție instituțiile și moravurile lor, se vor remarca multe lucruri ce ar putea face ca acestea să fie resuscitate ușor într-o societate ce nu ar fi totuși coruptă.

Cosimo: Aș putea să vă întreb la ce ar fi bună imitarea lor?

Fabrizio: Ar trebui, ca și la ei, să fie onorată și recompensată virtutea, să nu fie deloc disprețuită sărăcia, cetățenii să fie îndemnați să se iubească între ei, să înlăture facțiunile, să prefere avantajul comun binelui lor personal și, în fine, să se practice alte virtuți similare ce sunt foarte compatibile cu timpul nostru. Nu ar fi dificil să fie inspirate astfel de sentimente, dacă, după ce ar fi bine gândite, li s-ar adăuga mijloace veritabile de execuție. Acestea sunt atât de frapant de reale, încât ar fi la îndemâna chiar și a unor spirite foarte obișnuite. Cel care ar obține un astfel de succes ar planta copaci la umbra cărora și-ar petrece, mai bine decât la umbra acestora, cele mai fericite zile ale sale.

Cosimo: Nu vreau să dau o replică la ceea ce ați zis. Să se pronunțe cei ce sunt în stare să aibă o părere în acest sens. Dar, pentru a-mi clarifica mai bine îndoielile, mă voi adresa ție, cel care îi acuzi atât de vehement pe acei contemporani care, în momente importante ale vieții, neglijează să-i imite pe antici și te voi întreba de ce, dacă tu crezi că această neglijență ne-ar face să ne abatem de la adevărata cale, tu nu ai încercat deloc să aplici câteva dintre uzanțele acelorași antici în domeniul artei războiului, care este meseria ta, în care ai dobândit o reputație atât de mare.

Fabrizio: Iată-ne ajunși acolo unde doream. Ceea ce am zis până acum nu a făcut decât să ducă la această problemă, ceea ce am și urmărit. Aș putea scăpa de voi cu o scuză, dar pentru că timpul ne permite, vreau ca, spre satisfacția voastră și a mea, să tratez mai aprofundat acest subiect. Cei care se gândesc să facă ceva, trebuie mai întâi de toate să dispună de mijloacele necesare pentru a fi în măsură să acționeze cu prima ocazie. Și cum aceste decizii trebuie luate cu prudență, discret, cei care le iau nu pot fi acuzați de neglijență, dacă nu au ocazia să le aducă la îndeplinire. Și dacă în cele din urmă ocazia apare, iar ei rămân pasivi, se apreciază fie că deciziile lor nu sunt suficiente, fie că nu există deloc. Și cum, după părerea mea, nu am avut niciodată ocazia să-mi fac cunoscute deciziile pe care le-am pregătit pentru a reda armatele instituției lor antice, nimeni nu mă poate acuza că n-am făcut nimic. Mi se pare că această scuză ar fi suficientă pentru a răspunde reproșului vostru.

Cosimo: Da, dacă aș fi fost sigur că ocazia nu s-a ivit niciodată.

Fabrizio: Cum, de fapt vă puteți îndoi că ocazia mi s-ar fi oferit sau nu, vă pot întreține îndelung, pentru că aveți bunătatea să mă ascultați, în legătură cu măsurile pregătitoare ce trebuie luate, cu tipul de ocazie ce trebuie să se prezinte, obstacolele ce se ridică în fața unor astfel de măsuri și împiedică ivirea ocaziei. În fine, vreau să vă explic, deși pare contradictoriu, cât de dificilă și, în același timp, cât de ușoară este o astfel de treabă.

Cosimo: Nu ar fi nimic mai plăcut pentru mine și pentru prietenii mei. Și dacă dumneavoastră nu obosiți să ne vorbiți, noi cu siguranță nu vom înceta să vă ascultăm. Dar, întrucât

sper că această discuție va fi lungă, vă cer permisiunea să mă ajutați să o asigur. Noi vă rugăm anticipat să ne permiteți să vă inoportunăm cu întrebările noastre, iar dacă uneori vom îndrăzni să vă întrerupem…

Fabrizio: Sunt încântat, *Cosimo*, pentru întrebările pe care mi le pui tu și tinerii tăi prieteni. Tinerețea voastră trebuie să vă deschidă apetitul pentru arta militară și să vă facă mai condescendenți față de opiniile mele. Bătrânii cu capul alb și sângele rece sau nu le place deloc să audă vorbindu-se despre război ori sunt incorigibili în prejudecățile lor. Ei își închipuie că ceea ce ne aduce la starea în care suntem sunt timpurile corupte și nu instituțiile proaste. Așa că, întrebați-mă fără teamă. V-o cer eu, pentru a avea mai întâi timp să respirăm un pic și pentru că mi-ar plăcea să nu las nici o îndoială în mintea voastră.

Revin la ce ziceați, că în materie de război, care este meseria mea, nu aș fi adoptat nici o metodă a anticilor. La aceasta răspund că războiul făcut ca profesie nu poate fi practicat corect de către particulari, niciodată. Războiul trebuie să fie numai treaba guvernelor, republicilor sau regatelor. Niciodată un stat bine constituit nu permite cetățenilor săi sau propriilor supuși să-l desfășoare pentru ei înșiși și, în fine, niciodată un om de bine nu-l va îmbrățișa ca fiind o profesie deosebită. Aș putea deci, să-l privesc ca pe un om de bine pe cel care se dedică unei profesii care îl antrenează, dacă vrea să fie util în mod constant, pentru violență, jaf, perfidie și pentru o mulțime de alte vicii care îl transformă în mod obligatoriu într-un om rău! Or, în această materie nimeni, mare sau mic, nu poate evita acest pericol, pentru că viciile respective nu sunt cultivate în timp de pace nici de unii, nici de alții. Pentru a le alimenta, a le face să se manifeste, cei răi sunt obligați să acționeze ca și când nu ar fi pace. Sigur, aceste două moduri de a fi nu convin deloc omului de bine. De aici se nasc furturile, asasinatele, violențele de tot felul pe care astfel de „soldați” și le permit atât asupra inamicilor, cât și asupra prietenilor lor. Pentru a înlătura pacea, șefii lor recurg la mii de trucuri pentru a face ca războiul să dureze, iar atunci când pacea se instalează, în cele din urmă, obligați fiind să renunțe la soldele lor și la practicarea apucăturilor lor obișnuite, ei adună o bandă de aventurieri și jefuiesc fără milă ținuturi întregi.

Vă amintiți acea epocă teribilă pentru Italia când, la terminarea războiului care a lăsat fără solde o mulțime de soldați, aceștia s-au constituit în bande și au pornit să pună biruri pe castele și au răvășit țara, fără a putea fi opriți? Ați uitat că după primul război punic soldații cartaginezi s-au strâns sub ordinele lui *Mathon* și ale lui *Spendion*, doi șefi creați special de ei și care au atras *Cartagina* într-un război mult mai periculos decât cel pe care abia îl terminaseră cu romanii? Iar în vremea părinților noștri, *Francesco Sforza* pentru a-și menține pe timp de pace o existență onorabilă, nu numai că i-a bătut pe milanezii care îl țineau în solda lor, dar le-a luat și libertatea, instaurându-se ca suveran al lor.

Așa s-au comportat toți soldații din Italia, care au făcut din război singura lor profesie. Iar dacă nu toți au devenit duci de Milano, aceștia nu sunt mai puțin respingători, pentru că ei au făcut aceleași crime, fără însă a dobândi aceleași avantaje. *Sforza*, tatăl lui *Francesco*, a forțat-o pe regina *Giovanna* să se arunce în brațele regelui *Aragonului*, părăsind-o imediat și lăsând-o fără apărare în mijlocul inamicilor. Nu există alt motiv decât satisfacerea ambiției lui, de a obține de la ea contribuții cât mai mari sau chiar de a-i prelua statele. *Braccio* a încercat prin mijloace similare să pună mâna pe regatul *Napoli*. Și ar fi reușit, dacă nu ar fi fost învins și ucis la *Aquila*. Toate aceste dezordini s-au produs numai pentru că acești oameni au făcut din război unica lor meserie. Nu există oare pe la voi un proverb care vine în sprijinul părerilor mele care zice că „Războiul face valorile, iar pacea le face să dispară”? Așa se face deci, că atunci când un individ care trăia numai de pe urma războiului a pierdut acest mijloc de existență, dacă nu are suficientă tărie pentru a se converti în om de onoare, sub imperiul necesității, este obligat de nevoie să iasă la drumul mare, iar justiția este obligată să-l spânzure.

Cosimo: Mă faceți să disprețuiesc aproape această meserie a armelor, pe care o credeam cea mai frumoasă și cea mai onorabilă ce poate fi practicată. Așa că aș fi nemulțumit de tine, dacă nu ai remarca-o în sufletul meu. Fără asta, nu voi ști cum să justific gloria lui *Cezar*, *Pompei*, *Scipion*, *Marcellus* și a atâtor altor generali romani, al căror renume i-a plasat, s-ar putea spune, alături de zei.

Fabrizio: Permiteți-mi să vă prezint cele două propuneri ale mele: una – că un om cinstit nu poate să îmbrățișeze, ca profesie, meseria armelor; cealaltă – că o republică sau niște regate constituite cu înțelepciune nu le-au permis-o niciodată cetățenilor sau supușilor lor. În legătură cu prima dintre aceste propuneri nu mai am nimic de adăugat. O să vă mai vorbesc însă de cea de-a doua.

Dar mai întâi o să răspund observației tale. Desigur, nu ca oameni de bine, ci ca războinici pricepuți și întreprinzători și-au câștigat o faimă atât de mare *Cezar*, *Pompei* și aproape toți generalii apăruți după primul război punic. Însă cei care i-au precedat au meritat gloria atât pentru virtutea, cât și pentru abilitatea lor. De unde provine această diferență? Aceasta constă în faptul că aceștia nu făceau din război unica lor meserie, iar ceilalți, din contră, i se dedicau în întregime. Atâta timp cât Republica se menține pură, niciodată un cetățean puternic nu va ajunge să se servească de meseria armelor pentru a-și menține autoritatea pe timp de pace, nesocotind toate legile, sărăcind provinciile, tiranizându-și patria și supunând-o voinței sale. Niciodată un cetățean din ultimele clase ale poporului nu va îndrăzni să-și încalce jurământul militar, să-și mărească averea pe seama altora, să sfideze autoritatea Senatului și să participe la atentate contra libertății, numai spre a putea trăi tot timpul din meseria armelor. În primele timpuri, generalii, satisfăcuți de onorurile triumfurilor, reveneau cu plăcere la viața privată. Simplii soldați renunțau la arme cu o plăcere chiar mai mare decât cea din momentul când le luaseră, și-și reluau ocupațiile obișnuite, fără a fi putut concepe că ar putea trăi de pe urma armelor și din prăzile de război.

Poate fi citat un mare și memorabil exemplu, cel al lui *Atilius Regulus*, cel care, fiind general al armatelor romane din Africa, după ce i-a zdrobit aproape complet pe cartaginezi, cerea Senatului permisiunea de a se întoarce să-și cultive pământurile pe care fermierii le ruinaseră. De aici rezultă destul de clar că, dacă și-ar fi făcut din război o meserie, dacă s-ar fi gândit să-l facă util pentru el însuși, el nu ar fi cerut niciodată, având la dispoziție atâtea provincii bogate, să se întoarcă la a-și lucra propriile pământuri. Mai ales că el ar fi putut câștiga zilnic mai mult decât valora întreaga sa moștenire.

Dar acești oameni virtuoși, care nu făceau din război singura lor profesie nu se alegeau decât cu oboseala, pericolele și gloria. Și o dată însărcinați cu această prețioasă misiune, ei nu mai voiau decât să se reîntoarcă la căminele lor spre a trăi acolo conform profesiei lor obișnuite. Comportarea soldaților simpli pare să fi fost la fel. Ei părăseau și reluau această misiune fără dificultate. Nu mai fuseseră deloc sub arme? Ei bine, se înrolează voluntar. Erau angajați? Nu cereau decât să-și primească concediul.

Aș putea susține acest adevăr cu mii de exemple, dar nu voi cita decât un fapt: unul dintre cele mai mari privilegii pe care poporul roman le acorda unui cetățean era acela de a nu fi forțat să se înroleze împotriva voinței sale. Așa că, pe timpul zilelor bune ale Romei, care au durat până la frații Grahi, nu a existat nici un soldat care să fi făcut din război o profesie și nu conta faptul că în armata lor nu exista decât un număr foarte mic de supuși răi, care erau aspru pedepsiți. Un stat bine constituit trebuie deci să ordone cetățenilor săi însușirea artei războiului ca pe un exercițiu, un obiect de studiu în timp de pace. Iar, pe timp de război, ca o problemă de necesitate și ca pe o ocazie de a dobândi gloria. Dar numai Guvernul o poate exercita ca meserie, așa cum făcea cel al Romei. Orice particular care are un alt scop în caz de război este un rău cetățean. Orice stat care se conduce după alte principii este un stat prost alcătuit.

Cosimo: Sunt pe deplin satisfăcut de tot ce ați spus și îmi place mult concluzia dumneavoastră. Dar eu cred că ea nu este valabilă decât pentru republici. Mi se pare că ar fi greu de aplicat la monarhii. Sunt înclinat să cred că unui rege îi place să se înconjoare cu oameni preocupați numai de război.

Fabrizio: Nu, fără îndoială. O monarhie bine orânduită trebuie, din contră, să evite din toate puterile o asemenea stare de lucruri, care nu servește decât pentru a-l compromite pe rege și decât pentru a crea agenți ai tiraniei. Și să nu-mi vorbiți de monarhiile actuale, întrucât v-aș răspunde că acestea nu sunt bine orânduite. O monarhie bine orânduită nu-i conferă regelui puteri nelimitate, mai puțin în ce privește armata. Numai în acest domeniu este nevoie de implicare directă, de o voință unică, în rest însă, un rege nu trebuie să facă nimic fără un consiliu. Iar acest consiliu trebuie să vegheze pe lângă monarh

să nu se constituie o categorie de oameni care, pe timp de pace, să dorească permanent războiul, pentru că nu ar putea trăi fără război.

Aș dori însă să mă opresc puțin asupra acestui aspect și să mă refer nu la o monarhie perfectă, ci la una din cele care există în prezent. Și susțin că într-un astfel de caz, regele trebuie să se teamă de cei care nu au altă meserie decât pe cea a armelor. Fără îndoială, forța unei armate constă în infanteria ei. Și dacă un rege nu-și conduce armata în așa fel, încât pe timp de pace infanteria să nu dorească a se lăsa la vatră pentru ca oamenii să-și practice profesiile respective, acel rege este pierdut. Cea mai periculoasă infanterie este cea care nu are altă meserie decât războiul. Căci un rege care a folosit-o o dată este nevoit sau să facă mereu război sau să o plătească permanent, ori să-și asume riscul de a se vedea deposedat de Statul său. Este imposibil să faci mereu război, la fel și să plătești permanent, așa că nu rămâne decât pierderea Statului. Așa că romanii, atâta timp cât și-au păstrat înțelepciunea și virtutea nu au permis niciodată, așa cum am mai spus, ca cetățenii să facă din război unica lor meserie. Aceasta nu că nu i-ar fi putut plăti oricând, căci erau mereu în război, dar în felul acesta ei înlăturau pericolele ce le genera profesia permanentă a armelor.

Cu toate că circumstanțele nu se schimbau, oamenii se schimbă continuu. Ei își reglau în așa fel timpul pentru serviciul militar, încât în interval de 15 ani legiunile să fie complet primenite. Ei nu voiau decât oameni în floarea vârstei, între 18 și 35 de ani. În această perioadă a vieții, în care picioarele, brațele și ochii se bucură de aceeași vigoare. Și ei nu așteptau ca soldatul să-și piardă puterile și să fie atins de insubordonare, așa cum se practica în perioada coruptă a republicii.

August și apoi *Tiberiu*, mai ahtiați de propria autoritate decât de ce ar fi putut fi util pentru Republică, au fost cei care au început să dezarmeze poporul roman, pentru a-l putea supune mai ușor și să mențină permanent aceeași armată la frontierele Imperiului. Apreciind că acest mijloc nu ar fi fost suficient spre a subjuga poporul și Senatul, ei au mai creat și o Armată Pretoriană, cantonată permanent sub zidurile Romei, pe care astfel o dominau. Facilitatea pe care ei o acordau cetățenilor trimiși sub arme, aceea de a-și face meseria armelor ca unica lor profesie a generat insolența soldățimii, care devine astfel

teroarea Senatului și care a făcut atâta rău împăraților înșiși, legiunile i-au înghițit pe mulți dintre ei, imperiul ajungând la discreția capriciilor lor. Au fost chiar cazuri când existau mai mulți împărați creați de diferite armate. Și care a fost rezultatul acestor dezordini? Mai întâi dezmembrarea Imperiului și apoi căderea lui.

Regii, preocupați de securitatea lor, trebuie deci să-și formeze infanteria din oameni care, în momentul războiului să se consacre de bunăvoie serviciului în armată, din dragoste față de aceștia, dar care la instaurarea păcii să se întoarcă cu mai mare plăcere la vetrele lor. În acest scop, trebuia ca ei să folosească oameni ce puteau trăi și din altă meserie decât cea a armelor. Un rege trebuie să vrea ca la sfârșitul războiului marii săi vasali să revină la guvernarea supușilor, gentilomii săi să-și cultive pământurile, infanteria să practice diversele ei meserii și ca fiecare dintre ei să facă de bunăvoie războiul pentru a avea pace și să nu încerce să tulbure pacea pentru a avea război.

Cosimo: Raționamentul tău mi se pare a fi foarte bine structurat. Totuși, întrucât tinde să-mi răstoarne toate ideile pe care le-am avut până acum în acest sens, mărturisesc că mai am încă unele îndoieli. Văd deci, un mare număr de seniori, de gentilomi și de alți oameni de calitatea ta care trăiesc, pe timp de pace, de pe urma talentelor lor militare și care primesc un tratament princiar din partea republicilor. Văd, de asemenea, că o mare parte dintre soldați rămân să fie folosiți pentru apărarea orașelor și cetățenilor. Mi se pare deci că pe timp de pace fiecare poate găsi mijloace de subzistență.

Fabrizio: Îmi este greu să cred că ai putea avea o astfel de opinie. Căci, presupunând că nu există nici o observație de făcut asupra acestei uzanțe, micul număr de soldați folosiți în locurile de care vorbeai, ar fi necăjiți, dacă te-ar contrazice. Cam care ar fi raportul real dintre infanteria care se cere la război și cea din timp de pace? Mai întâi, garnizoanele ordinare din orașe și cetăți se dublează în timp de război. Lor li se adaugă soldații menținuți în campanie. Toate aceste trupe reprezintă un număr considerabil de oameni de care trebuie să ne debarasăm în timp de pace. În ce privește numărul redus de trupe ce rămân pentru paza Statului, regatul tău și papa *Iulian* au făcut cunoscut faptul că nu se tem de oamenii care nu au altă meserie în afară de război. Insolența lor te-a obligat să-i îndepărtezi și să preferi în

locul lor pe elvețienii care, născuți într-un regim al legii și selecționați după principii reale de către Statul însuși, trebuie să inspire mai multă încredere. Să nu mai spui deci că pe timp de pace orice militar poate găsi un mijloc de subzistență.

În ce privește problema menținerii pe timp de pace a cuirasierilor, împreună cu soldele lor, este ceva mai greu de rezolvat. Dar, dacă ne gândim bine, vom vedea că acest obicei este funest și contrar principiilor. Aceștia sunt, în fond, oameni care au ca meserie războiul și care produc cele mai mari dezordini într-un Stat, dacă sunt în număr suficient. Dar dacă sunt ceva mai puțin numeroși pentru a putea forma o armată, ei nu comit tot răul de care ar fi în stare. Asta nu înseamnă că uneori nu ar putea fi foarte periculoși, așa cum dovedește ceea ce am relatat despre *Francesco* și despre *Sforza*, tatăl său, și despre *Braccio de Peruza*. Susțin deci că acest obicei de a plăti oameni de arme este respingător, funest și generator de numeroase abuzuri.

Cosimo: Ai vrea să-i elimini? Ori dacă îi folosești, cum crezi că i-ai menține?

Fabrizio: Ca trupe de ordonanță; nu ca în sistemul francez care este la fel de periculos ca al nostru și care nu face altceva decât să le alimenteze insolența, ci în maniera anticilor, care își formau cavaleria din slujitorii proprii, care în timp de pace își exercitau profesiile obișnuite. Dar, înainte de a termina această discuție, mă voi explica mai pe larg în această privință. Repet deci că dacă astăzi această parte a trupelor trăiește din meseria armelor, este un fapt ce se datorește degradării instituțiilor noastre militare. În ce privește tratamentul pe care-l rezervăm generalilor noștri, susțin că este o măsură foarte dăunătoare. O republică înțeleaptă nu ar trebui să se încredințeze oricui, iar în timp de război să aibă generali numai din rândul cetățenilor proprii. Iar pe timp de pace să-i oblige să revină la profesia obișnuită.

Un rege prudent nu trebuie, de asemenea, să acorde un alt tratament generalilor săi, atâta timp cât aceștia nu i-au îndeplinit o misiune importantă și să-i recompenseze pentru serviciile făcute pe timp de pace. Și, pentru că m-ai citat ca exemplu, îmi voi permite să vorbesc despre mine. Războiul nu a fost niciodată meseria mea; meseria mea este să-mi conduc slujitorii și să-i apăr. De aceea eu trebuie să iubesc pacea și să

știu a face război. Recompensele și stima regelui meu nu sunt atât prețul talentelor mele militare, cât cel plătit pentru sfaturile mele, de care el a beneficiat pe timp de pace. Orice rege înțelept și care vrea să guverneze prudent n-ar trebui să-și dorească pe lângă el decât astfel de oameni. La fel de periculos pentru el este ca cei din jurul lui să fie adepți mai mult ai păcii decât ai războiului.

Nu mai am nimic de adăugat la primele mele propuneri; dacă ce am zis nu vă este suficient, nu văd cum v-aș convinge. Dar vedeți deja câte dificultăți sunt pentru a reveni la disciplină celor vechi în armata noastră. Și câte precauții trebuie să ia în acest scop un om înțelept și natura împrejurărilor în care poate spera să aibă succes. Ați înțelege mai ușor toate aceste adevăruri, dacă ai putea accepta fără emoție comparația ce o fac între instituțiile vechi și cele din vremea noastră.

Cosimo: Discuțiile tale înțelepte au făcut să crească plăcerea de a te asculta. Te rugăm mult ca, după ce îți vom fi mulțumit pentru tot ce am învățat, să ne spui ce ți-a mai rămas de zis.

Fabrizio: Întrucât vă face plăcere, voi începe prin a trata această problemă, abordând-o pornind chiar de la principii. Scopul oricărui guvern care vrea să facă război este să poată susține o campanie împotriva oricărui inamic și să învingă în luptă. Deci trebuie pusă pe picioare o armată. Pentru aceasta trebuie găsiți oameni, repartizați, antrenați pe unități și mari unități, cazați și învățați să reziste inamicului, fie în marș, fie pe câmpul de luptă. Din aceste diverse aspecte constă talentul pentru un război de campanie, cel mai necesar și cel mai onorabil. Celui care știe să dea o bătălie i se iartă toate greșelile pe care le-ar fi făcut deja în comportarea sa militară. Dar cel căruia i-a fost refuzat un astfel de dar, oricât ar fi el de recomandat pentru alte domenii, nu va termina niciodată în mod onorabil un război. O victorie desființează efectul celor mai proaste operații, iar o înfrângere poate face să eșueze planurile cele mai înțelepte și mai coordonate.

Primul lucru necesar în război fiind găsirea oamenilor, trebuie să ne ocupăm, în primul rând, de ceea ce se cheamă „recrutare” și pe care eu aș numi-o „elită”, pentru a folosi un termen mai onorabil, consacrat și de antici. Cei care au scris despre război voiau ca soldații să fie selecționați din țările temperate, singurul mijloc, spuneau ei, de a avea oameni înțelepți și întreprinzători,

pentru că în țările calde oamenii au prudență fără curaj, iar în țările reci au curaj fără prudență. Acest sfat ar fi bun pentru un prinț care ar putea fi stăpânul întregii lumi și și-ar putea recruta soldații de oriunde din lume. Dar cum eu vreau să stabilesc aici reguli care să fie folositoare tuturor guvernelor, mă limitez a spune că orice stat trebuie să-și completeze trupele din propria țară, fie ea caldă, temperată său rece, n-are importanță. Anticii ne oferă o mulțime de exemple care atestă că soldații buni se fac cu o bună disciplină, în orice țară; ea suplinește defectele naturii și este atât de puternică, pe măsura legilor sale. A lua soldați din afara propriei țări nu se poate chema „elită”. Acest cuvânt presupune că dintr-o provincie pot fi aleși oamenii cei mai potriviți serviciului militar, cei care vor să mărșăluiască, dar și din cei care nu o vor. Nu veți putea face această „elită” decât în zonele care vă sunt supuse. În țările care nu vă aparțin nu puteți obliga pe nimeni, ci trebuie să vă mulțumiți cu oameni de bunăvoință.

Cosimo: Dar dintre acești oameni de bunăvoință ar putea fi luați unii și lăsați alții. Acest mod de recrutare ar putea fi totuși considerat „elită”.

Fabrizio: Într-un fel, ai dreptate, dar dacă ești atent la toate viciile unui asemenea mod, vei vedea că nu mai este vorba de „elită”. Mai întâi, străinii care se înrolează voluntar sub drapelul tău, departe de a fi cei mai buni sunt, din contră, cei mai răi supuși din țară. Dacă undeva sunt oameni dezonorați, leneși, fără religie, desfrânați, nesupuși autorității părintești, oameni pierduți, ahtiați după jocuri de noroc și dedați tuturor viciilor, aceștia sunt acei care ar vrea să se dedice meseriei armelor. Astfel de moravuri constituie tot ce poate fi mai rău pentru o armată, o instituție adevărată și înțeleaptă. Când astfel de oameni se prezintă la tine în număr mai mare decât ai nevoie, poți să alegi, dar fondul fiind rău, aceasta nu înseamnă „elită”, ci recrutare de soldați. Din astfel de oameni sunt compuse în prezent armata Italiei și alte armate, cu excepția celei a Germaniei. Pentru că în alte țări nu este vorba de o autoritate a suveranului, ci de simpla voință a celui care face recrutările. Or, te întreb dacă într-o armată formată prin astfel de metode ar putea fi întronată disciplina anticilor?

Cosimo: Deci de partea cui ar trebui să fim?

Fabrizio: Ți-am spus; să fie aleși sub autoritatea unui suveran, dintre supușii statului.

Cosimo: Și crezi că ar fi ușor de introdus disciplina antică în rândurile unor astfel de oameni?

Fabrizio: Fără îndoială, dacă într-o monarhie ei sunt comandați de suveran sau chiar de către un simplu senior; sau într-o republică, de către un cetățean învestit cu titlul de general. Astfel este greu să se realizeze ceva pozitiv.

Cosimo: De ce?

Fabrizio: Vă voi spune la momentul potrivit, deocamdată este suficient.

Cosimo: Întrucât această „elită" nu trebuie făcută decât în propria țară credeți că ar fi preferabil ca soldații să provină de la oraș sau de la țară?

Fabrizio: Tot ce s-a scris despre arta militară arată că sunt preferați oamenii de la țară, ca fiind mai robuști, mai rezistenți la oboseală, mai obișnuiți să trăiască sub cerul liber, să înfrunte arșița soarelui, să prelucreze fierul, să sape o groapă și să poarte coase, în fine, mai îndepărtați de orice fel de viciu. Iată care ar fi părerea mea în această problemă. Întrucât există soldați pedeștri și soldați călare, aș vedea că primii să fie aleși de la țară, iar ceilalți de la oraș.

Cosimo: Și la ce vârstă i-ați angaja?

Fabrizio: Dacă aș avea de format o întreagă armată, i-aș lua între 17 și 40 de ani. Și numai la 17 ani, dacă ar fi nevoie numai de recrutări pentru completare.

Cosimo: Nu prea înțeleg această diferență.

Fabrizio: O să-ți explic. Având de constituit o armată întreagă, într-o țară unde ea nu ar exista, aș fi obligat să iau orice bărbat de vârsta militară, adică să fie în stare să poată face o instrucție despre care o să-ți vorbesc în curând. Dar într-o țară în care o astfel de armată ar exista, aș putea să nu iau, pentru împrospătare, decât bărbați de 17 ani, pentru că ceilalți ar fi fost deja selecționați și înrolați.

Cosimo: Văd că ați vrea să faceți o miliție de genul celei constituite în Toscana?

Fabrizio: Așa este. Dar aș înarma-o, aș antrena-o, i-aș da șefi; în fine, aș organiza-o într-un mod care nu există la voi.

Cosimo: Ești de acord deci cu miliția noastră?

Fabrizio: De ce vrei să o blamez?

Cosimo: Asta pentru că mulți oameni luminați au blamat-o.

Fabrizio: A spune că un bărbat luminat care blamează miliția voastră ar însemna ceva contradictoriu. Un astfel de bărbat poate să aibă reputația de luminat, dar aceasta este o nedreptate ce i se face.

Cosimo: Puținul succes de care s-a bucurat ne-a format despre ea o părere proastă.

Fabrizio: Fii atent, aceasta s-ar putea să nu fie greșeala ei, ci a noastră și sper că până la sfârșitul acestei discuții o să dovedesc acest lucru.

Cosimo: Îmi face o mare plăcere; dar, mai întâi, vreau să vă spun de ce este acuzată, pentru a o justifica în mod complet. Se spune că fie nu poate face nici un serviciu și atunci a te încrede în ea înseamnă ruinarea statului, fie că, din contră, ea este în stare să-și facă treaba, dar în mâinile unui șef avizat ar putea deveni un mijloc al tiraniei. Sunt citați romanii, care și-au pierdut libertatea cu propriile arme. Este citată Veneția și regele Franței. Prima, pentru a nu se supune unuia dintre cetățenii săi, folosește trupe străine. Iar regele Franței și-a dezarmat poporul, pentru a conduce fără vreo rezistență. Dar cel mai mult îngrijorează inutilitatea ei. Și aceasta din două motive: lipsa să de experiență și constrângerile serviciului. La o anumită vârstă, niciodată nu te poți obișnui cu exercițiile militare, iar constrângerile nu au generat vreodată soldați buni.

Fabrizio: Toți cei care furnizează astfel de motive nu au, după părerea mea, decât o viziune îngustă. Și este ușor de dovedit acest lucru. Miliția voastră ar fi, se spune, inutilă. Dar eu susțin că nu există o armată pe care să poți conta mai mult decât pe cea a propriei țări și că nu există alt mijloc de a o organiza decât cel pe care vi-l propun. Și pentru că nu este contestat, ar fi inutil să mă opresc mai mult asupra lui. Acest adevăr este demonstrat de toate faptele ce rezultă din istoria popoarelor antice. Se vorbește de lipsă de experiență și de constrângere: fără îndoială, lipsa de experiență nu prea dă curaj, iar constrângerea creează nemulțumiri. Dar aș scoate în evidență că, dacă soldații voștri sunt bine înarmați, bine antrenați și bine folosiți, ei vor dobândi încet, încet experiență și curaj. În ce privește constrângerea, trebuie ca cei ce vor armata sub autoritatea suveranului nu au în vedere ca serviciul să fie făcut cu forța, dar nici pe baza propriei voințe. Deplină libertate

ar oferi inconvenientele despre care am vorbit deja; nu ar mai exista „elita” și s-ar putea ajunge la aceea că puțini bărbați s-ar mai prezenta. Un exces de constrângere ar putea produce efecte la fel de negative. Trebuie deci să se aleagă o cale de mijloc, la o aceeași distanță atât de excesul de constrângere, cât și de excesul de libertate. Trebuie ca respectul pe care îl inspiră suveranul să-l domine pe soldat. Trebuie ca acesta să-i mai reducă sentimentul față de inconvenientele vieții militare. De aici rezultă un astfel de amestec între constrângere și voință, încât nu va fi nimic de temut în ce privește urmările nemulțumirii.

Nu spun că această armată nu ar putea fi învinsă; armatele romane, chiar și cea a lui *Hanibal*, au fost învinse. Și ar putea fi organizată în așa fel o armată pentru a o putea feri pentru totdeauna de înfrângere? Oamenii voștri luminați nu ar trebui să dea asigurări că miliția voastră ar fi inutilă, pentru că a fost învinsă de câteva ori; dar putând învinge, putând fi și învinsă, trebuie, în primul rând, căutate cauzele acelor înfrângeri și remediate. Și astfel ei ar putea să-și dea seama, după ce vor reflecta la cele constatate, că nu miliția ca atare trebuie acuzată, ci imperfecțiunile din organizarea ei.

În ce privește teama de a vedea cum o astfel de instituție ar oferi unui individ mijloacele de a răsturna libertatea, răspund că armele oferite de lege și de constituție cetățenilor sau supușilor nu au generat niciodată pericole, ci adesea le-au prevenit; că republicile se mențin mult mai mult atunci când dispun de arme decât când sunt dezarmate. Roma a trăit liberă patru sute de ani și era înarmată; *Sparta* – opt sute de ani. Alte republici, lipsite de acest ajutor, nu au putut să-și păstreze libertatea mai mult de patru sute de ani. Unei republici îi trebuie arme. Atunci când nu le are, ea trebuie să le închirieze din străinătate, ceea ce este foarte periculos pentru autoritatea publică; ele sunt foarte ușor de pervertit. Un cetățean puternic poate să pună repede mâna pe ele. Rămâne un câmp larg de utilizare, pentru că sunt folosite numai pentru oprimarea unor oameni dezarmați. De altfel, doi inamici sunt mai de temut decât unul singur. Și orice republică ce se folosește de trupe străine se teme atât de străinul pe care îl plătește, cât și de propriii cetățeni. Dacă vrei să analizezi realitatea acestor temeri, amintește-ți ce ți-am spus despre *Francesco Sforza*. Cea care, din contră, nu-și folosește

decât propriile arme nu are a se teme decât de propriii cetățeni. Fără a mai recurge la alte argumente, îmi este de ajuns să spun că nimeni nu a întemeiat o republică sau o monarhie fără a încredința apărarea cetățenilor din propria țară.

Dacă venețienii s-ar fi dovedit tot atât de înțelepți în acest domeniu ca și în ce privește alte instituții ale lor, ei ar fi putut cuceri lumea. Ei sunt cu atât mai de neînțeles, cu cât primii lor legislatori le-au pus armele în mâini. Neavând de la început nici o posesiune pe continent, ei și-au ținut toate forțele pe mare, unde au avut un curaj uimitor, mărindu-și prin propriile arme un adevărat imperiu al patriei lor. Numai că, obligați să-și apere *Vicenza*, au fost puși în situația de a lupta pe uscat, dar în loc să încredințeze comanda trupelor unuia dintre concetățenii lor, l-au angajat pe marchizul de *Mantua*. Această hotărâre nefericită i-a oprit la jumătatea drumului și i-a împiedicat să se ridice la acel nivel înalt al puterii la care puteau aspira. Poate că abilitatea lor pe mare li se părea atunci un obstacol în calea succesului lor în războiul terestru. Dacă acesta a fost motivul comportării lor, era efectul unei neîncrederi puțin înțelepte. Un amiral obișnuit să se lupte și cu vânturile și cu flotele și cu oamenii va deveni mult mai ușor un general de uscat, unde numai oamenii opun rezistență, decât ar ajunge amiral un general de uscat. Romanii învățau să lupte și pe mare și pe uscat Așa se face că atunci când a survenit primul război contra cartaginezilor, a căror putere navală era atât de redutabilă, ei nu au angajat nici greci, nici spanioli, care erau antrenați pe mare, ci au încredințat apărarea Republicii propriilor cetățeni, pe care i-au trimis să lupte pe uscat, unde au învins. Dacă motivul venețienilor era să evite ca unul dintre concetățeni să atenteze la libertatea lor, această teamă era totuși lipsită de temei. Căci, fără a mă repeta în ce am mai spus în acest sens, este evident că aproape niciodată vreunul dintre cetățenii puși în fruntea forțelor lor navale nu a uzurpat tirania într-un oraș situat în mijlocul mării, deci cu atât mai puțin era de temut că un astfel de pericol să provină din partea unui general de uscat al lor. Ar fi trebuit să se gândească la faptul că nu armele din mâinile cetățenilor erau cele care inspirau proiectele tiraniei, ci numai proastele instituții; și, fiind atât de norocoși având o bună guvernare, nu ar fi trebuit să se teamă de arme. A fost deci o hotărâre nefericită pentru gloria și adevărata lor fericire. În ce privește

celălalt exemplu citat, este sigur că a fost o mare greșeală a regelui Franței faptul că nu și-a pregătit poporul pentru război. Nimeni, dacă lasă la o parte orice prejudecată, nu poate să nu recunoască faptul că acesta a fost unul din viciile acestei monarhii și una din principalele cauze ale slăbiciunii sale.

Intrând într-o discuție prea lungă, m-am depărtat probabil de subiectul meu; dar voiam să răspund observațiilor tale și să-ți dovedesc că un stat nu-și poate întemeia securitatea decât pe propriile arme; că aceste arme nu pot fi bine organizate decât sub forma miliților și, în fine, că nu este decât o modalitate de a forma o armată într-o țară și de a instaura disciplina militară în rândurile acesteia. Dacă te-ai gândit cu atenție la instituțiile primilor regi ai Romei și mai ales la *Servius Tullius*, ai vedea că instituția de clasă nu era decât o miliție ce oferea mijloacele de a constitui o armată în cel mai scurt timp, pentru apărarea Statului.

Dar pentru a reveni la „elita” noastră, repet că, dacă aș avea de recrutat pentru o armată veche nu aș alege decât soldați de 17 ani. Dacă însă aș fi obligat să creez una nouă, aș lua oameni de toate vârstele, între 17 și 40 de ani, pentru a mă putea folosi de ea imediat.

Cosimo: Deosebitele lor meserii anterioare vor influența asupra alegerii recruților tăi?

Fabrizio: Autorii despre care vorbeam admit unele deosebiri. Ei nu vor nici păsărari, nici pescari, nici bucătari, nici din cei care s-au consacrat unor meserii infame și, în general, nici un om ce se ocupă cu artele de lux. Ei cereau lucrători, fierari, gardieni, grăjdari, măcelari, vânători și alți oameni cu profesii similare. În ce mă privește, eu nu aș ține seama deloc de meseria lor, nici de utilitatea lor; m-aș limita să analizez serviciile ce le pot oferi personal. Acesta este motivul pentru care oamenii de la țară, obișnuiți să lucreze pământul, sunt cei mai folositori dintre toți. Nici o altă meserie nu este mai căutată în armată. Apoi, ar fi foarte folositor să ai un număr mare de fierari, tâmplari, grăjdari și pietrari. Este nevoie de meseriile lor într-o mulțime de situații și este foarte avantajos să ai soldați care să poată oferi un dublu serviciu.

Cosimo: Cum se pot deosebi oamenii care sunt și care nu sunt apți pentru serviciul militar?

Fabrizio: Nu vorbesc aici decât despre maniera de a selecționa o miliție nouă, pentru a forma apoi o armată, dar vom discuta și de „elită” pentru refacerea unei milități vechi. Capacitatea, aptitudinile unui soldat se apreciază fie pe baza experienței, dacă au mai făcut serviciul militar, fie după împrejurări. Nu se poate aprecia meritul oamenilor noi, care nu au fost niciodată sub arme. Și aproape toate milițiile nou-formate sunt în această situație. În lipsa experienței, trebuie recurs la împrejurări, care se judecă după vârstă, după profesie și după fizicul individului. Am vorbit despre primele două calități. Rămâne să o analizăm pe cea de-a treia. Unii distinși militari, printre care și *Pyrhus*, vor că soldatul să fie înalt. Pentru alții este suficientă agilitatea, aceasta fiind și părerea lui *Cezar*. Agilitatea se apreciază după conformația și aspectul plăcut al soldatului. Ochii vii și neastâmpărați, gât nervos, piept larg, mușchii brațelor bine conturați, degete lungi, pântece plat, fese rotunde, picioare și mâini uscate sunt calități cerute de acești autori. Ele sunt necesare pentru a desemna un soldat agil și viguros, principalul lucru care contează. Dar, mai presus de orice, trebuie acordată cea mai mare atenție moralei soldatului. El trebuie să aibă onoare și înțelepciune, altfel poate deveni un instrument de dezordini și principiu de corupție. Niciodată nu se așteaptă ceva pe cinste și niciodată nu se speră a găsi virtuți la un om lipsit de educație și abrutizat de viciu.

Pentru a te face să înțelegi importanța acestei „elite”, cred că este necesar să vă explic mai întâi în ce fel consulii romani, la intrarea în serviciu, procedau la formarea legiunilor romane. Războaiele continue ale Romei făceau ca aceste legiuni să fie permanent compuse din soldați vechi și noi, ceea ce lăsa consulilor cele două modalități despre care am pomenit: experiența, în alegerea soldaților vechi și împrejurările, în cazul alegerii unora noi. Și aici trebuie remarcat că aceste recrutări se foloseau fie pentru a înrola imediat, fie pentru a-i antrena și a-i menține gata de serviciu atunci când ar fi necesar. Nu am vorbit și nu voi vorbi decât despre aceștia din urmă; scopul meu este să vă arăt cum se poate forma o armată undeva, unde nu a existat deloc miliție și deci nici un fel de armată care să poată fi îndată folosită în campanie. Căci, în țările unde există obișnuința de a constitui armate sub autoritatea suveranului, noii recruți pot fi trimiși imediat în război, așa cum se practică la Roma și

cum se practică astăzi în Elveția. Dacă în noile formațiuni se folosesc mulți soldați noi, există și o mulțime din ceilalți, formați prin exerciții militare. Amestecați, ei formează o trupă excelentă. Numai atunci când împărații au început să mențină permanent armatele în cantonamentele ei au instituit, așa cum se vede în Viața lui *Maxim*, maiștri instructori pentru tinerii soldați, care erau numiți *Tirones*. Întrucât Roma era liberă, exercițiile aveau loc în oraș și nu în cantonament. Tinerii care erau ocupați mult timp cu acestea, obișnuiți deja cu toate demonstrațiile de război simulat, nu se speriau deloc de războiul veritabil, când trebuiau să-și părăsească vetrele. Odată abolite aceste exerciții, împărații au fost obligați să le înlocuiască prin mijloace despre care am vorbit deja. Am ajuns, în fine, la modul de încorporare al romanilor.

În momentul în care consulii însărcinați cu toate operațiile militare își preluau funcțiile, prima lor grijă era să-și constituie armatele. I se dădeau fiecăruia câte două legiuni de cetățeni romani, care reprezentau o adevărată forță. Pentru a forma aceste legiuni ei numeau douăzeci și patru de tribuni militari, câte șase pentru fiecare legiune. Aceștia aveau funcții relativ similare cu cele ale comandanților de batalion de azi. Ei îi adunau pe toți cetățenii romani în stare să poarte arme și îi repartizau pe tribunii fiecărei legiuni. Apoi trăgeau la sorți tribul unde aveau să înceapă „elita”. În acest trib erau aleși cei mai buni patru soldați. Dintre acești patru soldați, unul era ales de tribunii primei legiuni; dintre cei trei rămași, era ales unul de către tribunii celei de-a doua legiuni, dintre ceilalți doi – unul era ales de tribunii celei de-a treia legiuni, iar ultimul mergea la legiunea a patra. Consulii alegeau apoi alți patru soldați. Dintre aceștia, unul era ales de tribunii legiunii a doua, dintre cei trei rămași – unul mergea la legiunea a treia, apoi dintre ultimii doi unul mergea la legiunea a patra, iar celălalt la legiunea întâi. Consulii alegeau încă patru soldați. De data aceasta selecția începea cu legiunea a treia și succesiunea continua până când alegerea se termină și legiunile erau complecte. Aceste formațiuni, așa cum am spus deja, puteau fi constituite pe loc, pentru că ele erau compuse, în cea mai mare parte, din oameni obișnuiți cu războiul adevărat și toți fuseseră antrenați în război simulat. Această „elită” se putea face deci fie pe bază de experiență, fie de conjunctură. Dar când este vorba de organizat

o miliție nouă, care să fie folosită numai în viitor, alegerea nu se poate face decât în funcție de vârsta și fizicul indivizilor.

Cosimo: Recunosc adevărul tuturor spuselor tale. Dar, înainte de a merge mai departe, vreau să pun o întrebare la care m-ai făcut să mă gândesc atunci când îmi vorbeai despre „elită” și spuneai că nu putea să se aplice celor antrenați deja pentru serviciul militar, ci se făcea numai pe bază de conjunctură. Unul dintre principalele reproșuri pe care le-am auzit la adresa miliției noastre este acela că ar fi prea numeroase. Se pretinde că ar trebui formată o structură mai mică ce ar fi mai vitează și mai bine selecționată. Cetățenii ar fi mai puțin obosiți și li s-ar putea da o soldă mică ce i-ar satisface și le-ar asigura supunerea. Aș dori să cunosc părerea ta în această privință și ce mod de alegere ai adopta într-un caz sau altul.

Fabrizio: Numărul mare este fără nici o îndoială, mai sigur și mai util decât cel mic. Mai bine zis, este imposibil să formezi undeva o miliție bună, dacă nu este mare numeric. Va fi ușor de desființat orice s-ar susține împotriva acestei păreri. Un număr mic ales dintr-o mare mulțime, ca în *Toscana*, de exemplu, nu înseamnă deloc că voi aveți soldați mai siguri și mai bine aleși. Dacă la alegere vreți să procedați după experiență, ar fi, de la început, foarte puțini pentru a putea să apreciați. Foarte puțini care să fi fost în război și dintre aceștia foarte puțini se vor comporta în așa fel încât să fie preferați altora. Într-o astfel de țară trebuie deci să se renunțe la criteriul experiență și să se rămână la cel al conjuncturii. Redus la astfel de mijloace, va trebui să mă gândesc bine atunci când îmi vin douăzeci de tineri cu aspect plăcut, pe ce bază îi pot lua pe unii și să-i resping pe alții. Pentru că nu știu care va merge cel mai bine, va fi de înțeles, sper, că mă voi înșela mai puțin dacă îi voi păstra pe toți pentru a-i înarma și pregăti și voi face o alegere mai sigură dacă, după ce i-am pregătit și antrenat mai mult timp, voi cunoaște care sunt cei mai vioi și mai curajoși. Este deci o mare greșeală să alegi de la început dintr-un număr mic pentru a fi mai multă siguranță.

În ce privește reproșul de a obosi țara și pe cetățeni, susțin că miliția, oricât de imperfectă ar fi organizarea ei, nu-i obosește cu nimic pe cetățeni, pentru că nu-i rupe de la munca lor, nu-i îndepărtează deloc de la treburile lor și nu-i obligă decât să se adune în zilele de sărbătoare pentru a face exerciții. Această

practică nu poate fi dăunătoare nici țării, nici locuitorilor. Ea va fi chiar utilă pentru tineri. În loc să-și petreacă zilele de sărbătoare la cabaret, într-o trândăveală rușinoasă, ei vor face un amuzament din aceste exerciții militare, care constituie un spectacol frumos, totdeauna plăcut tineretului.

Mai rămâne să vorbesc despre propunerea de a plăti o miliție mai puțin numeroasă și de a te asigura astfel de bunăvoința ei și de supunerea ei promptă. Consider că, în această privință, nu puteți reduce în așa măsură numărul miliției voastre, încât să fiți în stare să asigurați permanent o soldă care să o satisfacă. Dacă vreți să formați o miliție de 5000 de oameni și să-i acordați un tratament care să o satisfacă, nu-i puteți plăti lunar mai puțin de zece mii de ducați. Constat apoi că un astfel de număr nu ajunge pentru a forma o armată și că nu există un stat care să poată suporta o astfel de cheltuială. Pe de altă parte, această soldă nu ar putea satisface miliția voastră și să o țină permanent operativă. Nu ar fi deci decât o depășire a cheltuielilor, fără nici o sporire a forțelor și nu veți obține nici un nou mijloc de a vă apăra sau de a întreprinde ceva considerabil. Dacă măriți cheltuielile sau miliția, veți spori dificultatea de a plăti. Dacă o reduceți pe una sau pe cealaltă, nu veți face decât să sporiți nemulțumirile sau neputința voastră. A dori deci să institui o miliție plătită permanent, înseamnă ceva inutil sau imposibil. Fără îndoială, trebuie să vă plătiți miliția, dar numai când o trimiteți la război. În fine, presupunând că o astfel de instituție ar fi uneori deranjantă pe timp de pace, pentru recruți, ceea ce eu nu am în vedere, Statul ar fi generos compensat prin toate avantajele ce le-ar obține; căci această miliție nu i-ar oferi nici o securitate.

În concluzie, a dori ca această trupă să fie mai mică pentru a o putea plăti sau din alte motive despre care mi-ai relatat este o eroare foarte gravă. Ceea ce îmi confirmă o dată în plus, părerea este faptul că miliția voastră s-ar reduce numeric de la o zi la alta, datorită unei mulțimi de obstacole de care se vor lovi soldații voștri. Și o veți vedea cum se reduce aproape la zero. În fine, având o miliție numeroasă veți putea, la nevoie, să reduceți sau să vă măriți armata activă. Va trebui, de altfel, să vă servească și de forțe reale și de reputație pe care o conferă astfel de forțe. Or, numărul contribuie sigur la această reputație. Adaug, în plus, că obiectivul miliției fiind să-i mențină pe

cetățeni antrenați, dacă nu înrolați decât un mic număr de pe tot cuprinsul țării, ei vor fi atât de departe de locul de pregătire, încât nu-i veți putea aduna fără a le provoca un adevărat prejudiciu. Dacă veți renunța la exerciții, miliția voastră va deveni oricum inutilă, așa cum vă voi demonstra.

Cosimo: Sunt foarte satisfăcut de maniera în care ai rezolvat problema mea. Dar îmi mai rămâne o îndoială pe care te rog să mi-o lămurești. Detractorii miliției pretind că această mulțime de oameni înarmați nu ar fi pentru o țară decât sursă de tulburări și dezordini.

Fabrizio: Voi demonstra că această părere nu este decât o greșeală. Acești cetățeni înarmați nu pot provoca dezordini decât în două feluri: sau atacându-se unii pe alții, ori atacând pe ceilalți cetățeni. Este însă ușor de pârât un astfel de pericol, atâta timp cât instituția însăși nu este singurul remediu. În ce privește teama de a se ataca unii pe alții, susțin că armele și șefii le sunt dați pentru a înăbuși tulburările și nu pentru a le genera. Dacă țara în care pretindeți că înființați miliția este atât de pașnică, încât nimeni nu poartă arme și atât de unitară, încât nu există nici șef, nici partid, această instituție o va face războinică, mai redutabilă pentru vecini, fără a mai provoca dezordini. Căci legile bune impun ordine oamenilor înarmați, dar și celorlalți. Or, acest respect poate fi alterat, dacă șefii voștri nu sunt prima cauză. Și să-ți spun ce măsuri trebuie luate pentru a evita acest pericol. Dacă, din contră, țara este nepregătită de război și dezmembrată de facțiuni, numai această instituție poate să-i redea liniștea. Armele și șefii nu sunt decât împotriva cetățenilor respectivi. Acestea ar fi inutile împotriva inamicului extern. Ele nu ar servi decât pentru a alimenta dezordinea. Prin instituția noastră armele devin utile, iar șefii instaurează ordinea. Dacă vreun cetățean este cumva ofensat, el se poate adresa șefului său de partid care, pentru a-i menține reputația, îl îndeamnă nu la împăcare, ci la răzbunare. Șefii pe care îi creăm noi au o conduită total opusă. Noi înăbușim orice sământă de disensiune și pregătim mijloacele de reconciliere. Astfel țările unde locuitorii sunt uniți, dar lipsiți de vigoare, scapă de moliciune și își mențin pacea. Din contră, statele unde domnește confuzia și dezordinea își văd cetățenii unindu-se și transformând în avantaj comun această ferocitate a moravurilor ce nu născuse până atunci decât tulburări.

Ai mai vorbit de un alt pericol: acela ca cetățenii înarmați să-i oprime pe cei care nu au arme. Dar acest rău nu poate surveni decât cu voia șefilor care îi conduc. Pentru a-l preveni trebuie împiedicați acești șefi să capete o autoritate prea mare asupra trupelor lor. Această autoritate se obține fie în mod natural, fie prin accident. În ce privește primul caz trebuie stabilit ca niciodată un cetățean să nu comande pe recruții din provincia în care s-a născut; în al doilea caz, trebuie ca instituția voastră să fie astfel organizată, încât în fiecare an șefii să treacă de la un comandament la altul. O autoritate prelungită asupra acelorași oameni face ca între ei și șefii lor să se nască o unitate intimă ce nu poate fi decât dăunătoare pentru suveran. Dacă ne întoarcem la istoria asirienilor și a romanilor, vom vedea cât de utile sunt pentru state aceste mutări și cât de dăunătoare sunt atunci când nu se fac. Primul dintre aceste imperii a dăinuit o mie de ani fără tulburări și fără război civil și această situație fericită s-a datorat mutărilor constante prin care generalii erau trimiși an de an dintr-o provincie în alta. Pe de altă parte, obișnuința funestă de a menține permanent în aceleași provincii armatele romane și pe șefii lor a fost singura cauză după stingerea familiei lui *Cezar*, a atâtor războaie civile, a atâtor conspirații urzite împotriva împăraților de către generalii romani. Dacă unii dintre acești primi împărați sau dintre cei care le-au urmat cu atâta glorie, cum a fost *Adrian*, *Marc Aureliu*, *Severus* și alții ar fi avut prevederea de a institui astfel de mutări în imperiu, ei ar fi întărit statul și i-ar fi prelungit existența. Generalii ar fi avut mai puține ocazii de revoltă, iar împărații ar fi fost mai puțin subiecte de suspiciune. La moartea acestora, Senatul ar fi avut mai multă influență asupra alegerii succesorilor și alegerea ar fi fost mai bună. Dar nici exemplele bune, nici cele rele nu pot distruge obișnuințele periculoase, cum ar fi ignoranța sau lipsă de grijă ce au fost răspândite printre oameni.

Cosimo: Mi se pare că te-am cam făcut să ieși din subiect cu întrebările mele. Am părăsit modalitatea de „elită” pentru a examina alte propuneri; dacă nu mi-am cerut încă scuze pentru aceasta, merit reproșurile tale.

Fabrizio: Deloc. Aceste diverse abateri erau necesare. Pentru că planul meu era de a trata avantajele miliției, pe care mulți o contestă, a trebuit să încep prin a respinge toate obiecțiile lor,

căci miliția trebuie să se bazeze pe recrutarea propusă de mine, respectiv pe „elită”. Dar înainte de a trata alte părți, vreau să vorbesc despre „elita” cavaleriei. Anticii îi luau dintre cei mai bogați, având în vedere atât vârsta, cât și calitatea. Fiecare legiune număra trei sute de cavaleri, așa că în fiecare armată consulară cavaleria romană nu depășea șase sute de oameni.

Cosimo: Ai face o miliție de cavalerie, pregătită pe timp de pace și destinată a fi folosită în război?

Fabrizio: Sigur că da, dacă statul nu vrea decât soldați care îi aparțin și nu oameni care fac din război unica lor meserie.

Cosimo: Și cum i-ai selecționa?

Fabrizio: I-aș imita pe romani: i-aș lua dintre cei bogați, le-aș da șefi ca în prezent și aș avea grijă să-i înarmez și să-i antrenez.

Cosimo: Crezi că ar fi util să li se dea soldă?

Fabrizio: Da, dar numai suma necesară fiecăruia pentru a-și hrăni calul; căci nu trebuie că cetățenii să se plângă de o creștere excesivă a impozitelor. Deci trebuie să se plătească numai pentru cal și pentru întreținerea lui.

Cosimo: Cam la ce valoare numerică vă gândiți și ce arme ar avea?

Fabrizio: Ai trecut la o altă problemă: voi spune totul la timpul potrivit. Trebuie să-ți explic mai întâi cum trebuie înarmată și pregătită pentru luptă infanteria.

CARTEA a II-a

Fabrizio: Când ai făcut rost de soldați, trebuie să-i înarmezi. În acest scop, trebuie să examinăm armele ce le foloseau anticii și să le preluăm pe cele mai bune. Romanii împărțeau infanteria lor în cea cu soldați cu armament ușor, care se numeau „*veliți*”. Sub această denumire erau grupați prăștierii, arcașii și aruncătorii de suliță. Cei mai mulți dintre veliți aveau capul acoperit și purtau un mic scut rotund. Acestea constituiau întregul lor echipament defensiv. Ei luptau în afara formațiilor și la o anumită distanță de soldații cu armament greu. Aceștia aveau o cască ce le ajungea până la umeri, o armură ale cărei benzi le ajungeau până la genunchi, brățări și jambiere pe brațe și pe picioare și un scut lung de doi coți[1] și lat de unul. Acest scut era acoperit cu un cerc de fier, spre a putea rezista loviturilor și dublat cu un altul din același metal, pentru a nu se uza când era târât pe pământ. Armele lor ofensive erau o sabie agățată în partea stângă, lungă de un cot și jumătate, un stilet în dreapta și o lance în mână, care se numea *pilum* și pe care o aruncau asupra inamicului la începutul luptei. Acestea erau armele cu care romanii au cucerit lumea întreagă.

Știu că unii dintre scriitorii vechi puneau în mâinile soldaților romani, în afară de armele pe care le-am descris, o suliță sub formă de spic, dar eu nu înțeleg cum putea fi mânuită de către un om care își ținea scutul a cărui greutate nu-i permitea să-l folosească doar cu o singură mână. Această armă, de altfel, nu ar fi fost de nici un folos în formație. Era posibil să fie folosită numai în primul rând, unde putea să fie folosită pe lungimea ei, ceea ce nu se putea face în formație. Trebuie ca un batalion, așa cum voi preciza vorbind despre evoluțiile militare, să tindă permanent să-și strângă rândurile, ceea ce, în ciuda unor inconveniente, oferă totuși un pericol mult mai mic decât dacă ar fi lăsate spații largi. Așa că toate armele mai lungi de doi coți devin inutile în grămadă. Deci dacă ești înarmat cu o astfel de suliță pe care vrei să o mânuiești cu două mâini, în ipoteza că nu ai fi împiedicat de scut, la ce ți-ar folosi o astfel de suliță, dacă inamicul este peste tine? Din contră, dacă o ții cu o singură mână, pentru a folosi și scutul, n-ai putea-o ține decât de la mijloc, caz în care partea din spate a suliței este atât de lungă,

[1] 1 cot (măsură antică) = cca 60 cm.

încât rândul ce te urmează elimină orice posibilitate de a o putea folosi. Pentru a te convinge că romanii nu aveau nici un avantaj de la astfel de sulițe sau cel puțin că nu se serveau de ele, nu ai decât să citești povestirile despre lupte ale lui *Tit-Liviu*; el nu vorbește aproape deloc despre ele. Spune numai că după ce aruncau lănciile, soldații puneau mâna pe săbii. Deci o să las la o parte sulițele și o să mă refer la săbii, ca arme ofensive ale romanilor, la scut și la alte echipamente despre care am arătat că le foloseau pentru apărare.

Armele ofensive ale grecilor nu erau deloc așa de grele ca cele ale romanilor; ca arme ofensive, ei aveau mai multă încredere în suliță decât în sabie. Mai ales macedonenii, care purtau sulițe lungi de 10 coți, numite *sarissa*, cu care desfăceau rândurile inamicului și mențineau strânse propriile falange. Unii autori susțin că ei purtau și scut; dar eu nu-mi imaginez cum puteau să folosească în același timp cele două arme. Nu-mi amintesc, de altfel, ca în descrierea pe care *Paul Emile* o face bătăliei contra perșilor, el să menționeze și scuturile. El nu vorbește decât de *sarissa* și de obstacolele teribile pe care ele le reprezentau pentru romani. Cred că falangele macedonene erau ceva similar aproape cu ceea ce reprezintă pentru noi batalioanele de elvețieni, a căror principală tărie constă în sulițele lor.

Infanteria romană era împodobită, printre altele, cu panașe, care le dădea un aspect mai important și mai teribil. În primele timpuri ale Romei, cavaleria purta un scut și o cască, restul corpului fiind fără apărare; ea avea ca arme ofensive o sabie și o suliță lungă și subțire, având fier la unul din capete. Această suliță îl împiedică pe călăreț să-și țină strâns scutul, se rupea pe timpul luptei și îl lăsa dezarmat, expus loviturilor. Dar această cavalerie a preluat repede armele infanteriei, cu diferența că scutul ei era pătrat și mai scurt, sulița era mai solidă și cu ambele capete acoperite cu fier în felul acesta, atunci când se rupea, cavalerul mai putea folosi bucata rămasă. Acestea sunt, repet, armele cu care romanii au cucerit lumea. Iar superioritatea lor poate fi apreciată după succesele care le-au pus în valoare. *Tit-Liviu* le-a menționat adesea în istoria sa. Atunci când compară cele două armate inamice, vom vedea că de fiecare dată ei își încheie astfel paralela: „Dar romanii i-au depășit prin valoarea lor, prin felul armelor și prin disciplina lor”.

Din acest motiv, eu apreciez mai mult armele învingătorului decât pe cele ale învinsului.

Mai rămâne să vorbesc acum despre ai noștri. Infanteria are ca arme defensive o armură de fier, iar pentru ofensivă o lance lungă de nouă coți și o sabie, al cărei vârf este mai mult rotund decât ascuțit. Iată deci care sunt armele obișnuite ale infanteriei de azi. Un mic număr au spatele și brațele acoperite, dar nu și capul. Cei care sunt astfel înarmați poartă în loc de lance o halebardă, a cărei coadă de lemn, după cum știi, este lungă de trei coți, iar capul de fier are formă de secure. Printre ei se află pușcașii care, prin focul lor, înlocuiesc efectul prăștiilor și arbaletelor celor din vechime.

Nemții și elvețienii au fost primii care și-au înarmat soldații în felul acesta. Aceștia din urmă, săraci fiind și mândri de libertatea lor, erau și sunt încă obligați permanent să reziste ambiției prinților germani, care puteau întreține cu ușurință o cavalerie numeroasă. Dar sărăcia elvețienilor nu le permitea acest mijloc de apărare și, obligați să lupte pe jos împotriva unor inamici călare, au fost nevoiți să recurgă la sistemul militar al anticilor, singurul care putea, după părerea tuturor oamenilor luminați, să asigure avantaje pentru infanterie. Ei au căutat arme capabile să-i apere în fața impetuozității cavaleriei și au reluat sulița care poate nu numai să susțină cu succes efortul cavaleriei, dar și să o pună în derută. Superioritatea acestor arme și a acestei discipline le-a inspirat nemților convingerea că cincisprezece sau douăzeci de mii de oameni ai acestei națiuni nu s-ar fi temut să atace cea mai numeroasă cavalerie. Și timp de 25 de ani ei au avut deseori dovada că așa este. În fine, toate avantajele oferite acestor instituții s-au manifestat prin exemple atât de puternice, încât după invazia lui Carol al VIII-lea în Italia, toate națiunile s-au grăbit să le imite, iar armata spaniolă a câștigat o mare reputație în felul acesta.

Cosimo: Pe cine preferi, din acest punct de vedere, pe nemți sau pe romani?

Fabrizio: Pe romani, desigur. Dar vreau să-ți dezvălui avantajele și inconvenientele celor două sisteme. Infanteria germană poate opri și învinge cavaleria: nefiind deloc încărcată cu arme, ea este mai mobilă și se constituie mai repede în formație de luptă. Pe de altă parte însă, lipsită de arme defensive, ea este expusă atât de la distanță, cât și din

apropiere, la toate loviturile. Ea este nefolositoare în războiul de asediu și în orice luptă în care inamicul este hotărât să se apere cu toate forțele. Romanii știau la fel de bine ca nemții să sprijine și să respingă cavaleria și, protejați complet de armură, ei erau la adăpost de lovituri, atât de la distanță, cât și din apropiere, scuturile lor fac ca șocul lor să fie mai dur și le permite să suporte mai ușor șocul inamicului. În aglomerație, ei se puteau servi cu mai mult succes de sabie decât nemții de sulița lor. Și dacă aceștia, din întâmplare, sunt înarmați cu o sabie, neavând sens, aceasta le devine aproape inutilă. Romanii, având corpul acoperit și putându-se adăposti sub scut, atacau fără prea mari pericole. Singurul inconvenient al armelor lor era greutatea acestora și oboseala purtătorului. Dar ei suportau cu răbdare, fiind antrenați pentru orice situație, obișnuiți cu ore lungi de muncă aspră. Iar obișnuința face totul suportabil.

Nu uita însă că infanteria are a se lupta atât cu infanteria, cât și cu cavaleria și că ea devine inutilă nu numai dacă nu poate sprijini cavaleria, dar și dacă, fiind în stare să reziste acesteia, ea este inferioară unei alte infanterii mai bine înarmate și mai disciplinată. Or, în prezent, dacă îi compari pe nemți cu romanii, vei recunoaște că primii au, așa cum am mai arătat, mijloacele de a respinge cavaleria, dar își pierd toate avantajele dacă urmează să lupte cu o infanterie la fel de disciplinată și înarmată ca romanii. Deci între cele două națiii ar fi acea diferență că romanii ar putea învinge și infanteria și cavaleria, iar nemții numai cavaleria.

Cosimo: Aș dori ca în sprijinul părerii tale să-mi oferi câteva exemple speciale, pentru a înțelege mai bine adevărul.

Fabrizio: Ai văzut destul de des în istorie cum infanteria romană a învins o cavalerie numeroasă și niciodată neajunsurile armelor lor sau superioritatea celor ale inamicului nu au expus-o a fi învinsă de trupe pedestre. Dacă, de fapt, armele lor ar fi fost imperfecte, ar fi rezultat fie că, întâlnind un inamic superior sub acest aspect, ei ar fi fost opriți în cuceririle lor sau că și-ar fi abandonat propriul sistem militar și l-ar fi adoptat pe cel al inamicului. Însă cum nimic din toate acestea nu s-a întâmplat, trebuie să presupunem că ei aveau avantaj din acest punct de vedere, față de toate celelalte popoare.

Nu este deloc același lucru cu infanteria germană. Ea a fost învinsă totdeauna când a avut de luptat cu trupe pedestre

disciplinate și egale în ce privește curajul. Iar aceste înfrângeri s-au datorat, de fiecare dată, numai armelor ei. *Felippe Visconti*, duce de *Milano*, fiind atacat de 18 mii de elvețieni, a trimis împotriva acestora pe generalul său, contele *Carmagnola*. Acesta le-a ieșit în întâmpinare cu șase mii de cai și câțiva infanteriști și dacă le-ar fi căzut în mână, ar fi fost învins, cu mari pierderi pentru ai săi. *Carmagnola* a observat acest lucru și, fiind un om abil și-a dat seama de superioritatea armelor inamicului, de avantajul lor în cavalerie și de inegalitatea de forțe în infanterie. Și-a repliat deci trupele și a pornit din nou la atac contra elvețienilor, dar, în apropiere de aceștia, el și-a descălecat oamenii și a angajat astfel lupta. Toți elvețienii au fost nimiciți, mai puțin vreo trei mii care, văzându-se în situația de a fi măcelăriți, au depus armele și s-au predat prizonieri.

Cosimo: Care a fost cauza acestui dezavantaj teribil?

Fabrizio: V-am spus deja. Dar, întrucât nu ați înțeles bine, o să vă explic. Infanteria germană, așa cum am demonstrat puțin mai sus, aproape că nu are arme de apărare, iar pentru ofensivă nu are decât sulița și sabia. Cu aceste arme și în formația de luptă obișnuită ea a pornit să atace inamicul. Dar acesta era acoperit cu arme de apărare, iar oamenii lui *Carmagnola* descălecaseră, iar el personal, cu sabia în mână, s-a repezit în rândurile acestei infanterii, neavând altă grijă decât să se apropie la o lungime de sabie când se lupta fără nici un pericol. Lungimea suliței îi împiedica pe nemți să o folosească împotriva inamicilor care îi înghesuiau și atunci puneau mâna pe sabie, dar aceasta le era inutilă în lipsa armelor de apărare, împotriva unui inamic acoperit în fier. Cântărind avantajele și dezavantajele celor două sisteme, se va vedea că soldatul fără arme de apărare este pierdut fără replică, în timp ce celălalt nu are decât să reziste la primul șoc și să pareze primul vârf de suliță, ceea ce nu este prea greu, fiind îmbrăcat în fier. Căci batalioanele ce se reped înainte (veți înțelege mai bine acest motiv atunci când vă voi explica cum le orânduiesc în luptă), ei trebuie, obligatoriu, să ajungă a da piept cu inamicul; și dacă atunci câțiva din primele rânduri sunt uciși sau trântiți de inamic cu sulițele, cei care rămân sunt suficienți pentru a învinge. Iată modul cum a făcut *Carmagnola* un astfel de măcel printre elvețieni, cu atât de puține pierderi dintre ai săi.

Cosimo: Trebuie ținut seama de faptul că trupele lui *Carmagnola* erau formate din cuirasieri care, deși pedeștri, erau totuși acoperiți cu fier, ceea ce le-a asigurat victoria. Sunt deci înclinat să cred că pentru a obține un astfel de succes, infanteria ta ar trebuie să fie echipată la fel.

Fabrizio: Nu-ți vei menține prea mult această părere, dacă o să-ți amintești ce ți-am spus despre armele romanilor: că un pedestru ce are capul acoperit cu fier, pieptul apărat de armură și de scut, picioarele și mâinile de asemenea acoperite este mai pregătit să se apere împotriva înțepăturilor de suliță și să intre printre ele decât un cuirasier pedestru. Vreau să mai citez un exemplu modern. Diferite unități spaniole de infanterie au fost debarcate din Sicilia în regatul *Napoli*, pentru a merge să-l degajeze pe *Gonzalves*, asediat în *Baletta* de către francezi. Seniorul de *Aubigny* a plecat să le întâmpine cu cuirasierii săi și circa cinci mii de infanteriști germani. Nemții i-au interceptat și cu lănciile coborâte au străpuns rândurile spaniolilor. Dar aceștia plini de agilitate și apărându-se doar cu micile lor scuturi s-au repezit în rândurile germanilor pentru a lupta cu săbiile. Și după ce au făcut un măcel grozav, au dobândit o victorie totală. Oricine știe câți nemți au pierit în bătălia de la *Ravena* și aceasta s-a petrecut din același motiv. Infanteria spaniolă s-a năpustit de la început la atac asupra celei germane și ar fi distrus-o în întregime, dacă nu ar fi fost salvată de cavaleria franceză, dar aceasta nu i-a împiedicat pe spanioli să se retragă în mod onorabil, fără a lăsa să li se rupă rândurile. Concluzionez că o infanterie bună trebuie să poată să respingă atât trupe pedestre, cât și călare. Iar acest avantaj ți-l poate asigura, așa cum am mai zis, numai armele și disciplina.

Cosimo: Care ar fi armele pe care le-ai da infanteriei tale?

Fabrizio: Aș lua armele romanilor și ale nemților. Și jumătate i-aș înarma ca pe romani, iar cealaltă jumătate ca pe nemți. Aș vrea ca din șase mii de infanteriști, pe trei mii să-i dotez cu scuturi romane, două mii cu sulițe și o mie – cu puști germane. Aș plasa sulițele în fruntea batalioanelor sau pe flancul în care m-aș aștepta să fiu lovit de cavalerie și aș folosi soldații înarmați cu săbii și scuturi pentru a-i sprijini pe sulițași și astfel voi asigura victoria. Cred că o infanterie astfel dispusă ar avea azi un avantaj cert asupra oricăreia alta.

Cosimo: Dar destul despre infanterie; în ce privește cavaleria, aș vrea să știu dacă preferi modul nostru de a o înarma sau pe cel al anticilor?

Fabrizio: Șeile cu mânere și scările, necunoscute anticilor, dau astăzi călăreților o ținută pe cal mult mai solidă ca altădată. Cred chiar că armele valorează mai mult. Și mă gândesc că șarja unui escadron greu de jandarmi este mult mai greu de suportat decât cea a cavaleriei antice. Mi se pare, totuși, că nu ar trebuie să se facă prea mult caz de această armă, oricum nu mai mult ca altădată. Exemplele pe care ți le-am dat dovedesc că, în timpul nostru, ea a suferit eșecuri rușinoase și așa va fi mereu, ori de câte ori ea va ataca o infanterie înarmată și ordonată așa cum arătam mai sus. *Tigran*, rege al Armeniei opunea armatei lui *Lucullus* o sută cincizeci de mii de cavaleriști, din care o mare parte, numiți *catafracți* erau înarmați ca și cuirasierii noștri. *Lucullus* avea cel mult șase mii de infanteriști. *Tigran*, văzând acest număr redus, ar fi zis: „Uite, cam mulți cai pentru o ambasadă”. Dar când au venit în contact, el a intrat în derută. Istoricul ce ne-a transmis detaliile acestei bătălii îi condamnă pe *catafracți*. „Ei nu erau de nici un folos, zice el, având fața acoperită ei nu puteau nici să-l vadă, nici să-l atace pe adversar; dacă se răsturnau, greutatea armelor îi împiedica să se ridice și nu mai erau în stare să se apere”

Susțin deci că preferința pe care popoarele sau regii o acordă cavaleriei față de infanterie este o garanție a slăbiciunii lor și îi expune la tot felul de dezastre. Italia, în ultimul timp, a dovedit acest lucru. Ea a fost jefuită, ruinată și furată de străini, numai pentru că nu a ținut deloc seama de milițiile sale pedestre și a acordat toată încrederea trupelor călare. Fără îndoială, trebuie să ai cavalerie, dar nu ca forță de bază, ci ca una secundară a armatei. Ea este foarte utilă, necesară chiar pentru a merge în cercetare, să cutreiere și să răvășească țara inamicului, să-l sperie și să-l zăpăcească pe inamic, să-l țină mereu în alarmă, să-i intercepteze proviziile. Dar în lupte și în războiul de campanie (obiectiv important al războiului și principalul scop al armatei), ea nu poate aduce servicii veritabile. Ea nu este utilă decât pentru a-l urmări pe inamicul intrat în derută și nu poate contrabalansa importanța infanteriei.

Cosimo: Te rog să-mi lămurești câteva îndoieli. Cum s-a ajuns ca *Parții*, care nu luptau decât călare, să împartă cu

romanii imperiul mondial? Cum poate infanteria să reziste cavaleriei? De unde provine forța uneia și slăbiciunea celeilalte?

Fabrizio: V-am spus deja, sau cel puțin asta a fost intenția mea, că sistemul meu de război nu depășește granițele Europei. Aș putea astfel să mă lipsesc a-ți da dreptate în legătură cu ce s-a întâmplat în Asia. Aș vrea totuși să vă spun că armata *Parților* era total diferită de cea a romanilor. Prima era numai de călăreți, care se repezeau asupra inamicului la grămadă și în dezordine, într-o manieră foarte variată și incertă de luptă. Romanii, din contră, luptau aproape toți pedestru și se îndreptau în rânduri spre inamic. Unul sau altul dintre popoare învingea în funcție de faptul dacă spațiul era îngust sau deschis. În primul caz, romanii erau cei învingători, iar celălalt – parții, a căror armată găsea multe avantaje în țara pe care o aveau de apărat. Erau câmpii vaste, la o mie de mile distanță de mare, udate de fluvii aflate la distanțe de trei-patru zile de marș unul fața de altul și care aveau orașe și locuitori situate la mari distanțe. În această țară, protejată de o cavalerie foarte activă, care azi era văzută într-un loc, iar poimâine reapărea la cincizeci de mile de acolo, armata romană, încetinită de greutatea armelor sale și de ordinea de marș, nu putea face un pas fără a întâmpina pericolele cele mai mari. Iată cauza superiorității cavaleriei parților, a ruinării armatei lui *Crassus* și a pericolelor întâmpinate de cea a lui *Marc Antoniu*.

În rest, așa cum am zis, intenția mea nu este să discut despre armatele din afara Europei, ci mă voi limita să vă vorbesc despre instituțiile grecilor și romanilor și despre instituțiile actuale ale nemților. Revin deci la o altă întrebare a ta. M-ai întrebat prin ce artă sau valoare naturală infanteria este superioară cavaleriei. Mai întâi, cavaleria nu poate merge peste tot, ca infanteria. Și dacă trebuie schimbată formația de luptă, ea nu poate executa comanda la fel de repede ca infanteria. Adesea este necesar ca înainte de a întoarce, să meargă în bretelă; să cabreze când se oprește sau să se oprească în mijlocul marșului. Toate aceste evoluții, fără îndoială, vor fi executate cu mai multă precizie de către infanterie decât de cavalerie. O trupă călare, pusă în dezordine de șarja inamicului, nu revine decât cu greu în formație, deși această ciocnire s-ar putea să fi rămas fără succes. A nu avea infanterie deloc este un dezavantaj. Se poate întâmpla și ca un cal lipsit de vioiciune

să fie încălecat de un om întreprinzător sau un cal vioi, de un om lipsit de inimă, o astfel de nepotrivire putând duce la dezordini în formație. Nu trebuie deci să ne mirăm dacă un pluton de infanteriști oprește adesea o șarjă de cavalerie, întrucât calul este un animal sensibil, care cunoaște pericolul și nu se expune de bunăvoie. Și dacă te gândești la forța care îl împinge sau la forța care îl oprește, vei vedea că aceasta din urmă este cu mult mai puternică decât prima. Este împins de un pinten și este oprit de aspectul sulițelor și al săbiilor. Așa că s-a văzut foarte des, atât la antici cât și la moderni, cum un pluton de infanterie rămâne de neînvins în fața cavaleriei. Să nu-mi spui că impetuozitatea cu care este mânat calul face ca ciocnirea să fie mai teribilă și să-l facă mai sensibil la pinten decât la aspectul sulițelor; căci îndată ce el începe să priceapă că trebuie să pătrundă printre aceste vârfuri de suliță, încetinește cursa cu de la el putere și dacă se simte înțepat, se abate imediat spre dreapta sau spre stânga. Dacă vrei să te convingi, fă un cal să alerge spre un zid, cât de tare poți, vei obține cel mult o clătinare a capului. Și *Cezar*, având de luptat cu Helveții în *Galia*, a coborât de pe cal și a ordonat ca toată cavaleria să descalece. El a mai ordonat să fie îndepărtați caii, considerându-i mai buni pentru curse decât pentru luptă.

În afara unor obstacole naturale pe care le întâmpină cavaleria, comandantul unei unități de infanterie trebuie să aleagă totdeauna acele drumuri care prezintă mari dificultăți pentru cal. Și rareori se întâmplă să nu-și poată proteja trupa prin simpla stare a terenului. Dacă traversează coline, el nu are a se teme de acea impetuozitate despre care vorbeai; dacă merge peste câmpii, puține sunt locurile care să nu aibă păduri sau plantații în care să se poată adăposti. Nu există crâng sau râpă care să nu oprească această impetuozitate. Și dacă terenul este plantat cu viță de vie sau cu alți pomi, ei devine impracticabil pentru cavalerie. Și la fel este în ziua bătăliei: cel mai mic obstacol face inutilă orice impetuozitate a unei șarje de cavalerie. În rest, vreau să vă amintesc, în această privință, faptul că aveau atâta încredere în superioritatea tacticii lor și a armelor lor încât, dacă în ziua luptei aveau de ales între un loc dificil, care i-ar fi privat de impetuozitatea cavaleriei, dar le-ar fi permis să efectueze liber toate evoluțiile sau un alt teren uniform care să le facă mai redutabilă cavaleria, dar să le și lase

mijloace de a evolua după gustul lor, ei îl preferau totdeauna pe acest din urmă câmp de bătaie.

Noi i-am imitat și pe antici și pe moderni pentru a ne înarma infanteria. Acum este momentul să trecem la exerciții. Vom analiza ce cereau romanii de la infanteria lor înainte de a o introduce în luptă. Oricare ar fi alegerea și armele unui soldat, aceste exerciții ar trebui să fie principalul obiect al grijilor tale, altfel nu vei avea nici un rezultat util. Trebuie să le apreciem sub trei aspecte. Trebuie: l. să-l fortifice pe soldat pentru oboseală, să-l obișnuiască să suporte toate greutățile, să-i confere agilitate și pricepere; 2. să-l învețe să mânuiască armele; 3. să-l instruiască în a-și păstra locul în formație, fie în deplasare pe drum, fie peste câmp, fie în luptă. Iată cele trei operații principale ale unei armate. Dacă aceasta merge, cantonarea sa, formația ei de luptă sunt reglate ordonat și metodic, generalul ei este stimat, chiar dacă activitatea lui nu este încoronată cu o victorie.

Legile și uzanțele au impus astfel de exerciții în toate republicile antice, fără a neglija vreun aspect. Pentru a-i face pe tineri agili, ei sunt antrenați să alerge; pentru a-i face mai îndemânatici – îi antrenează să sară; pentru a-i face mai puternici – îi pune să lupte sau să scoată pari din pământ. Aceste trei calități sunt indispensabile unui soldat. Dacă este agil, ajunge înaintea inamicului pe o poziție importantă, îl surprinde, atacându-l când se așteaptă mai puțin, îl urmărește cu vigoare când a intrat în derută. Dacă este îndemânatic, el știe să evite o lovitură ce îi este destinată, să sară un șanț, să ridice un parapet. Dacă este puternic, își poartă mai bine armele, îl împinge mai viguros pe inamic și rezistă mai bine la eforturi. Pentru a-l fortifica față de slăbiciuni, este antrenat să care greutăți.

Nimic nu este mai util decât o astfel de pregătire; adesea, într-o expediție importantă, soldatul în afară de armele sale, este obligat să-și poarte proviziile pentru mai multe zile și dacă nu este antrenat pentru o astfel de oboseală, el cedează. Și atunci nu va mai putea nici să evite pericolul ce-l paște, nici să obțină o victorie completă.

În ce privește mânuirea armelor, iată care erau exercițiile anticilor. Ei îi puneau pe tineri să poarte arme de două ori mai grele decât cele normale, iar în loc de sabie le dădeau un baston

cu plumb, cu mult mai greu; apoi, fiecare tânăr bătea în pământ un par care trebuia să rămână la trei coți deasupra și să fie destul de solid pentru a nu fi rupt sau răsturnat de loviturile ce le putea primi. Pe acest par trebuia să se antreneze ca împotriva unui inamic, repezindu-se cu scutul asupra lui și lovindu-l cu bastonul. El lovea sus, ca și când ar fi vizat capul sau figura, sau jos, la „coaste” și la „picioare”. Se arunca apoi înapoi, apoi din nou înainte. Avea grijă să se acopere în același timp cu lovirea inamicului. Aceste arme false fiind foarte grele, armele veritabile li se păreau a fi foarte ușoare, în momentul când intrau în luptă adevărata. Romanii voiau ca soldații lor să lovească cu vârful și nu cu tăișul, căci considerau că era o lovitură mai eficace, greu de parat, că îl descoperea mai puțin pe soldat și putea fi efectuată de mai multe ori decât „tăierea”.

Să nu fii surprins că anticii intrau în astfel de detalii mărunte, căci dacă acestea sunt ținute în mână, nici un avantaj, oricât de mic, nu este de neglijat și să știi că autorii lor le acordau o astfel de atenție, cum poate nici eu nu aș fi făcut-o. Anticii credeau că cel mai de dorit lucru pentru o republică era să dispună de un număr cât mai mare de oameni antrenați să mânuiască armele. De altfel, greșelile care se fac în alte domenii se pot corecta adesea; însă cele ce se fac în război sunt sancționate imediat. Să adăugăm că arta scrimei dă mai mult curaj soldatului; nimeni nu uită ce a învățat cu prețul unui exercițiu îndelungat. Anticii doreau deci ca cetățenii lor să se obișnuiască cu orice fel de exercițiu militar, îi îndemnau să arunce asupra părului de care vorbeam sulițe mai grele decât cele normale. Acest exercițiu le conferea o mai mare precizie în aruncare, dar le fortifica și mușchii brațelor. Printre altele, ei mai învățau să tragă cu arcul și cu praștia. Pentru aceste exerciții erau stabiliți maiștri, așa că atunci când tinerii lor erau aleși pentru război, ei erau deja soldați, atât prin curaj, cât și prin pregătirea lor militară. Nu le mai rămânea decât să învețe să mărșăluiască în formație sau să-și mențină deprinderile pe timpul deplasării și în luptă. Ei se pot integra repede cu vechii soldați, deprinși de mult timp cu astfel de lucruri.

Cosimo: Ce exerciții ai ordona astăzi pentru trupele tale?

Fabrizio: Mai multe din cele despre care am vorbit. I-aș pune să alerge, să lupte, să sară, i-aș obosi sub greutatea armelor mai grele decât cele obișnuite; i-aș pune să tragă cu arcul și

arbaleta, la care aș adăuga pușca, armă nouă, devenită foarte necesară. I-aș obișnui cu astfel de exerciții pe toți tinerii din țara mea, în mod deosebit și cu mai multă grijă chiar pe cei care i-aș selecționa pentru război, activitate căreia i-aș consacra toate zilele de sărbătoare. Aș vrea, de asemenea, ca ei să învețe să înoate, exercițiu foarte util pentru soldat. Nu totdeauna sunt vapoare sau poduri peste fluvii și, dacă armata ta nu știe să înoate, ea va fi lipsită de o mulțime de avantaje și ocazii de succes. Acesta era motivul pentru care romanii își antrenau tinerii pe Câmpul lui Marte, situat pe malurile Tibrului. Când erau sfârșiți de oboseală, ei se aruncau în fluviu pentru a se destinde și îl treceau înot. Aș ordona de asemenea, ca și anticii, să se facă exerciții speciale pentru cei ce ar fi destinați cavaleriei, prin care să învețe nu numai cum se conduce un cal, dar și cum să se mențină călare, în așa fel încât să nu fie jenat în folosirea întregii sale forțe. Anticii pregăteau cai de lemn pentru aceste exerciții, cai de lemn pe care tinerii lor încălecau înarmați și fără arme, fără nici un ajutor și în toate felurile. Așa că, la cel mai mic semn al generalului cavaleria era gata imediat și la următorul semnal era deja călare.

Aceste diverse exerciții erau foarte ușoare pentru antici și nu există nici azi republică sau monarh care să nu-și poată obișnui la fel de ușor tinerii cu practicarea lor. Dovada se poate vedea în câteva orașe de pe râul *Ponant*, unde ele se practică în mod curent. Acolo toți cetățenii sunt împărțiți pe diferite trupe, fiecare dintre acestea purtând numele armelor pe care le folosesc în război, adică suliță, halebardă, arc și pușca și de aici sulițași, halebardieri, arcași și pușcași. Fiecare locuitor trebuie să declare în ce trupă vrea să intre. Toți cei care din diverse motive – vârsta sau alte impedimente – nu sunt apți pentru război, făceau obiectul unei alegeri de oameni la fiecare trupă, unde deveneau jurați. Aceștia, în zilele de sărbătoare, sunt obligați să mânuiască arme al căror nume îl purtau. Orașul dă fiecărei trupe un loc pentru exerciții, iar cheltuielile necesare sunt suportate de aceia care nu se numără printre jurații trupelor respective. Este oare imposibil să facem și noi cum se face în orașele respective? Dar lipsa noastră de prevedere ne orbește și nu ne lasă să vedem ce avem de făcut. Aceste exerciții le dădeau anticilor o infanterie excelentă și asigură și

azi celor de pe râul *Genoa* o superioritate asupra infanteriei noastre.

Anticii își antrenau soldații fie acasă, ca în orașele despre care am vorbit sau în cadrul armatelor, cum făceau împărații, din motive despre care am vorbit mai sus. Pentru noi, din contră, noi nu vrem să ne antrenăm soldații în orașele proprii. Nu o putem face în armată, pentru că nu sunt supușii noștri și nu avem dreptul să le ordonăm alte exerciții decât pe cele pe care ei le acceptă de bunăvoie. Iată cauza dezordinii din armată, a slăbirii constituțiilor și a extremei slăbiciuni a monarhiilor și republicilor, mai ales în Italia. Dar să revenim la subiect.

V-am relatat despre diversele exerciții necesare soldatului; dar nu este destul să-l fortifici față de oboseală, să-i dai vigoare, agilitate și îndemânare, mai trebuie ca el să învețe să-și cunoască locul în formație, să-și recunoască drapelele și sunetele instrumentelor militare, să se supună vocii comandanților și să facă tot ce trebuie, fie că se oprește, se retrage, se repede înainte, luptă sau mărșăluiește. Dacă el nu este format în spiritul acestei discipline cu toată grija posibilă, niciodată nu va fi o armată bună. Căci nu este nici o îndoială că oamenii valoroși, dar fără ordine, sunt la fel de slabi ca oamenii timizi, dar disciplinați: disciplina înnăbușă teama și dezordinea face că valoarea să devină inutilă. Pentru a putea înțelege mai bine explicațiile pe care vreau să vi le dau, trebuie, mai întâi, să vă arăt modul în care fiecare națiune, organizându-și armata sau milițiile prin formarea diferitelor corpuri ce se găsesc peste tot și care, dacă nu poartă același nume, au un număr de soldați relativ egal. Aceste corpuri au între 6 și 8 mii de oameni. Astfel de corpuri au primit numele de „legiune” la romani, „falange” la greci și „regimente” în Franța; la elvețieni, singurii care au mai păstrat o umbră din vechea disciplină, ele au fost botezate cu un nume care în limba lor are înțelesul de „brigadă”. Fiecare națiune a împărțit acest corp în diferite batalioane, fiecare având o organizare proprie. Aceasta este denumirea cea mai familiară pe care o voi folosi și eu, împrumutând, de asemenea, atât regulile anticilor, cât și pe cele moderne, pentru a atinge scopul ce mi l-am propus. Așa cum romanii își împărțeau legiunile, compuse din șase mii de oameni, în zece cohorte, eu voi împărți brigada noastră în zece batalioane și o voi forma din șase mii de pedeștri. Fiecare batalion va avea patru sute

cincizeci de oameni, din care patru sute cu armament greu și cincizeci cu armament ușor. Din cei patru sute, trei sute vor purta scut și sabie și se vor numi „scutieri”, ceilalți, înarmați cu sulițe, se vor numi „sulițași simpli”; cei înarmați ușor vor fi cincizeci de infanteriști cu puști, arbalete, halebarde ușoare și scuturi rotunde, cărora le voi da numele antic de „veliți”. Deci cele zece batalioane vor avea trei mii de scutieri, o mie de sulițași și cinci sute de veliți care, în total, fac patru mii cinci sute de infanteriști. Și, cum afirmam că brigada noastră are șase mii de oameni, trebuie să mai adăugăm încă o mie cinci sute la cei despre care am vorbit deja. Dintre aceștia, o mie vor purta sulițe și vor fi numiți sulițași speciali, iar ceilalți cinci sute vor fi veliți speciali. În felul acesta, jumătate din infanteria mea va fi compusă din scutieri, iar cealaltă jumătate – din sulițași și alții. Voi numi câte un comandant la fiecare batalion, precum și câte patru centurioni și patruzeci de decurioni. La cei o mie de sulițași speciali voi numi trei comandanți de batalion, zece centurioni și o sută de decurioni; la velițiii speciali – doi comandanți de batalion, cinci centurioni și cincizeci de decurioni. Va fi un comandant de brigadă și fiecare batalion va avea un drapel și o muzică. Astfel, o brigadă va fi compusă din zece batalioane, trei mii de scutieri, o mie de sulițași și o mie de sulițași speciali, cinci sute de veliți și cinci sute de veliți speciali, în total șase mii de oameni, dintre care o mie cinci sute de decurioni, 15 comandanți de batalion cu 15 muzici și 15 drapele, cincizeci și cinci de centurioni, zece comandanți de veliți și, în fine, un comandant de brigadă, cu drapelul și muzica sa. Voi repeta de mai multe ori acest calcul, pentru a nu face confuzii când voi vorbi despre dispunerea brigăzilor și armatelor.

Orice republică și orice monarhie care vrea să-și pregătească cetățenii pentru război trebuie să-i înarmeze și să-i organizeze în acest fel. Și după ce i-a împărțit în atâtea brigăzi câte necesită țara, dacă vrea să-i antreneze pe formații, este suficient să o facă pe rând, batalion cu batalion. Deși numărul de oameni ce compun fiecare din aceste corpuri nu poate forma o armată adevărată, totuși fiecare dintre ele poate învăța tot ce trebuie să facă la război. Sunt două feluri de manevre într-o armată: cele pe care le face fiecare individ într-un batalion și cele ale fiecărui batalion împreună cu celelalte. Orice om care a fost instruit în prima formă nu va vedea nici o greutate în cea de-a

doua. Dar nu va reuși în această din urmă, dacă nu a făcut primele manevre. Fiecare batalion poate învăța singur să-și mențină formația în orice condiții de mișcare și de teren, să intre în formație de luptă și să distingă sunetele muzicii, care transmite diferite comenzi pentru luptă. Trebuie ca această muzică, ca și sifleea pentru galere, să le spună soldaților tot ce au de făcut; dacă trebuie să se oprească sau să înainteze ori să se retragă sau să o ia într-o anumită direcție. Atunci când o trupă știe să-și păstreze formația fără a intra în dezordine la orice mișcare sau la orice teren, când cu ajutorul muzicii poate să înțeleagă, orice comandă a șefilor și să revină imediat la prima poziție, ea învață destul de repede, împreună cu celelalte batalioane, toate manevrele pe care trebuie să le execute diferitele corpuri ale unei armate numeroase.

Cum aceste ultime exerciții sunt foarte importante, s-ar putea ca, în timp de pace, brigada să fie întrunită o dată sau de două ori pe an și să i se dea forma unei armate complete, se va asigura în mod corespunzător frontul, flancurile și rezerva de armată și va fi antrenată astfel, timp de câteva zile, prin lupte simulate. Or, cum un general dispune totdeauna armata sa în așa fel încât să poată lupta cu inamicul pe care îl vede sau pe care îl presupune, el trebuie să-și pregătească armata pentru cele două situații; el trebuie să intre în bătălie la jumătatea drumului, dacă este nevoie și fiecare soldat să știe ce are de făcut în caz de atac dintr-o parte sau din alta. În măsura în care l-ai pregătit astfel, el trebuie să știe să treacă la acțiune; cum trebuie să se retragă, dacă este respins și cine trebuie să-l înlocuiască în acest caz; trebuie instruit să se supună drapelului, muzicii, vocii comandantului său și să se obișnuiască în așa măsură cu aceste lupte simulate, încât să le dorească pe cele reale. Nu numărul de viteji contează, ci superioritatea disciplinei, cea care face ca o armată să fie întreprinzătoare. Dacă m-aș afla în primele rânduri și aș cunoaște din timp unde ar trebui să mă retrag dacă sunt respins și cine este însărcinat să mă înlocuiască, atunci, sigur fiind de sprijin imediat, voi lupta cu mai mult curaj. Dacă aș fi în rândurile din spate, înfrângerea celor din față nu m-ar afecta, căci m-aș aștepta la așa ceva și aș dori-o chiar, pentru că retragerea primilor ar face ca victoria să fie opera mea.

Aceste exerciții sunt indispensabile pentru o armată nouă și necesare chiar pentru o armată veche. Deși romanii erau obișnuiți cu astfel de lucruri încă din copilărie, se vedea totuși cum generalii lor îi puneau să facă repetiții înainte de a înfrunta inamicul. *Flavius Iosif* relatează în istoria sa cum, obligate fiind să vadă mereu aceste exerciții ale armatelor romane, numeroasele vivandiere care însoțeau cantonamentele ajungeau să știe foarte bine să meargă și să lupte în formație și aduceau astfel servicii foarte mari în momentul bătăliei. Dacă însă înființezi o armată cu soldați noi, fie pentru a-i trimite imediat în luptă, fie pentru a o menține pregătită pentru orice eventualitate, toate speranțele ți-ar fi năruite fără aceste exerciții continue, atât pe batalioane, cât și pe armată în întregul ei. Această instruire fiind indispensabilă, trebuie să avem o grijă deosebită să o asigurăm celor care nu o au și să o menținem acolo unde ea există: s-au văzut generali dintre cei mai buni care acordau o grijă excesivă atingerii acestui dublu scop.

Cosimo: Mi se pare că aceste considerente te-au cam îndepărtat de subiect; vorbești deja despre o armată complectă și de o luptă, fără să fi spus ceva despre modul de instruire pentru batalioane.

Fabrizio: Ai dreptate; predilecția mea pentru regulile antice și amărăciunea mea de a le vedea atât de neglijate constituie cauza acestor abateri. Dar revin la subiectul meu. Lucrul cel mai important în exercițiile batalioanelor, așa cum am mai spus deja, este de a ști să le mențin în formație. Pentru a reuși aceasta, trebuie exersat mult timp această manevră, cunoscută sub numele de „melcul”. Cum batalionul nostru are patru sute de infanteriști cu armament greu, vom regla aceste exerciții în consecință. Astfel, voi face 80 de rânduri a câte 5 oameni și printr-un marș accelerat sau încetinit le voi face, ca să zic așa, să se unească sau să se desfacă între ele, fără a se amesteca. Dar acest exercițiu trebuie făcut și mai puțin povestit, iar dacă este întrerupt mai mult timp devine inutil. Toți cei care au văzut o armată cunosc acest exercițiu al cărui rost este de a-i obișnui pe soldați să-și mențină locul în formație.

Acum este vorba de a pregăti un batalion pentru luptă; se poate proceda aici în trei modalități diferite: 1. făcându-l foarte strâns, pe două careuri; 2. formând un careu, al cărui front să fie

în colțuri; 3. lăsând în mijlocul careului un spațiu liber. Prima dintre aceste manevre se execută în două maniere: una este prin dublarea rândurilor: rândul doi se include în primul, iar rândul patru intră în rândul trei, patru în cinci și așa mai departe. În felul acesta, în loc de 80 de rânduri pe cinci oameni se ajunge la 40 pe 10. Vei face și a doua oară această operațiune și vei ajunge la o formație de 20 pe 20. Și astfel batalionul tău va forma aproape două careuri. Deoarece, deși vor fi tot atâția oameni pe o parte și pe cealaltă, fiecare soldat atingând cotul vecinului său, în timp ce cel aflat în spate este la o distanță de cel puțin doi coți, batalionul va fi aproape dublu pe adâncime decât pe lărgime. Cum voi mai avea de vorbit despre diferitele părți ale batalionului sau armatei, să-ți amintești că dacă voi zice capul sau frontul, aceasta înseamnă partea din față a unei armate; coada va însemna spatele; flancuri – părțile laterale. Nu includ în formație pe cei cincizeci de veliți ai batalionului; în momentul când este constituit, ei se plasează pe cele două flancuri.

Iată și o altă manieră de a aranja un batalion. Întrucât este mult mai utilă decât prima, o voi prezenta mai pe larg. Cred că nu ai uitat numărul de soldați, de comandanți și de arme care compun un batalion. Obiectivul acestei manevre este, așa cum am mai zis, de a ajunge la dispozitivul de douăzeci de rânduri a douăzeci de oameni, cu cinci rânduri de sulițași în față, iar în spatele lor – 15 rânduri de scutieri. În față sunt doi centurioni, alți doi sunt în spate și îi înlocuiesc pe ofițerii numiți la romani „tergi ductores”, comandantul de batalion se află în primele cinci rânduri formate din sulițași și următoarele 15 formate din scutieri. Pe fiecare latură o formației se află câte un decurion, care își comandă și propria „escuada”: cel din stânga îi comandă pe cei zece oameni aflați în dreapta lui, iar cel din dreapta – pe cei aflați în stânga lui. Cei cincizeci de veliți sunt dispuși pe flancuri și în spatele batalionului. Iată acum ce trebuie făcut pentru ca un batalion ce se află în marș să treacă imediat în formație de luptă. Soldații tăi se află dispuși pe optzeci de rânduri a cinci oameni. Îți vei plasa velițiii în față sau în spate, n-are importanță, pentru că ei sunt în afara formației. Fiecare centurion are în spatele lui douăzeci de rânduri, dintre care primele cinci sunt formate din sulițași, iar celelalte – din scutieri. Comandantul de batalion, împreună cu drapelul și muzica, între

sulițașii și scutierii celui de-al doilea centurion. El înlocuiește în formație trei rânduri de scutieri. Douăzeci de centurioni se află la stânga rândurilor primului centurion, alți douăzeci – la dreapta rândurilor ultimului centurion. Nu trebuie uitat că decurionii care îi comandă pe sulițași trebuie să poarte suliță, iar cei care îi comandă pe scutieri – să poarte scuturi. Dacă vrei, în această situație, ca formația să intre în dispozitiv de luptă pentru a face față inamicului, va trebui oprit primul centurion cu cele douăzeci de rânduri ale sale; cel de-al doilea centurion continuă să meargă, cu ocolire spre dreapta și ajunge la flancul stâng al primelor douăzeci de rânduri, aliniindu-se cu centurionul oprit. Cel de-al treilea centurion continuă să meargă și, ocolind spre dreapta, ajunge în flancul stâng al rândurilor deja oprite; cel de-al patrulea face exact aceeași mișcare și imediat doi centurioni părăsesc frontul batalionului și merg în spate și batalionul se află astfel dispus în formația de luptă despre care vorbeam. Velițiii se răspândesc pe flancuri, așa cum explicam la prima operațiune.

Prima manevră se numește „dublarea în linie dreaptă”; cea de a doua – „dublare pe flanc”. Cea dintâi este mai ușoară, cealaltă este mai ordonată, mai sigură și mai ușor de adaptat la situație. În prima, ești obligat să ții seama de număr: din cinci să faci zece, din zece să faci douăzeci, din douăzeci – patruzeci. Dublând astfel, în linie dreaptă, nu poate fi opus inamicului un front de cincisprezece, douăzeci, treizeci sau treizeci și cinci de oameni. Trebuie să te conformezi numărului ce rezultă din dublare. Și se ajunge foarte des la situația ca, dacă o acțiune cere să opui inamicului un front de șase sau opt sute de oameni, recurgerea la „linia dreaptă” te aruncă în dezordine. Prefer deci cea de-a doua manevră și trebuie ca prin obișnuință și exercițiu, dificultățile să fie depășite.

Repet că este mult mai important ca toți soldații să știe să-și recunoască locul în formație și să și-l mențină fără confuzie, fie în cursul exercițiilor, fie într-un marș forțat, în înaintare și în retragere în terenurile cele mai dificile. Un soldat bine instruit în acest sens este un soldat disciplinat, deși el nu a văzut niciodată inamicul și poate fi considerat un soldat vechi. Dar, din contră, un soldat inabil la aceste exerciții, chiar dacă se află la cea de-a mia luptă, trebuie privit ca un recrut. Iată mijlocul de a aduce în formație de luptă un batalion care mărșăluiește în rânduri

strânse, dar lucrul cel mai important, adevărata dificultate care necesită mai multe studii și practică, principalul obiectiv final în atenția anticilor este de a ști să redispună imediat batalionul dacă intervine un anumit accident, fie de teren, fie inamicul, care l-a pus în dezordine, în acest scop trebuie:

1. Să doteze batalionul cu semnale de regrupare;

2. Să dispună soldații în așa fel, încât fiecare să se mențină în același rând cu ceilalți. Dacă un soldat, de exemplu, a fost la început în rândul doi, el trebuie să rămână mereu acolo, nu numai în același rând, dar chiar pe același loc. Semnalele de regrupare sunt foarte necesare din acest punct de vedere: mai întâi, trebuie ca drapelul să aibă un caracter destul de distinct pentru a fi ușor de recunoscut în mijlocul batalioanelor. Trebuie apoi ca un comandant de batalion și centurionii să poarte panașe diferite de la unii la alții, foarte ușor de recunoscut Dar ceea ce este mai important este ca decurionii să fie vizibili; acest lucru era urmărit cu atâta consecvență de către romani, încât fiecare dintre decurionii lor își purtau numărul pe coif, fapt pentru care erau numiți „Primus Pilum”, „secundus” etc. Dar aceasta nu le era încă de ajuns. Fiecare soldat avea pe scut numărul rândului și al locului pe care îl ocupa în rând. Totul fiind astfel vizibil și obișnuiți să-și păstreze locul, este ușor ca în mijlocul celei mai mari dezordini să refaci rapid formația. Îndată ce drapelul este fixat, centurionii și decurionii își pot găsi dintr-o privire locul; și dacă fiecare, menținând distanțele obișnuite se plasează la dreapta sau la stânga, soldatul, ghidat de practică și de semnalele de regrupare își reia imediat postul. Este ca la un butoi, pe care, dacă i-ai marcat doagele, îl poți reface ușor și aproape imposibil acest lucru, dacă nu le-ai marcat. Toate aceste comenzi sunt foarte ușor de învățat în exerciții, se însușesc foarte repede și se uită greu. Căci soldații vechi sunt acolo pentru a-i instrui pe cei noi și întregul popor le-ar putea învăța în scurt timp, devenind astfel foarte experimentat în meseria armelor.

Este și mai util să obișnuiești batalionul să se întoarcă într-o clipă, în așa fel încât flancurile sau coada să devină capul formației, iar capul să devină flanc sau coadă. Nimic mai ușor: este suficient ca fiecare om să se întoarcă spre partea care i se ordonă și acolo va fi totdeauna capul batalionului. Trebuie observat că dacă se face întoarcerea spre flanc, rândurile își

pierd distanța. Când întoarcerea este la stânga împrejur, diferența nu este sesizabilă la întoarcerea spre flanc (la dreapta sau la stânga), soldații nu mai sunt lipiți, ceea ce constituie un viciu major al formației unui batalion. Trebuie deci ca practica și judecata lor să-i învețe să se apropie din nou. Acesta este numai un mic inconvenient pe care ei îl pot înlătura. Ceea ce este însă mai important și are mult mai multă practică este să faci ca un întreg batalion să se întoarcă în așa fel, încât să pară o masă solidă; în acest scop, trebuie apelat atât la uzanță, cât și la abilitate. Dacă vrei, de exemplu, să întorci batalionul la stânga, îi vei opri pe cei care sunt la stânga, le vei ordona celor de pe centru să reducă pasul în așa fel, încât cei din dreapta să nu fie obligați să alerge; fără această precauție, formația intră într-o mare dezordine[2].

Se întâmplă adesea ca atunci când o armată este în marș, batalioane care nu sunt în față să fie atacate din flancuri sau din spate; și în această situație un batalion trebuie să se întoarcă imediat spre flanc sau spre spate. Pentru ca o astfel de manevră să se poată executa și în același timp batalionul să rămână în formație de luptă, trebuie să-și aibă sulițașii pe flancul spre care trebuie să se întoarcă, iar decurionii, centurionii și comandantul de batalion să rămână pe locurile lor. În acest caz, dacă batalionul este pe 80 de rânduri a câte cinci oameni, toți sulițașii vor fi dispuși în primele douăzeci de rânduri. În ce-i privește pe decurioni, vei plasa cinci în primul rând și cinci în ultimul. Celelalte șaizeci de rânduri, acestea sunt formate din scutieri și formează trei centurii. Primul și ultimul rând al acestor centurii sunt compuse din decurioni: comandantul de batalion, drapelul și muzica se dispun la mijlocul primei centurii de scutieri, iar centurionii – în fața și în spatele fiecărei centurii. În acest dispozitiv, dacă vrei să-i ai pe sulițași în flancul stâng, vei dispune centuriile în formație de luptă la flancul drept; dacă vrei să ai sulițașii în flancul drept, vei avea batalionul în formație de luptă la flancul stâng; astfel batalionul mărșăluiește cu toți sulițașii pe un flanc, toți decurionii în față și în spate, centurionii în față, iar comandantul de batalion – în centru. Dacă apare inamicul și trebuie întâmpinat din flanc, se ordonă soldaților să se întoarcă spre partea unde se află sulițașii și batalionul se va afla exact în formația de luptă pe care am stabilit-o; toți sunt pe

[2] Planșa 1 se găsește la sfârșitul acestui capitol.

locurile stabilite, cu excepția centurionilor, care se vor plasa imediat la locul lor, fără nici o dificultate.

Dacă pe timpul marșului batalionul are a se teme de un atac din spate, trebuie să-și dispună rândurile în așa fel, încât la trecerea în formație de luptă sulițașii să se afle în spate; și pentru aceasta, nu este altceva de făcut, decât ca sulițașii să fie dispuși în ultimele cinci rânduri ale fiecărei centurii, în loc să vă plasați în primele cinci rânduri, în rest, se va păstra formația obișnuită și manevra este aceeași.

Cosimo: Ai zis, dacă îmi amintesc, că obiectivul acestor exerciții este de a pregăti batalioanele în cadrul armatei și de a le armoniza astfel între ele. Dar dacă se întâmplă ca acești patru sute cinci zeci de infanteriști să fie angajați într-o acțiune specială, cum i-ai dispune?

Fabrizio: Comandantul lor trebuie să se gândească atunci unde este mai util să-și plaseze sulițașii, ceea ce nu va deranja deloc dispozitivul stabilit. Deși scopul manevrelor este, de fapt, să pregătească un batalion pentru a ști să lupte într-o manieră generală, el poate fi la fel de util în orice acțiune specială. Dar explicându-vă celelalte două modalități de a pregăti un batalion pentru luptă, așa cum v-am prevenit, vă voi putea răspunde mai bine la întrebare. Dacă uneori s-a recurs la aceste două manevre, a fost numai în situația că batalionul a acționat izolat de toate celelalte.

Pentru a dispune un batalion în formație cu vârfuri, trebuie ca cele optzeci de rânduri de cinci oameni să rămână așa. Dar în spatele unui centurion vei plasa douăzeci și cinci de rânduri din câte doi sulițași și trei scutieri, primii la stânga, ceilalți la dreapta; în spatele primelor cinci rânduri, în celelalte douăzeci, vor fi douăzeci de centurioni, între sulițași și scutieri; decurionii care poartă sulițe rămân cu sulițașii din primele cinci rânduri din cele douăzeci. După cele douăzeci și cinci de rânduri vin: 1. un centurion urmat de cincisprezece rânduri de scutieri; 2. comandantul batalionului, muzica și drapelul, urmați de alte cincisprezece rânduri de scutieri; 3. în fine, un al treilea centurion urmat de douăzeci și cinci de rânduri fiecare compus din trei scutieri la stânga și doi sulițași la dreapta, iar în ultimele douăzeci de rânduri sunt plasați douăzeci de centurioni, între sulițași și scutieri; cel de-al patrulea centurion încheie formația. Acum, cu rândurile astfel aranjate, dacă vrei să ai un batalion cu

două vârfuri, îl vei opri pe primul centurion cu cele douăzeci și cinci de rânduri care îl urmează. Cel de-al doilea centurion continuă să meargă ocolind spre dreapta, pe flancul drept, cu cele douăzeci și cinci de rânduri ale sale, iar când ajunge la înălțimea ultimelor cincisprezece rânduri ale primului, se oprește. Comandantul batalionului ocolește, de asemeni, spre dreapta acestor cincisprezece rânduri de scutieri și se oprește la aceeași înălțime; cel de-al treilea centurion cu cele douăzeci și cinci de rânduri ale sale și cel de-al patrulea, care îl urmează, se deplasează pentru a se posta pe flancul drept al acestor rânduri de scutieri. Dar ei nu se opresc la același nivel, ci continuă să înainteze, până când ultimul său rând va fi aliniat cu ultimul rând de scutieri. Apoi centurionul care a condus primele cincisprezece rânduri de scutieri își ia locul și merge în colțul stâng al spatelui batalionului. Se va ajunge astfel la un batalion pe 15 rânduri a douăzeci de oameni, cu două vârfuri de fiecare parte a frontului batalionului, fiecare format din câte zece rânduri a cinci oameni. Între cele două vârfuri va rămâne un spațiu în care ar putea intra ușor zece oameni. Acolo va fi comandantul batalionului, la fiecare vârf va fi un centurion, iar în fiecare colț din spate, de asemenea vă fi câte un centurion, iar pe cele două flancuri, câte două rânduri de sulițași și un rând de decurioni. Aceste două vârfuri servesc pentru a acoperi artileria și bagajele. Veliții se răspândesc pe flancuri, alături de sulițași[3].

Pentru a forma o „piață” în acest batalion cu vârfuri, trebuie luate ultimele opt rânduri din cele cincisprezece rânduri a douăzeci de oameni și duse la nivelul celor două vârfuri, care vor deveni astfel ultimele ale „pieței”. Acolo vor fi plasate bagajele, comandantul de batalion și drapelele, dar nu și artileria, care va fi trimisă, în acest caz, în față sau pe flancurile batalionului. Această manevră este utilă atunci când trebuie să se treacă prin locuri suspecte. Totuși, rămâne preferabilă formația unui batalion fără „vârfuri” și fără „piață”. Deși, atunci când trebuie să pună la adăpost oameni fără apărare, este foarte necesar batalionul cu vârfuri.

Elvețienii au și mai multe formații de luptă. Una dintre acestea are formă de cruce. Ei își pun astfel la adăpost pușcașii, într-unul dintre spațiile formate între brațele crucii. Dar cum

[3] Planșa 2 se găsește la sfârșitul acestui capitol.

toate aceste manevre sunt bune numai în acțiuni speciale, iar singurul meu scop este de a pregăti mai multe batalioane să lupte împreună, este inutil să vorbim aici despre asta.

Cosimo: Mi se pare că înțeleg foarte bine sistemul tău de instruire pentru soldații din aceste batalioane, dar cred că, dacă îmi amintesc bine, în afară de cele zece batalioane mai ai în brigada ta o mie de sulițași speciali și cinci sute de veliți speciali. Nu-i instruiești și pe ei?

Fabrizio: Da, fără îndoială și cu cea mai mare grijă. Pe acești sulițași îi instruiesc pe companii, la fel ca pe batalioane și i-aș folosi mai curând pe aceștia în acțiuni speciale, când ar fi vorba de o escortă, de a obliga țara inamică să plătească și de alte operații similare. În cei privește pe veliți, i-aș instrui pe loc, fără a-i aduna. Întrucât ei sunt destinați să lupte în afara formației, este inutil să fie adunați și puși să facă exerciții împreună. Este suficient ca ei să fie bine instruiți prin exerciții speciale.

Trebuie deci, și nu pot să nu mă repet, ca soldații batalioanelor să fie instruiți cu grijă să-și mențină locul în formație, să-și recunoască poziția, să se replieze dacă inamicul sau terenul i-a pus în dezordine. Când au căpătat această aptitudine, este ușor să înveți un batalion ce poziție trebuie să ocupe și care sunt operațiile sale în cadrul armatei. Orice republică sau orice monarhie care va acorda întreaga grijă și va face toate eforturile pentru a dispune de o armată atât de organizată și să fie sigură că prin astfel de exerciții va dispune permanent de soldați excelenți, superiori celor ai vecinilor, destinați să impună și nu să accepte legea. Dar, așa cum v-am spus deja, dezordinea guvernelor noastre nu ne-a oferit decât indiferență și dispreț pentru aceste instituții. Așa s-a ajuns să avem armate foarte proaste și, chiar dacă există și unii comandanți sau soldați care au cu adevărat competență, le este imposibil să ne dovedească acest lucru.

Cosimo: Ce atelaje ai vrea să urmeze fiecare dintre aceste batalioane?

Fabrizio: Mai întâi, nu voi permite niciunuia dintre centurioni sau dintre decurioni să se deplaseze călare, iar comandantului de batalion, dacă ține neapărat, îi voi da un catâr și un cal. I-aș da două furgoane, câte unul fiecărui centurion și două pentru trei decurioni. Căci îmi propun să-i cazez împreună, așa cum voi arăta mai jos. Fiecare batalion va avea astfel treizeci și șase de

furgoane care vor căra mai întâi toate corturile și ustensilele de bucătărie, securile și țărușii necesari campamentului. Restul de bagaj va fi purtat, dacă oamenii nu sunt prea încărcați.

Cosimo: Nu mă îndoiesc de utilitatea comandanților pe care îi ai la fiecare batalion, dar nu te temi că atâția comandanți pot duce la provocarea confuziei?

Fabrizio: Așa ar fi, dacă nu ar depinde toți de un singur comandant. Această dependență face ordinea, căci altfel, cu un număr atât de mare de ofițeri ar fi imposibil să conduci un batalion. Căci acesta este ca un zid care, înclinându-se în toate părțile, are nevoie mai curând de un mare număr de stâlpi mai subțiri, decât de câțiva stâlpi foarte solizi, căci toată forța unuia dintre acești stâlpi nu poate împiedica zidul să cadă pe o anumită distanță. Trebuie deci că într-o armată, printre zece soldați să se găsească unul care, fiind mai activ, mai curajos sau cel puțin mai autoritar, care să-i mobilizeze și să-i dispună pentru luptă prin curajul său, prin vorbele sale și prin exemplul propriu. Ceea ce probează cât de necesare sunt într-o armată cele de mai sus, ca ofițerii, drapelele și muzica este faptul că le găsim și la noi, dar fără ca noi să tragem învățămintele necesare. Dacă se vrea ca decurionii să facă toate serviciile ce se așteaptă de la ei, trebuie ca fiecare dintre ei să-și cunoască bine soldații, să doarmă și să facă de gardă cu ei, să lupte în aceleași rânduri. În felul acesta ei se servesc de regulă și de jaloane pentru a menține rândurile drepte și strânse, iar dacă se întâmplă ca acestea să se rupă, ei le pot reface de îndată. Dar subofițerii noștri de azi nu sunt buni decât să primească o soldă cât mai mare și să facă ceva serviciu. La fel este și cu drapelele, care nu mai sunt folosite în scop militar, ci numai la paradă. Anticii, din contră, le foloseau ca ghid și semn de raliere. Când se oprea, fiecare, instruit fiind asupra locului pe care trebuie să-l ocupe față de drapel, se întorcea imediat acolo; dacă drapelul era în mișcare sau oprit, ei se mișcau sau se opreau. Trebuie deci ca o armată să aibă mai multe corpuri diferite și fiecare corp să aibă drapelul său și semnalele sale, aceasta fiind modalitatea de a-i da mișcare și viață[4].

Soldații trebuie să urmeze drapelul, iar drapelul – muzica. Dacă aceasta este bine dirijată, ea conduce armata; fiecare soldat, potrivindu-și pașii după ritmul muzicii își menține mai

[4] Planșa 3 se găsește la sfârșitul acestui capitol.

ușor locul în formație. Astfel, anticii aveau în armatele lor flaute, fluiere și alte instrumente perfect acordate. Așa cum un dansator nu-și greșește niciodată pașii dacă respectă măsura, o armată care îi acordă aceeași atenție se menține totdeauna în ordine. Anticii modificau tonalitatea, după cum voiau ca soldații să fie furioși, calmi sau să le oprească elanul. Stilul doric inspira constanță; stilul frigian – furia. Se spune că Alexandru, auzind din întâmplare, pe când era la masă, ritmul frigian, s-a repezit imediat să-și ia armele. Trebuie redescoperite toate aceste modalități și, dacă se vor întâmpina unele dificultăți, totuși ele trebuie mai puțin atribuite celor care instruiesc armata prin comenzi. Fiecare le poate modifica, dar soldatul trebuie să-și obișnuiască urechea să le distingă corect. Astăzi muzica nu este bună decât să facă zgomot.

Cosimo: Aș dori să-mi explici de ce instituțiile militare au ajuns să fie atât de disprețuite azi, de ce sunt privite cu atâta indiferență și urmate cu atât de puțină ordine?

Fabrizio: Îți voi răspunde cu plăcere la întrebări. Știi că printre militarii renumiți se numără un mare număr din Europa, puțini în Africa și mai puțini în Asia. Cauza acestei diferențieri este că aceste două părți ale lumii nu au cuprins decât una sau două monarhii mari și foarte puține state republicane, pe când în Europa existau câteva regate și un mare număr de republici. Oamenii nu devin superiori și nu-și desfășoară talentele decât dacă sunt folosiți și încurajați de către suveranul lor, fie acesta monarh sau republică. Acolo unde sunt mulți suverani, se nasc și foarte mulți oameni mari. Aceștia se răresc atunci când sunt puțini suverani. În ce privește Asia, după ce sunt pomeniți *Ninos*, *Cyrus*, *Artaxerxe* și *Mithridate*, mai rămân foarte puțini generali care să merite a fi citați. Dacă lași la o parte ceea ce este ascuns în noaptea antichității egiptene, în Africa nu vei avea de menționat decât pe *Massinissa*, *Jugurtha* și pe generalii cartaginezi, dar numărul lor este destul de mic, dacă îl compari cu tot ce a produs Europa. Aceasta a dat naștere la o mulțime de oameni mari, al căror număr ar fi și mai mare, dacă i-am putea adăuga pe toți cei pe care vicisitudinile timpurilor i-au condamnat la uitare. Căci meritul este cu atât mai cunoscut, cu cât sunt mai multe state obligate de necesitate sau de vreun interes major să-l încurajeze cu adevărat.

Asia nu a oferit decât puțini oameni mari, deoarece, unită fiind aproape în întregime sub un singur imperiu, imensitatea ei a menținut-o cel mai adesea în pace și a împiedicat orice eforturi ale vreunui geniu întreprinzător. La fel s-a întâmplat în Africa, cu excepția *Cartaginei*, unde au apărut câteva nume ilustre. Căci trebuie recunoscut faptul că apar mult mai mulți oameni mari într-o republică, decât într-o monarhie: în prima este onorat meritul, în cealaltă – teama; în prima meritul este încurajat, în cealaltă se încearcă a fi înăbușit.

Europa, din contră, plină de republici și monarhii, totdeauna neîncrezătoare unele față de altele, era obligată să-și mențină instituții militare cât mai puternice și să le acorde onoruri marilor căpitani de oști. Grecia, în afară de *Macedonia*, număra astfel o mulțime de republici, care produceau, toate, oameni foarte mari. Italia era locuită de romani, samniți, etrusci și gali cisalpini. Galia, Germania și Spania erau împărțite într-un mare număr de republici și monarhii. Și dacă, în comparație cu Roma, nu cunoaștem decât un număr foarte mic de eroi, ar trebuie să acuzăm pentru asta parțialitatea istoricilor care, cel mai adesea sclavi ai întâmplării, nu-i celebrau decât pe învingători. Dar nu trebuie să ne îndoim că la etrusci și samniți au fost o mulțime de generali care, înainte de a fi învinși, au luptat o sută cincizeci de ani împotriva romanilor. Putem spune că la fel a fost și în Galia și Spania. Dar această glorie pe care istoricii o refuză indivizilor, ei o oferă în întregime popoarelor, cărora le proslăvesc până la entuziasm dârzenia în a-și apăra libertatea.

Dacă este adevărat că numărul de oameni mari depinde de numărul de state, ar trebui trasă concluzia că, dacă acestea dispar, numărul de oameni mari scade, pe măsura reducerii numărului de ocazii pentru a-și exercita capacitatea. Întrucât Imperiul Roman s-a mărit și a distrus toate statele din Europa și Africa și din cea mai mare parte din Asia, nu a mai rămas loc pentru merite decât pentru Roma și oamenii mari au devenit destul de rari, atât în Europa, cât și în Asia. Cum nu mai exista virtute decât în această capitală a lumii, primul germene al corupției a antrenat corupția în întreaga lume, iar barbarii au răvășit fără milă un imperiu care stinsese virtuțile altor state, fără să și le fi păstrat pe ale sale.

Fărâmițarea provocată imperiului de această revărsare a barbarilor nu a favorizat ca antica virtute militară să se mențină

în Europa. Mai întâi, nu se revine ușor la instituții căzute în desuetudine. De aceasta ar trebui acuzate și noile moravuri introduse de către religia creștină. Nu mai era atâta nevoie de a rezista în fața inamicului. Așa că învinșii erau masacrați sau acceptau o viață mizerabilă, într-o sclavie permanentă. Orașele cucerite erau jefuite sau locuitorii erau alungați, după ce li se luau toate bunurile. Aceștia erau împrăștiați în cele patru vânturi și nu erau mizerii pe care cei învinși să nu fie obligați a le suporta. Orice stat, înspăimântat de atâtea necazuri, și-ar fi ținut permanent armata în activitate și ar acorda mari onoruri oricărui militar remarcabil. Astăzi toate aceste temeri nu mai există, în cea mai mare parte. Viața învinșilor este aproape totdeauna respectată, ei nu sunt ținuți mult timp prizonieri și își recapătă foarte ușor libertatea. Un oraș poate foarte bine să se revolte de douăzeci de ori, el nu este niciodată distrus. Locuitorii își păstrează toate proprietățile și singurul lucru de care s-ar putea teme este să fie obligați a plăti o contribuție. Așa că, ei nu vor trebui să se supună instituțiilor militare și să suporte oboseala exercițiilor pentru a scăpa de pericole de care nu se mai tem. De altfel, diferitele părți ale Europei numără un număr mic de suverani, dacă facem comparația cu ce era altădată. Întreaga Franță era supusă unui singur rege, Spania – altuia, iar Italia nu era foarte divizată. Statele mici trec de partea învingătorului, iar statele puternice, din motive pe care le voi dezvălui imediat, nu au a se teme deloc de o ruinare completă.

Cosimo: S-au văzut însă, în ultimii douăzeci și cinci de ani, orașe jefuite și state distruse. Acest exemplu ar trebui să fie o lecție pentru alții, pe care îi face să simtă nevoia de a reveni la vechile instituții.

Fabrizio: Așa este. Dar să observăm că printre orașele ce au fost jefuite nu a fost niciodată vreo capitală ci numai câte un oraș de mâna a doua. A fost *Tortona* și nu *Milano*, *Capua* și nu *Napoli*, *Brescia* și nu *Veneția*, *Ravena* și nu *Roma*. Aceste exemple nu schimbă deloc sistemul guvernanților. Ele nu au alt efect decât să le inspire o mare dorință de a se despăgubi pe seama contribuabililor. Ei nu vor să se supună neplăcerilor cauzate de exercițiile militare. Ei priveau toate acestea ca fiind inutile sau ca niște lucruri de la care nu așteptau nimic. În ce-i privește pe cei care și-au pierdut puterea, de ale căror exemple trebuie să ne ferim, ei nu mai au mijloacele de a-și repara

erorile. Așa că unii renunță la aceste instituții din neputință, alții din ignoranță și lipsă de voință.

Eu pot, ca o dovadă a adevărului opiniei mele, să-ți citez Germania. Virtutea ei militară este întreținută de numărul mare de state pe care le cuprinde și tot ce este bun azi în armatele noastre le datorăm lor. Preocupate de puterea lor, aceste state au fost cele care au respins sclavia, știind astfel să-și păstreze autoritatea și considerația. Iată cauzele ce mi se par a explica indiferența arătată astăzi față de talentele militare. Nu știu dacă vei găsi rezonabile cele de mai sus și dacă te vei mai îndoi în această privință.

Cosimo: Nu, deloc. Lucrul este perfect demonstrat. Te rog numai, pentru a reveni la subiectul nostru principal, să-mi spui în ce manieră ți-ai armoniza cavaleria cu aceste batalioane, la ce număr s-ar ridica și, în fine, ce comandanți și ce arme le-ai oferi?

Fabrizio: Să nu te miri dacă ți s-ar părea că aș fi uitat această parte a subiectului meu. Am două motive pentru a nu vorbi decât foarte puțin despre asta: primul este că forța reală a unei armate constă în infanteria ei; cel de-al doilea este că, totuși, cavaleria noastră este mai puțin proastă decât infanteria noastră și că, dacă ea nu este superioară celei a anticilor, dar ea îi este comparabilă. În rest, am vorbit deja despre maniera de a o instrui. Referitor la armele ei, nu aș schimba nimic din ce este utilizat astăzi, atât pentru cavaleria ușoară, cât și pentru cuirasieri. Aș vrea numai ca și cavaleria ușoară să fie în întregime dotată cu arbalete, în combinație cu un număr de pușcași. Deși în operațiile obișnuite ale războiului aceștia ar părea destul de inutili, ei sunt totuși destul de folositori atunci când este vorba de a-i speria pe țărani și de a-i pune să mențină o trecere ce se dorește a fi menținută. Ei au mai multă frică de o pușcă decât de douăzeci alte arme.

În prezent, este vorba de a stabili la ce valoare trebuie să se ridice cavaleria. Întrucât imităm legiunile romane, nu aș da la fiecare brigadă decât trei sute de oameni pentru cavalerie, din care 50 cuirasieri și 250 de cavalerie ușoară; fiecare dintre aceste două categorii va avea un comandant de escadron, cincisprezece decurioni, o muzică și un drapel. Aș da câte cinci furgoane pentru zece cuirasieri și câte două furgoane pentru zece oameni din cavaleria ușoară; la fel ca cele de la infanterie,

ele vor căra corturile, ustensilele de bucătărie, securile și țărușii și alte bagaje, dacă mai rămâne loc. Și să nu critici această regulă pe care eu o impun, pe motiv că astăzi acești cuirasieri au patru cai după ei, căci acesta este un mare abuz. În Germania, cuirasierii nu au decât un cal, iar un furgon deservește douăzeci de oameni, pentru a le căra bagajele. Cavaleria romană nu avea nici ea suită. Ea caza lângă ea numai pe *Triari*, care ajutau la pansarea cailor. Este o uzanță pe care am putea-o imita, așa cum am dat de înțeles când vorbeam despre campare. Și am avut marele neajuns de a neglija exemplul pe care ni-l oferă romanii și pe care ni-l dau astăzi nemții.

Cele două escadroane care ar face parte din brigadă, ar putea să se întrunească uneori împreună cu batalioanele și să se instruiască împreună pentru un război mai mic, pentru a învăța să se recunoască la nevoie. Dar destul despre acest subiect. Este vorba să punem o armată în situația de a da piept cu un inamic pe care să-l învingă. Acesta este scopul oricărei armate și al preocupărilor de o instrui.

PLANȘA Nr. 1

Această planșă reprezintă un batalion în marș în momentul în care se dispune în formație de luptă cu flancul. Prin chiar această dispunere a celor optzeci de rânduri, dacă îi trimiți în spatele centurilor primele cinci rânduri, toți sulițașii se vor afla în coada batalionului. Această manevră are loc atunci când dispozitivul se formează pentru lupta pe flanc, dar există pericolul de a fi atacat din spate.

Batalion în dispozitiv de luptă cu flancul

Batalion în marș

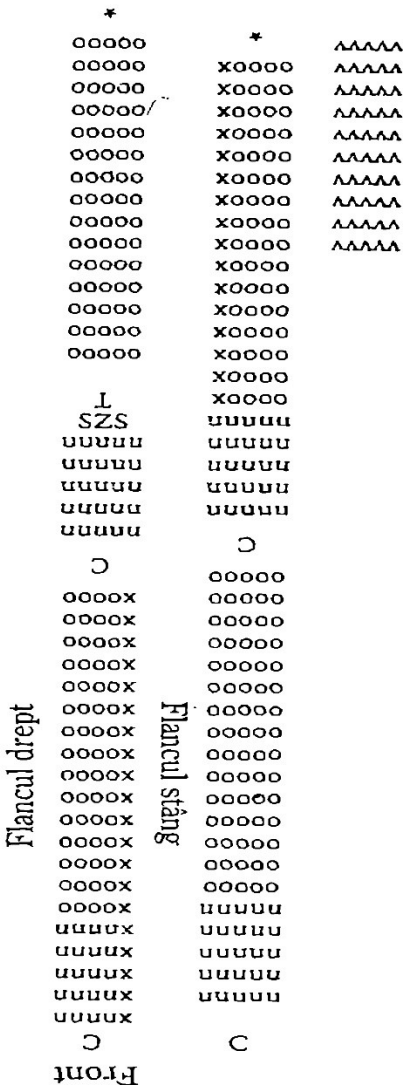

PLANȘA Nr. 2

Această planșă prezintă modul de a pune în formație de luptă un batalion care se teme a fi atacat din flancuri pe timpul marșului.

Ordinea marșului

PLANȘA Nr. 3

Manevra pentru a transforma un batalion
cu vârfuri în batalion cu „piață"

Ordinea marșului care precede manevra

CARTEA a III-a

Cosimo: Pentru că schimbăm tema, rog ca altcineva să fie însărcinat a pune întrebări. Mă tem ca la sfârșit să nu fiu tratat ca fiind un trufaș. Este un neajuns pe care nu l-aș putea suporta. Așa că abdic și transmit autoritatea mea aceluia dintre amici care ar dori să o preia.

Zanobi: Am dori foarte mult ca tu să continui; dar pentru că tu dorești altfel, desemnează totuși pe succesorul tău.

Cosimo: Las această grijă în seama lui segnor Fabrizio.

Fabrizio: Mă ocup cu plăcere de această misiune și vă voi propune să urmăm metoda veneților, care dădeau totdeauna cuvântul celui mai tânăr. Războiul este o treabă a celor tineri și ei sunt cei mai în măsură să vorbească despre el, căci ei sunt cei mai capabili să-l ducă la bun sfârșit.

Cosimo: Deci este rândul tău, *Luigi*. Sunt încântat să te văd luându-mi locul și sper că nu va fi vreun nemulțumit de un astfel de interlocutor. Dar să nu mai pierdem timpul și să revenim la subiectul nostru.

Fabrizio: Pentru a asigura cele mai bune mijloace spre a organiza o armată în luptă, trebuie mai întâi să vă explic care era metoda grecilor și romanilor în acest domeniu, întrucât scriitorii din antichitate vă oferă toate clarificările pe care le-ați putea dori, voi lăsa deoparte multe detalii și mă voi lega numai de diferitele aspecte ce mi se pare a fi util să le imităm astăzi, pentru a ridica sistemul nostru militar la un anumit nivel de perfecțiune. Așa că îmi propun să vă arăt cum trebuie organizată o armată pentru luptă, să fie pusă în situația de a susține o luptă adevărată și să exerseze în lupte simulate. Cea mai mare greșeală pe care o pot face cei care organizează o armată pentru luptă este de a nu constitui decât un singur corp și să se aștepte ca victoria să constea în succesul unui singur atac. Cauza acestei greșeli este că se neglijează metoda anticilor de a include într-o linie de armată încă o linie, singurul mijloc de a asigura primul corp de luptă, de a-l apăra și a-l înlocui. Este un avantaj pe care romanii nu l-au lăsat să le scape. Ei împărțeau fiecare legiune în *Hastiari, Principes* și *Triarii*. Hastiarii (sulițașii) care formau primul corp de bătaie, aveau rândurile strânse și solide, în spatele lor veneau *Principes* (principi), ale căror rânduri erau puțin depărtate și în fine,

urmau triarii, care păstrau o distanță atât de mare între rânduri, încât la nevoie, îi puteau primi între ei și pe hastiari și pe principi. Armata romană avea, în afară de cei de mai sus, prăștieri, arcași și alți soldați cu arme ușoare care nu erau încadrați în formație, dar care erau dispuși în fața armatei, între infanterie și cavalerie. Acești soldați angajau lupta și, dacă învingeau, ceea ce se întâmpla rar, își consolidau victoria. Dacă erau respinși, se retrăgeau prin flancurile armatei sau prin intervalele lăsate în acest scop și se dispuneau în spate. Atunci avansau sulițașii care, pentru că aveau spate, se retrăgeau încet în rândurile principilor și întăriți astfel, reluau lupta. Dacă erau din nou învinși, se retrăgeau cu toții în rândurile triarilor și reuniți într-o masă unitară, avansau din nou spre inamic și dacă erau din nou respinși, nu mai aveau cum să reia din nou lupta. Cavaleria era pe flancurile armatei și avea rolul a două aripi ale corpului. Ea luptă mai mult călare, dar adesea, la nevoie, lupta și pe jos, cu infanteria. Această metodă de a se reconstitui de trei ori succesiv pe timpul luptei trebuia să ducă la o armată aproape invincibilă. Căci trebuia ca norocul să o părăsească de trei ori la rând și ca inamicul să aibă o mare superioritate de forțe și de curaj pentru a-și menține de atâtea ori avantajul.

Falanga grecilor nu avea această metodă de a relua lupta. Deși ea număra mai mulți comandanți și rânduri de soldați, ea nu se constituia decât într-o formație unică de luptă. Rândurile nu se repliau ca la romani, unele între celelalte, ci soldații se înlocuiau individual, cum o să explic mai jos. Când falanga formată din rânduri, să zicem, de câte cincizeci de oameni în adâncime, ajungea la inamic, primele șase rânduri ale acesteia puteau lupta simultan, căci lănciile lor, numite *Sarrises*, erau atât de lungi, încât ajungeau toate în contact cu inamicul. Așa că, dacă un soldat cădea mort sau rănit pe timpul luptei, era imediat înlocuit de cel din rândul doi, care era în spatele lui, acesta de cel din rândul trei și așa mai departe, golul fiind astfel umplut, iar ultimele rânduri se epuizau treptat, primele rămânând permanent complete. Astfel, prin această dispunere a falangei era mai posibil ca mai curând să fie nimicită, decât să fie risipită, densitatea ei făcând-o aproape imobilă.

Romanii începuseră prin a imita falanga greacă și își organizaseră similar legiunile lor, la început. Dar ei s-au scârbit curând de această metodă și și-au divizat legiunile în diferite

corpuri, adică în cohorte și manipuli. Ei credeau, așa cum am mai remarcat, că o armată ar avea cu atât mai multă forță, cu cât ar avea mai multe impulsuri diferite, ar număra mai multe formațiuni diverse, fiecare având propria mișcare și viața sa specială.

Astăzi, elveții imită întocmai falanga grecilor. Ei constituie, la fel, batalioane solide și dense și se comportă la fel în luptă. În fața inamicului ei își plasează batalioanele în linie sau, dacă se dispun pe eșaloane, o fac numai pentru ca primul batalion să se poată retrage în rândurile celui de-al doilea. Iată deci care este formația lor de luptă, care le permite să se sprijine reciproc. Ei dispun un batalion în față și un altul în spate, ușor spre dreapta primului în așa fel, încât dacă acesta ar avea nevoie de sprijin, el să-i poată veni în ajutor. Un al treilea batalion se află în spatele primelor două, la o bătaie de pușcă. Această distanță mare face ca, dacă primele două sunt învinse, să le rămână suficient spațiu pentru a se retrage, iar al treilea spre a înainta, fără a se ciocni unii de alții, căci o mare mulțime dezordonată nu poate fi pusă în formație ca o trupă mai redusă. Din contră, formațiile mai puțin numeroase și bine constituite care formau o legiune romană se întrepătrundeau reciproc și astfel se sprijineau reciproc. Iar ceea ce dovedea superioritatea romanilor față de cea actuală a elveților este faptul că de fiecare dată când legiunile romane au avut de luptat cu falangele grecești, ele le-au distrus în întregime. Căci această manieră a romanilor de a-și reface armata și de relua lupta, împreună cu natura armelor lor aveau efecte mult mai sigure decât soliditatea falangei grecești.

Având de format o armată după aceste exemple, mi-am propus să folosesc arme și manevre atât ca cele ale falangelor grecești, cât și ca cele ale legiunilor romane. De aceea voi avea în brigada noastră două mii de sulițași, care vor avea armele falangei macedonene și trei mii de scutieri cu săbii, armele romanilor. Aș împărți brigada în zece batalioane, așa cum romanii își împărțeau legiunea în zece cohorte. Aș vrea să am, ca și ei, veliți, adică soldați înarmați ușor, care să angajeze lupta. Formația noastră de luptă, ca și armele sunt împrumutate de la cele două popoare, fiecare batalion având în față cinci rânduri de sulițași, restul rândurilor fiind formate din scutieri. Cu frontul armatei mele pot angaja cavaleria inamicului și să-i

desfac batalioanele de infanterie, pentru că în prima ciocnire eu am, ca și el, sulițașii cu care să-l opresc și imediat în spate – scutierii, pentru a-l învinge.

Dacă sunteți atenți la această formație de luptă, o să vedeți că toate armele sunt atât de bine dispuse, încât își pot produce efectul, căci sulițașii sunt foarte necesari împotriva cavaleriei, dar și contra infanteriei, înainte de a se angaja lupta corp la corp, după care devin inutili. Pentru a remedia acest ultim inconvenient, elvețienii dispun în spatele a trei rânduri de sulițași un rând de halebardieri. Ei vor ca astfel să asigure spațiu pentru sulițași, dar nu este de ajuns. Sulițașii noștri care se află în față, în timp ce scutierii sunt în spate, sunt folosiți pentru a întâmpina cavaleria și, la începutul acțiunii, să desfacă rândurile infanteriei și să o dezorganizeze. Dar când lupta se strânge și ei devin inutili cedează locul scutierilor și săbiilor care pot fi mânuite mai ușor în cea mai strânsă luptă corp la corp.

Luigi: Suntem nerăbdători să știm cum ți-ai dispune pentru luptă armata formată din soldați dotați cu armele pe care le-ai menționat.

Fabrizio: Aici voiam să ajung. Mai întâi, ar trebui să știți că într-o armată romană obișnuită, denumită armata consulară, nu erau decât două legiuni de cetățeni romani, formate din circa șase sute de cavaleriști și unsprezece mii de infanteriști. În afară de aceștia, se mai conta pe un număr similar de cavaleriști și infanteriști trimiși de aliații lor. Aceste ultime trupe erau împărțite în două corpuri, unul numit aripa dreaptă, celălalt – aripa stânga. Niciodată această infanterie auxiliară nu depășea, ca număr, infanteria legiunilor. Cavaleria era însă mai numeroasă decât cea romană. Cu această armată de douăzeci și două de mii de oameni de circa două mii de călăreți un consul trebuia să reziste în fața oricărui inamic și să-și facă toate treburile. Dar dacă trebuia să oprească un inamic foarte periculos, cei doi consuli își uneau armatele.

Mai trebuie remarcat faptul că în cele trei situații principale în care se poate găsi o armată, respectiv în marș, în staționare sau pe câmpul de luptă, romanii își plasau totdeauna legiunile lor în centrul armatei. Prin aceasta, ei voiau, așa cum o să explic mai târziu, când voi trata aceste subiecte principale, să țină împreună cât mai mult posibil trupele al căror curaj le inspiră cea mai mare încredere. În rest, aceasta infanterie auxiliară,

trăind permanent lângă legiuni, formate în aceeași disciplină și respectând aceeași formație de luptă, făceau aproape aceeași treabă. Astfel, pentru că se cunoștea formația de luptă a unei legiuni era cunoscută și cea a întregii armate. Explicând deci cum își împărțeau romanii o legiune pe trei linii de luptă, fiecare dintre acestea putând-o îngloba pe cealaltă, v-am făcut cunoscută dispunerea generală a întregii lor armate.

Pentru că vreau să imit formația de luptă a romanilor, voi considera două brigăzi ca și când ar fi două legiuni; dispunerea lor va fi aceeași cu cea a oricărei armate, căci, dacă există un număr mult mai mare de trupe, nu ai altceva de făcut, decât să întărești rândurile. Este foarte util, cred, să vă spun din câți oameni este formată o brigadă, să vă repet că este formată din zece batalioane, să vă explic câți ofițeri are, cum este înarmată, ce sunt sulițașii și velițiii obișnuiți, sulițașii și velițiii speciali, toate acestea vi le-am expus cu claritate și v-am prevenit că vi le voi aminti, ca un lucru indispensabil pentru rațiunea manevrelor noastre. Cred că astfel voi putea avansa, fără a mă mai opri.

Eu plasez cele zece batalioane ale unei brigăzi la stânga armatei, iar pe cele ale celeilalte brigăzi – la dreapta. Cele zece batalioane din stânga ar fi dispuse astfel: cinci batalioane în față, dispuse în linie și distanțele între ele la patru coți. Ele ocupă astfel un spațiu larg de o sută patruzeci și unu de coți, pe o adâncime de patruzeci de coți. În spatele acestor cinci batalioane voi dispune alte trei, la o distanță de patruzeci de coți; două dintre aceste batalioane se vor alinia cu ultimele două din cele cinci, celălalt – pe centru. În felul acesta, cele trei batalioane vor ocupa un spațiu cu aceeași lărgime și pe aceeași adâncime ca primele cinci, cu deosebirea că acestea din urmă au între ele intervale de numai patru coți, iar cele trei au între ele spații de treizeci și trei de coți. În fine, în spatele celor trei batalioane le voi dispune pe ultimele două la o distanță egală, de patruzeci de coți, fiecare aliniat la dreapta și la stânga primelor două linii, separate astfel între ele la nouăzeci și unu de coți. Toate aceste batalioane dispuse în această manieră, ocupă deci un front de o sută patruzeci și unu de coți și o adâncime de două sute de coți. La o distanță de douăzeci de coți aș așeza pe flancul stâng al acestor batalioane pe sulițașii speciali, dispuși pe o sută patruzeci și trei de rânduri a câte șapte oameni care ar acoperi întregul flanc stâng al celor zece batalioane dispuse

așa cum v-am explicat. Celelalte patruzeci de rânduri care mai rămân servesc pentru a păzi bagajele și tot spatele armatei, dispus în coada formației. Decurionii și centurionii își vor menține locurile obișnuite, iar dintre cei trei comandanți ai sulițașilor, unul va fi în față, altul în centru și al treilea, ca strângător de rânduri – în spate. El va îndeplini funcțiile lui *Tergi-Ductor* al romanilor, pe care aceștia îl plasau în spatele armatei.

Dar revin în față armatei, unde voi plasa, în stânga, pe sulițașii speciali și pe velițiii speciali, care constau, așa cum am zis, din cinci sute de oameni. Ei vor ocupa un spațiu de patruzeci de coți. Alături, tot în stânga, sunt cuirasierii, care se întind pe un spațiu de o sută cincizeci de coți și, în fine, cavaleria ușoară, care va ocupa și ea același spațiu. Eu aș lăsa velițiii în jurul batalioanelor respective, în intervalele ce separă un batalion de altul, ar fi, pentru a spune așa, la ordinele acestor batalioane, căci eu nu prea prefer să-i plasez sub sulițașii speciali. În orice caz, voi hotărî soluția în funcție de împrejurări. Din aceleași considerente, comandantul de brigadă va fi fie în prima linie, fie în cea de-a doua linie de batalioane, fie în față, între sulițașii speciali și primul batalion din stânga. El va avea alături treizeci-patruzeci de oameni de elită, destul de inteligenți spre a executa bine un ordin neprevăzut și destul de viteji spre a rezista unei lovituri a inamicului. Lângă el vor fi muzica și drapelul.

Aceasta este formația de luptă în care voi dispune brigada din stânga, adică jumătate din armată. Ea va avea o lățime de cinci sute unsprezece coți și o adâncime de două sute, așa cum am mai spus. Nu am inclus, în această ultimă măsură, detașamentul de sulițași speciali care păzesc atelajele și care se întind pe circa o sută de coți. Voi dispune exact la fel și brigada din dreapta, lăsând între cele două un spațiu de trei sute de coți, unde voi plasa câteva piese de artilerie, iar în spatele acesteia – pe generalul comandant, cu muzică și drapelul general. Vor fi cel puțin două sute de oameni de elită, cei mai mulți pedeștri, printre care se vor afla zece oameni gata să execute orice ordin, fiecare fiind astfel înarmat, încât să poată fi atât călare, cât și pe jos, după nevoie.

Pentru a ataca poziții fortificate, armata are nevoie de numai zece tunuri, care să aibă proiectile de cincizeci de livre. În

campanie, le-aș folosi mai mult pentru apărarea locului de staționare decât pe timpul luptei. Aș vrea ca restul artileriei să aibă proiectile mai repede, de zece, decât de cincisprezece livre. Aș plasa-o în fața armatei, dacă terenul nu este destul de sigur pentru a o putea ține pe flancuri, în așa fel încât să nu fie nici o teamă din partea inamicului.

Această formație de luptă seamănă atât cu falanga greacă, dar și cu legiunea romană. Capul împănat cu sulițași, este format din rânduri strânse și poate astfel remedia, ca, în cazul falangei, pierderile din primele rânduri cu oameni din spate. Pe de altă parte, dacă este respinsă în așa fel, încât rândurile sale să fie dezorganizate, ea se poate retrage în intervalele din linia a doua a batalioanelor plasate în spate, refăcând astfel un singur corp solid, care se oprește din nou și reia lupta cu inamicul. Iar dacă este respinsă din nou, se repliază în linia a treia și reia lupta. În felul acesta armata respectivă se menține în luptă atât în felul grecilor, cât și al romanilor.

În rest, ce s-ar putea imagina mai puternic ca o astfel de armată, care este pe toate părțile asigurată din plin cu comandanți și cu arme, care nu prezintă nici o parte slabă, cu excepția spatelui unde sunt atelajele, dar unde are totuși o întărire formată din detașamentul de sulițași speciali. Inamicul nu poate ataca nici un punct care să nu fie pregătit pentru luptă. Căci susțin în continuare că spatele nu are a se teme de vreun pericol. Nu există inamic care să aibă forțe atât de numeroase pentru a ataca din toate direcțiile. Căci într-un astfel de caz nu ai mai intra în campanie contra lui. Presupunând că ar fi de trei ori mai puternic și că are o bună organizare pentru luptă, el va slăbi încercând să vă înconjoare. Iar dacă reușiți să-l străpungeți într-un punct, îi veți nărui întregul dispozitiv. Dacă se ajunge să-i fie pusă în derută cavaleria, care era mai puternică decât a voastră, rândurile de sulițași pe care îi aveți de jur împrejur îi vor opri orice efort. Ofițerii sunt astfel dispuși, încât pot primi și transmite ușor ordinele. Intervalele ce separă fiecare batalion și fiecare rând de soldați nu numai că ușurează retragerea în caz de eșec, cum am arătat, dar lasă și spații libere pentru cei care au misiunea de a transmite ordinele generalului[5].

V-am spus că armata romană avea circa douăzeci și patru de mii de oameni, deci acesta va fi și numărul de oameni pentru

[5] Planșa numărul 4 se găsește la sfârșitul acestui capitol.

armata noastră. Și așa cum auxiliarii romani imitau formația de luptă și felul de a lupta al legiunilor, așa și trupele reunite în cele două brigăzi ale voastre ar trebui să se orienteze după ele. Formația de luptă pe care am prefigurat-o trebuie să vă orienteze în această privință. Căci dacă dublați numărul de batalioane sau pe cel al soldaților armatei, nu aveți decât să dublați rândurile de batalioane și de soldați. Astfel, în loc de zece batalioane, veți dispune în stânga douăzeci sau veți întări rândurile de soldați. Natura inamicului și a terenului vă vor indica ce anume trebuie să faceți.

Luigi: În realitate, segnor *Fabrizio*, mi se pare că văd în fața ochilor armata ta. Ard de nerăbdare să o văd în realitate. Nu aș vrea, pentru nimic în lume să fiți aici un *Fabius*, ca tu să mențiii distanța față de inamic și să rămâi în apărare. Cred că m-aș teme mai mult de tine decât s-a temut poporul roman de Fabius.

Fabrizio: Fii fără grijă în această privință. Dar nu auziți deja bubuitul tunurilor? Ale noastre au tras fără a produce prea mari pierderi inamicului. Veliții speciali și cavaleria ușoară și-au părăsit poziția și grăbindu-se cât pot, scoțând strigăte puternice, se reped cu furie asupra inamicului. Artileria acestuia a tras o singură salvă, care a trecut peste capul alor noștri, fără a le face vreun rău. Pentru a nu mai apucă să tragă încă o dată, cavaleria și veliții noștri năvălesc asupra ei cu rapiditate, iar inamicul înaintează spre ea pentru a o apăra, așa că artileria rămâne inutilă de ambele părți. Admirați curajul și disciplina trupelor noastre ușoare, antrenate pentru luptă prin exerciții îndelungate și pline de încredere în armele ce-i urmează. Iată-le cum, cu pas măsurat, consolidată de cuirasieri, înaintează spre inamic. Artileria noastră, pentru a face loc, se retrage în intervalele din care au ieșit veliții. Generalul este acolo și îi însuflețește pe soldați, promițându-le o victorie sigură. Veliții și cavaleria ușoară se retrag în părți, pentru a încerca să dezorienteze flancurile inamicului. S-a intrat în contact. Cu ce îndrăzneală și cât de tăcuți au suportat ai noștri ciocnirea cu inamicul! Generalul a ordonat cuirasierilor să o sprijine fără a șarja și să nu se depărteze deloc de liniile infanteriei. Ați văzut cavaleria noastră ușoară căzând peste o companie de pușcași care voia să ne atace prin flanc și cavaleria inamică alergând în ajutorul ei, așa că, prinsă între cele două cavalerii, ea nu mai poate să-și

folosească armele și se retrage în spatele batalioanelor lor? Dar sulițașii au împins inamicul cu furie și infanteria este deja atât de aproape, încât ei nu mai sunt de nici un folos. Fideli instituției lor, ei se retrag încet printre scutieri. Acum, o trupă apreciabilă de cuirasieri inamici i-a respins pe ai noștri care, conform regulii pe care le-am prescris-o, s-au pus la adăpostul sulițașilor speciali și acolo îl înfruntă din nou pe inamic, îl respinge, doborând pe mulți dintre ei. Sulițașii primelor batalioane, odată retrași printre rândurile de scutieri, le permite acestora să intre în luptă și vedeți cu ce dârzenie, cu câtă ușurință și siguranță îl lovesc ei pe inamic. Ați remarcat că, pe timpul luptei, rândurile sunt atât de strânse că greu ar putea cineva să mânuiască sabia. Adversarii luptă cu furie, dar înarmați numai cu o suliță sau cu o sabie, dintre care una este prea lungă iar cealaltă ineficientă în fața unui inamic bine cuirasat, unii cad uciși sau răniți, iar alții o iau la fugă; flancul lor stâng este deja în derută, cel drept o să-l urmeze curând și victoria este a noastră. Nu-i așa că a fost o luptă reușită? Ar fi fost și mai reușită, dacă aș fi putut-o realiza în practică. Ați remarcat că nu am fi avut nevoie nici de linia a doua, nici de a treia. A fost suficientă prima pentru a învinge. Nu mai am decât să mă pun la dispoziția voastră și să vă răspund la întrebări și să fac unele clarificări, dacă mai aveți nevoie.

Luigi: Ți-ai urmărit victoria cu atâta vioiciune, că rămân încă în admirație și atât de copleșit, că nu pot să spun că mi-ar mai fi rămas ceva îndoieli. Acum, având toată încrederea în abilitatea ta, nu mă voi teme să-ți pun toate întrebările. Spune-mi, mai întâi, de ce nu lași artileria să tragă decât o singură dată? De ce o trimiți imediat atât de repede în spatele armatei, fără a o mai putea menționa? Mi se pare și că dispui după bunul tău plac de artileria inamicului, făcând-o să tragă prea sus, ceea ce s-ar putea foarte bine să se întâmple? Dar dacă, din întâmplare, ceea ce se poate uneori, cred, ea va lovi în plin trupele tale, ce remediu ai împotriva acestui pericol? Și pentru că am început să vorbim despre artilerie, aș vrea să epuizăm acest subiect, pentru a nu mai reveni asupra lui. Am auzit adesea disprețuindu-se formația de luptă și armele anticilor, ca fiind de o slabă factură și chiar total inutile împotriva artileriei care bate orice tip de armă și răstoarnă rândurile cele mai dense. De aici ar rezulta că este o nebunie să stabilești o formație de luptă ce

nu poate fi păstrată mai mult timp contra unor astfel de atacuri și să te obosești a purta arme ce nu te pot apăra.

Fabrizio: Reflecțiile tale, care îmbracă mai multe teme necesită un răspuns ceva mai amplu. Este adevărat că nu mi-am lăsat artileria să tragă decât o dată și am stat la îndoială chiar și pentru aceasta și iată de ce: este mai puțin important să-l lovești pe inamic decât să te asiguri împotriva loviturilor lui. Pentru a profita de efectul artileriei, nu este alt mijloc, decât de a te menține în afara bătăii acesteia sau să te închizi în ziduri sau în adăposturi, dar acestea trebuie să fie foarte rezistente. Un general care se hotărăște să lupte nu se poate însă închide între ziduri sau în adăposturi, nici să rămână în afara bătăii artileriei. Așa că trebuie, dacă nu o poate evita, să facă în așa fel, încât să sufere cât mai puțin, pentru aceasta singurul mijloc fiind a căuta să o capturezi imediat. Trebuie deci să te năpustești rapid asupra ei, cu o mișcare rapidă și nu în masă și cu pas măsurat; viteza de mișcare nu permite inamicului să mai tragă o dată, iar rândurile fiind rărite, vor fi atinși mai puțini soldați. Dar acest mijloc este inaplicabil pentru o trupă în formație de luptă. Dacă ea merge repede, se dezorganizează, iar dacă înaintează cu rândurile rărite, îi oferă inamicului posibilitatea de a o rupe.

Așa că mi-am organizat armata în așa fel încât să evit aceste două inconveniente. Am plasat pe flancuri o mie de veliți, recomandându-le să alerge alături de cavaleria ușoară spre artileria inamicului de îndată ce a tras artileria noastră. Nu se va mai trage o dată din partea noastră, pentru că nu aș avea timp pe care să-l ofer inamicului. Același motiv, care m-ar putea împiedica să trag prima oară, mă vă împiedica și a doua oară, căci de data aceasta inamicul ar putea să tragă primul. Or, pentru a face inutilă artileria inamicului nu este alt mijloc decât să o ataci. Dacă inamicul o abandonează, o capturezi tu; dacă vrea să o apere, va avansa, în ambele cazuri artileria devenind inutilă.

Mi se pare că aceste motive nu ar avea nevoie să fie susținute cu exemple, dar anticii ne oferă câteva. *Ventidius*, când era gata să intre în contact cu *Parții*, a căror forță consta în săgețile lor, i-a lăsat să vină până sub întăriturile taberei sale înainte de a dispune armata în formație de luptă, hotărât să angajeze lupta imediat, fără să le lase timp să-și lanseze săgețile. *Cezar*

relatează că într-o luptă pe care a avut-o cu galii a fost atacat cu atâta furie, încât soldații săi n-au avut timp să arunce cu sulița după obiceiul roman. Este deci evident că pentru a te proteja, în campanie, de efectul unei arme care trage de departe, nu ai altceva de făcut, decât să alergi cât mai repede pentru a o captura.

Mai este și un alt motiv să mă îndrept spre inamic fără a lăsa să tragă artileria proprie. O să râdeți, dar asta nu mi se pare că aș disprețui-o. Nimic nu poate răspândi mai mult dezordinea într-o armată, decât pierderea vizibilității. Armate foarte viteze au fost adesea puse în derută pentru că au fost deranjate de praf sau de soare. Or, nu este beznă mai densă decât în fumul artileriei. Așa că eu cred că ar fi mai înțelept să-l lași pe inamic să se obosească singur, decât să-i ieși în întâmpinare fără să vezi nimic. Așa că nu voi lăsa ca artileria mea să tragă sau, pentru a nu fi condamnat, având în vedere marea reputație de care se bucură această armă nouă, aș plasa-o pe flancurile armatei, pentru ca fumul său să nu-i orbească pe soldați, acesta fiind lucrul cel mai important. Pentru a dovedi cât de temut este acest pericol, poate fi citat *Epaminondas* care, vrând să tulbure vizibilitatea inamicului care venea să-l atace, a pus cavaleria sa ușoară să galopeze în fața acestuia. Ea a ridicat astfel nori de praf care i-au orbit pe *lacedemonieni* și l-au făcut victorios pe *Epaminondas*.

Îmi reproșați că aș conduce după bunul meu plac loviturile artileriei inamice, făcându-le să treacă peste capul infanteriei mele. Vă răspund că loviturile artileriei grele, cel mai adesea, fără nici o îndoială, nu-și ating ținta. Infanteria are o înălțime atât de mică, iar această artilerie este atât de dificil de manevrat, încât dacă ridici foarte puțin țeava tunului, lovitura trece pe deasupra capului; dacă o cobori puțin, lovitura va lovi pământul și nu va mai ajunge la țintă. Și mai gândiți-vă că cea mai mică denivelare de teren, cel mai mic tufiș, cea mai mică ridicătură dintre tine și artilerie îi anulează orice efect în ce privește cavaleria și mai ales pe cuirasieri, care sunt mai masivi și mai strânși decât călărimea ușoară, sunt mai ușor de atins. Dar acest pericol poate fi evitat, ținându-i în spatele armatei, până când artileria termină de tras.

Este adevărat că puștile și artileria ușoară produc mai multe pagube, dar sunt ușor de evitat când se intră în contact. Și dacă

prima ciocnire costă viața câtorva soldați, acesta este un sacrificiu indispensabil. Un general bun și o armată vitează nu trebuie niciodată să se teamă de un sacrificiu individual, ci de o nenorocire generală. Iar elvețienii ne sunt exemplu: ei nu refuză niciodată lupta din teamă de artilerie și pedepsesc cu moartea pe oricine ar îndrăzni ca, din acest motiv, să părăsească formația și să dea semne de frică. Astfel că artileria mea este retrasă în spatele armatei după prima salvă, cu scopul de a lăsa liberă trecerea batalioanelor și nu voi mai pomeni de ea, pentru că este oricum inutilă din momentul începerii luptei.

Ați mai spus că mulți oameni privesc armele și formațiile de luptă ale anticilor ca fiind de un ajutor inutil împotriva violenței artileriei. Dar după voi, se pare că modernii ar fi găsit o formație de luptă și arme care ar fi de un anumit folos contra artileriei. Dacă știți acest secret, v-aș fi recunoscător dacă mi l-ați spune. Nu am văzut nimic de acest fel până acum și mă îndoiesc că se va face o astfel de descoperire vreodată. Dar aș vrea ca acei oameni să mă învețe pentru ce infanteria noastră poartă astăzi o cuirasă sau un pieptar de fier; de ce cavaleria este acoperită cu același metal. Aș vrea să știu, de asemenea, de ce elvețienii, imitându-i pe antici, fac batalioane dense, de șase sau opt mii de oameni și de ce toate celelalte popoare le-au urmat exemplul. Această formație de luptă expusă totuși la fel de mult efectelor artileriei, ca și orice alt dispozitiv împrumutat de la antici. Nu știu ce ar putea răspunde acești oameni. Dar dacă îi întrebați pe militarii cu judecată, vă vor spune, mai întâi, că ei își poartă armele nu pentru că acestea i-ar apăra contra artileriei, ci pentru că îi apără contra arbaletelor, sulițelor, săbiilor, pietrelor și tuturor celorlalte arme pe care inamicul le-ar putea îndrepta spre ei. Ei vă vor spune apoi că merg în rândurile lor strânse ca elvețienii, pentru a putea să respingă infanteria cu mai multă vigoare, să susțină cu ușurință cavaleria și să-i facă inamicului cât mai multe greutăți, atunci când acesta vrea să-i rupă.

Se vede deci că o armată are a se teme de alte pericole decât cel al artileriei și contra acestor pericole se pot apăra cu armele și dispozitivele pe care le-am precizat. Rezultă că salvarea este cu atât mai sigură, cu cât ea are arme mai bune și cu cât rândurile sale sunt mai dense și mai strânse. Așa că această opinie despre care vorbiți este o dovadă de lipsă de experiență

sau de gândire. Dacă astăzi cea mai slabă dintre armele anticilor, respectiv sulița, dacă cea mai puțin importantă dintre instituțiile lor – formația de luptă a elveților asigură o forță atât de mare armatelor noastre și le asigură o superioritate atât de mare, de ce s-ar crede că toate celelalte arme și instituții ale lor nu ar fi de nici un folos? Dacă, în fine, nu suntem opriți de pericolul artileriei strângând rândurile, ca elveții, ce altă instituție a anticilor ar putea spori aceste pericole? Nu mai este nimeni care s-ar teme de artilerie. Dacă artileria inamică nu mă împiedică să-mi fac tabăra în fața unui punct tare de unde ea să mă bată în siguranță unde, apărată fiind de ziduri, să nu o pot captura și de unde să tragă salve repetate asupra mea, pentru ce dar să mă tem de ea în câmp, unde îmi este ușor să o capturez imediat? Cred deci că artileria nu este deloc un obstacol pentru proiectul de a reînvia în armată instituții și virtuți ale anticilor. Și vă voi dezvălui întreaga mea gândire în acest subiect, dacă nu v-am spus deja multe despre asta, dar nu voi repeta ceea ce v-am spus deja.

Luigi: Noi am reținut foarte bine toate ideile tale despre artilerie. În ultimă instanță, opinia ta este că ar trebuie, dacă te afli în câmp, în prezența inamicului, să alergi spre tunuri, pentru a le captura, dar am o observație în acest sens. Mi se pare că inamicul și-ar putea plasa artileria pe flancurile armatei sale, în așa fel încât să te lovească fără a se teme de atacurile tale. Cred că îmi amintesc că în formația ta de luptă lași între batalioane o distanță de patru coți și de douăzeci între batalioane și sulițașii speciali. Dar dacă inamicul și-ar dispune armata în felul acesta și și-ar pune artileria în aceste intervale, mi se pare că ar putea să-ți facă mult rău fără a se teme de ceva pentru că tu nu ai putea pătrunde între rândurile sale spre a-i captura tunurile.

Fabrizio: Obiecția ta este perfect adevărată și mă voi strădui să o rezolv sau să preîntâmpin acest pericol. V-am spus deja că aceste batalioane fiind mereu în mișcare, fie în luptă, fie în marș, au tendința normală de a se strânge. Astfel, dacă reduceți puțin intervalele unde vă plasați artileria, batalioanele se vor restrânge repede în așa fel, încât ea nu va mai avea spațiu pentru a acționa. Dacă, pentru a evita acest neajuns veți lărgi mai mult intervalele, veți cădea într-un pericol și mai mare, căci inamicul poate pătrunde pe acolo, capturând și artileria,

provocând și dezordine în formație. În rest, trebuie să știți că este imposibil să ai artileria în formație, mai ales că ea este transportată pe roți, țeava fiind îndreptată în sens invers celui în care ar trebui să tragă. Dacă sunteți obligați să mergeți și în același timp să trageți, va trebui să vă întoarceți artileria, operație care ar cere un spațiu, încât numai cincizeci de furgoane de artilerie ar dezorganiza o întreagă armată. Este deci obligatoriu ca artileria să fie ținută în afara formației și acolo poate fi atacată, așa cum am arătat.

Dar aș vrea să mai presupun că această artilerie ar putea fi plasată în interiorul formației și că s-ar găsi o soluție de mijloc între pericolul de a o restrânge în așa fel, încât artileria să nu mai aibă efect sau de a o deschide în așa fel, încât inamicul să poată străpunge formația. Susțin că și în acest caz îți poți proteja armata lăsând intervale prin care ghiuleaua să poată trece fără a provoca daune. Acesta este un mijloc foarte simplu, căci dacă inamicul vrea ca artileria sa să fie în siguranță, el o poate plasa la capătul intervalelor formației sale, iar pentru a nu-și lovi propriii soldați, va trage numai pe o singură direcție. Atunci s-ar vedea însă care este direcția loviturilor, care vor fi evitate, făcându-li-se loc să treacă. Regulă generală: totdeauna trebuie lăsat să treacă ceea ce nu poți opri, așa cum făceau anticii față de elefanți și de carele de foc.

Îmi închipui, sunt sigur chiar că vi se pare că am aranjat și am câștigat bătălia după bunul meu plac. Dar vă repet că este imposibil ca o armată organizată și înarmată în felul acesta să nu dea peste cap din prima ciocnire orice armată dispusă ca armatele noastre moderne care, cel mai adesea, nu au decât o formație de luptă, nu au scutieri și sunt atât de lipsite de apărare, încât nu pot rezista în fața unui inamic care le presează din apropiere. Actuala formație de luptă este atât de defectuoasă, încât dacă batalioanele se dispun într-o singură linie, ai obține o armată fără nici o adâncime. Dacă, din contră, sunt unul în spatele altuia, în așa fel încât nu-și pot întrepătrunde reciproc rândurile, totul este confuz în armată și ea cade ușor pradă dezordinii. Deși aceste armate sunt divizate în trei corpuri – avangarda, corpul de luptă și ariergarda – aceste compartimente nu sunt utile decât pe timpul marșului sau în câmp deschis. Dar în luptă întreaga armată atacă deodată și așteaptă ca norocul să-i vină de la destin.

Luigi: Mai am de făcut încă o observație. În lupta ta, cavaleria ta, respinsă de cavaleria inamică, se retrage în spatele sulițașilor speciali și cu ajutorul lor face față inamicului și îl pune în derută. Cred că sulițașii pot înfrunta cavaleria, așa cum zici; dar numai în batalioane solide și dense, ca cele ale elveților. Dar în armata ta ai în față numai cinci rânduri de sulițași și șapte pe flancuri, așa că nu văd cum sunt în stare să înfrunte cavaleria.

Fabrizio: Deși v-am explicat deja că în falanga macedoneană numai șase rânduri pot acționa simultan, trebuie să știți și că într-un batalion elvețian, chiar dacă este format din o mie de rânduri, nu sunt niciodată mai mult de patru sau cinci rânduri care pot acționa. Sulițele, fiind lungi de nouă coți, din care unul și jumătate este ocupat de mână, celor din primul rând le mai rămân șapte coți și jumătate de suliță; la rândul doi, în afară de lungimea ocupată de mână, se mai pierde un cot și jumătate prin intervalul care separă un rând de altul, deci nu rămân decât șase coți de suliță; celui de-al treilea rând îi rămân, din același motiv, numai patru coți și jumătate, celui de-al patrulea – trei, iar celui de-al cincilea – un cot și jumătate. Celelalte rânduri nu mai pot lovi deloc, așa că servesc numai pentru a înlocui primele rânduri, așa cum am spus, a le întări. Dacă cinci rânduri de elvețieni opresc cavaleria, pentru ce ai noștri n-ar putea-o face, pentru că ei au în spate alte rânduri care îi susțin și îi sprijină, cu toate că nu au sulițe? În ce privește rândurile de sulițași speciali pe care îi plasez pe flancurile armatei și care vouă vi se par prea subțiri, este ușor să formezi un batalion pătrat care să aibă pe flancuri două batalioane din ultima linie de bătaie. De acolo, ei ar putea să se plaseze în capul sau în coada armatei și să susțină cavaleria, dacă aceasta se află în nevoie.

Luigi: O să ai totdeauna aceeași formație de luptă, în toate ocaziile?

Fabrizio: Nu, fără îndoială. O voi schimba conform naturii terenului, în funcție de natură și numărul de inamici, așa cum voi arăta printr-un exemplu, înainte de a termina această discuție. Eu v-am propus această formație de luptă nu ca fiind superioară altora, deși, în fapt, ea ar fi excelentă, ci pentru a vă servi ca regulă în ce privește diferitele dispuneri pe care le-ați putea adopta. Nu există știință care să nu aibă principiile sale

generale, care sunt baza diverselor sale aplicații ce se fac conform acesteia. Ceea ce vreau să vă conving însă cu toată tăria este că o armată nu trebuie dispusă niciodată în așa fel, încât primele rânduri să nu poată fi susținute de cele din spate, căci o astfel de greșeală poate face inutilă cea mai mare parte a armatei voastre și să o pună în imposibilitatea de a învinge, în cazul că veți întâmpina o oarecare rezistență.

Luigi: Trebuie să-ți vorbesc despre o idee ce mi-a venit în această problemă. În formația ta de luptă plasezi cinci batalioane în cap, trei în centru și două în coadă. Eu cred că ar trebuie făcut exact invers și că o armată ar fi cu atât mai greu de dat peste cap, cu cât inamicul, pe măsură ce înaintează, ar întâmpina o rezistență tot mai viguroasă. Dar pe sistemul tău, armata ta s-ar dovedi tot mai slabă, pe măsură ce inamicul avansează.

Fabrizio: Dacă vă amintiți că triarii care compuneau cea de-a treia linie a legiunii romane nu erau mai mulți de șase sute de oameni și în ce fel erau ei dispuși în această a treia linie, veți ține ceva mai puțin la ideea voastră. Acesta este exemplul după care m-am plasat în linia a treia două batalioane care totalizează nouă sute de infanteriști, dorind ca în felul acesta să-i imit pe romani în domeniul respectiv, am plasat în primele linii mai curând prea mulți, decât prea puțini soldați. Acest exemplu ar putea fi suficient. Dar vă dau dreptate. Eu am asigurat primei linii a armatei soliditate și densitate, pentru că aceasta este cea care înfruntă ciocnirea cu inamicul, este cea care nu are a primi pe nimeni în rândurile sale și care, deci trebuie să fie foarte bine garnisită cu soldați, deoarece rezistența sa față de lovitura inamicului depinde de felul cum sunt rândurile sale. Linia a doua care, înainte de a înfrunta lovitura inamicului, este în situația de a o primi pe prima în rândurile ei, fapt pentru care are intervale mari, fiind deci mai puțin numeroasă. Căci, dacă ar fi egală sau superioară numeric față de prima linie, ar fi obligată fie să nu lase nici un interval, ceea ce ar crea confuzie, fie să strice alinierea, ceea ce ar deregla formația. De altfel, este o greșeală să se creadă că, cu cât inamicul pătrunde în brigadă, cu atât o găsește mai slabă. Aceasta deoarece el nu poate ataca niciodată linia a doua, atâta timp cât aceasta nu se unește cu prima. Astfel, centrul, departe de a fi mai slab, îi opune inamicului o forță mai mare, pentru că acum sunt două linii care

luptă împreună. La fel se întâmplă și atunci când se ajunge la linia a treia, dar acolo nu sunt numai cele două batalioane proaspete, ci întreaga brigadă cu care trebuie să dea piept. Această a treia linie, înainte de a trebui să primească un număr mare de soldați trebuie să fie mai puțin numeroasă și să prezinte intervale mai mari.

Luigi: Sunt foarte satisfăcut de această explicație, dar permite-mi încă o întrebare. Cum se poate ca primele cinci batalioane care se retrag între cele trei din linia a doua și apoi cele opt – între cele două din ultima linie să fie, într-unul sau în celălalt caz, cuprinse în același spațiu cu cele cinci?

Fabrizio: Mai întâi, că nu este același spațiu, căci primele cinci batalioane sunt separate între ele prin intervale care vor fi ocupate atunci când se unesc cu următoarele linii. Mai rămâne și spațiul ce separă o brigadă de alta și batalioanele față de sulițașii speciali. Toate aceste intervale oferă un spațiu destul de mare. De altfel, batalioanele nu ocupă același spațiu atunci când sunt dispuse în coloană, înainte de luptă sau când au suferit pierderi, întrucât ele vor încerca atunci fie să-și disperseze rândurile, fie să le strângă. Ele se vor dispersa atunci când frica le obligă să o ia la fugă și se vor strânge, atunci încearcă să se salveze nu prin fugă, ci printr-o rezistență viguroasă. Nu uitați nici că în momentul când lupta este angajată, primele cinci rânduri de sulițași trebuie să se retragă prin batalionul lor spre coada armatei, spre a lăsa loc în luptă scutierilor și apoi ca ei, deși inutili în luptă corp la corp, pot fi folosiți în mod util de către general Așa că spațiile ce au fost pregătite pentru toate rândurile pot foarte bine să cuprindă restul soldaților. Iar dacă nu ajung flancurile armatei nu sunt ziduri, ci oameni. Ele se pot să se extindă și să se dea la o parte, spre a lăsa spațiul necesar.

Luigi: Rândurile de sulițași speciali pe care le-ai plasat pe flancurile armatei trebuie ca, atunci când primele batalioane se retrag în linia a doua, să rămână pe poziții, formând astfel două vârfuri ale armatei sau să se retragă în același timp cu batalioanele? Și apoi ce vor avea de făcut, pentru că în spatele lor nu sunt rânduri care să-i poată primi?

Fabrizio: Dacă inamicul nu-i atacă atunci când forțează batalioanele să se retragă, ei pot rămâne pe poziții și să atace inamicul din flancuri. Dar dacă acesta îi atacă, ceea ce este de

presupus, în cazul că este destul de puternic pentru a respinge celelalte batalioane, trebuie să se retragă și ei. Nimic mai ușor pentru ei, deși nu au în spate rânduri care să-i primească; ei trebuie numai să-și dubleze rândurile, cel din față intrând în următorul, așa cum am mai explicat când am vorbit despre modul de a dubla rândurile. Trebuie observat că pentru a face retragerea prin dublarea în linie, trebuie urmată o cale diferită de cea pe care v-am arătat-o. V-am spus că rândul doi se integrează în primul, cel de-al patrulea în al treilea și așa mai departe. În acest caz nu trebuie început cu primele rânduri, ci cu ultimele, așa că prin dublare rândurile nu înaintează, ci se retrag.

În rest, pentru a răspunde anticipat la toate obiecțiile pe care mi le-ați mai putea face asupra luptei mele, vă repet că în tot ce o să vă spun, nu am decât două obiective în vedere, respectiv să vă învăț a ordona o armată și să o instruiți. În ce privește dispozitivul de luptă, cred că îi înțelegeți foarte bine. În legătură cu instruirea, trebuie să adunați cât veți putea mai mult batalioanele, cu scopul ca ofițerii lor să le instruiască în efectuarea acestor manevre despre care vom mai vorbi. Dacă datoria soldatului este să cunoască toate exercițiile batalionului, cea a ofițerului este să se instruiască în toate manevrele generale ale armatei și să se obișnuiască să execute bine ordinele generalului. Trebuie ca el să știe să instruiască împreună mai multe batalioane odată și să le stabilească imediat pozițiile. În acest scop, fiecare batalion trebuie să poarte în mod cât mai vizibil numere diferite. Acest număr facilitează transmiterea ordinelor generalului și îi dă mai multe posibilități, atât lui cât și soldaților, să se recunoască mai bine. Brigăzile trebuie, de asemenea, să poarte un număr pe drapelul lor principal. Trebuie deci să se știe bine atât numărul brigăzii dispuse în stânga și în dreapta, cât și pe cel al diverselor batalioane dispuse în cap, în centru și așa mai departe.

Numerele trebuie să servească atât ca semnale, cât și pentru desemnarea gradelor la nivelul armatei. Primul grad, de exemplu, va fi cel de decurion, următorul – comandantul a cincizeci de veliți, al treilea – centurionul, al patrulea – comandantul batalionului unu, cel de-al cincilea – comandantul batalionului doi, cel de-al șaselea – comandantul batalionului trei și așa mai departe, până la cel de-al zecelea batalion, al

cărui comandant este imediat inferior comandantului de brigadă. Și nu se poate ajunge la acest ultim grad decât trecând prin toate celelalte. Și cum, în afara diferiților ofițeri menționați, mai sunt trei comandanți ai sulițașilor speciali și doi ai veliților speciali, cărora le-aș acorda gradul de comandant al batalionului unu și nu m-ar deranja deloc faptul că sunt șase ofițeri cu același grad, pentru că va fi o mai mare competiție pentru obținerea gradului de comandant al batalionului doi. Astfel, fiecare ofițer, cunoscând bine poziția batalionului său, din momentul în care drapelul i-a fost fixat, așa că la primul sunet de trompetă toată armata va fi pe poziție. Trebuie ca o armată să exerseze destul de des să intre imediat în formație de luptă și pentru aceasta este necesar ca în fiecare zi și chiar de mai multe ori pe zi să se exerseze ruperea și refacerea formației, până se ajunge ca aceste mișcări să se efectueze foarte repede.

Luigi: În afară de număr, ce însemne ai mai vedea puse pe drapele?

Fabrizio: Drapelul general trebuie să poarte stema suveranului, altele pot purta aceiași stemă, „câmpul” fiind diferit, sau modificând stema chiar, după plac. Acest aspect este indiferent, atâta timp cât drapelul poate servi ca semn de adunare. Dar să trecem la cel de-al doilea exercițiu. Atunci când armata este în dispozitiv de luptă, ea trebuie obișnuită să se pună în mișcare cu pas măsurat și să-și păstreze formația.

Cel de-al treilea exercițiu are ca scop pregătirea armatei pentru toate manevrele de luptă. Artileria să se retragă după prima salvă și să se regrupeze în spate; velițiii speciali să înainteze din vreme și apoi să se retragă după o luptă simulată; primele batalioane, dacă sunt respinse, să se retragă în intervalele liniei a doua și apoi în cea de-a treia și după aceea fiecare să revină pe poziția sa. Trebuie ca armata să se obișnuiască astfel cu toate aceste manevre, care să devină familiare tuturor soldaților, acesta fiind un avantaj pe care practica li-l va dovedi mai devreme sau mai târziu.

Prin cel de-al patrulea exercițiu, armata trebuie să învețe a cunoaște ordinele date cu ajutorul muzicii și al drapelului, căci ordinele date prin viu grai nu vor avea nevoie de un alt mijloc de comunicare pentru a putea fi auzite. Dar pentru a înțelege câtă importanță are ca ordinele care nu sunt date prin viu grai să fie transmise cu ajutorul muzicii, cred că trebuie să vă vorbesc

despre muzica anticilor. *Lacedemonienii*, după *Thucidide*, foloseau flautul. Ei credeau că sunetele acestuia erau cele mai potrivite pentru a face ca armata lor să fie făcută să mărșăluiască în cadență și cu calm. Cartaginezii, din același motiv, foloseau fluierul la începutul luptei. *Aliates*, regele *Lidiei*, introdusese în armata sa atât flautul, cât și fluierul, dar Alexandru cel Mare și romanii foloseau muzica de trompete. Ei credeau că aceste instrumente stimulau cel mai mult curajul soldaților și îi îndârjeau în luptă. În ce ne privește pe noi, care am împrumutat armele de la greci și de la romani, îi imităm și în ce privește repartizarea instrumentelor militare. Așa că voi plasa toți trompeții lângă generalul comandant. Acest instrument este cel mai potrivit pentru a însufleți armata și se aude cel mai bine în mijlocul celor mai violente zgomote. Pe lângă comandanții de batalion și de brigăzi voi plasa flaute și tamburine care vor cânta nu ca în armata noastră actuală, ci așa cum se cântă la o petrecere: generalul comandant va face cunoscut prin diferite sunete de trompetă când trebuie să se facă haltă, să înainteze sau să se retragă, când trebuie să tragă artileria sau să înainteze velițiii speciali și, în fine, toate manevrele generale ale armatei. Tobosarii vor repeta aceste comenzi și cum acesta este un exercițiu foarte important, ar trebui repetat cât mai des. Cavaleria va avea, de asemenea, trompete, dar mai puțin puternice și cu sunet diferit față de cel al generalului comandant. Iată deci ce am avut să vă spun despre dispozitivul de luptă și despre diversele exerciții ale armatei.

Luigi: Nu am să-ți fac decât o observație. Cavaleria ușoară și velițiii speciali angajează lupta cu furie și scoțând sunete puternice, în timp ce restul armatei avansează spre inamic în mare tăcere. Te rog să-mi explici motivul acestei diferențe pe care nu prea am înțeles-o.

Fabrizio: Vechii căpitani aveau o părere diferită asupra acestei probleme: atunci când se ajunge în contact cu inamicul este necesar să se dea asaltul cu strigăte puternice sau să se meargă încet și în tăcere? Această ultimă metodă menține mai bine formația și permite să fie mai bine auzite ordinele generalului. Cealaltă incită mai mult avântul soldaților. Și cum aici sunt două avantaje importante, i-aș pune pe unii să mărșăluiască scoțând sunete puternice și pe alții în tăcere. Eu nu cred că strigătele continue să fie utile. Ele împiedică să se

audă comenzile, ceea ce reprezintă un mare pericol. Și nu este de presupus că romanii ar fi mai strigat și după prima ciocnire. În istorie se văd adesea aserțiuni și discursuri ale generalilor lor care i-au readus în formație pe soldații care o luaseră deja la fugă și se schimbase dispozitivul de luptă în mijlocul bătăliei, ceea ce ar fi fost imposibil de realizat, dacă vocea generalului ar fi fost acoperită.

PLANȘA Nr. 4

Planul unei armate în formație de luptă

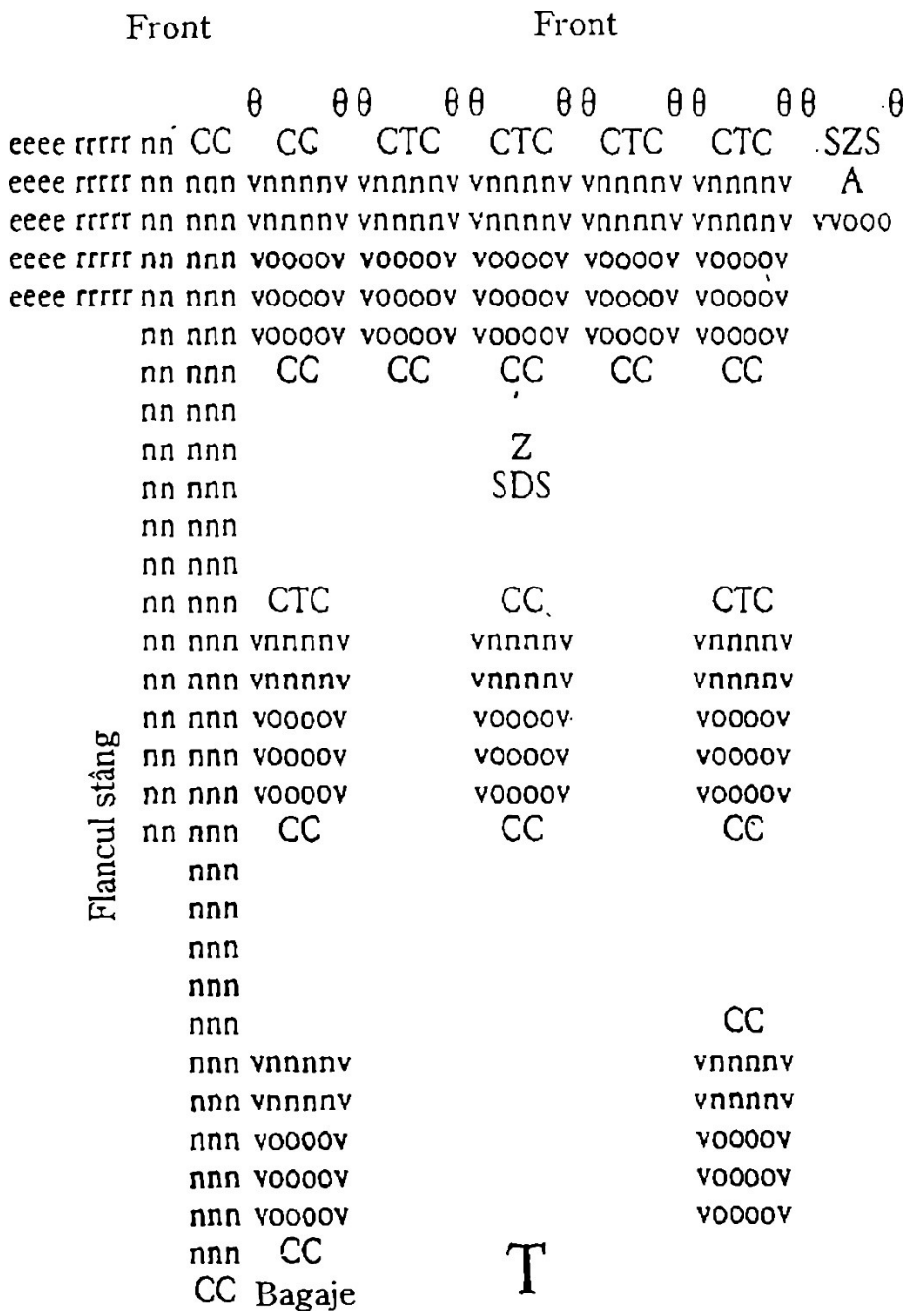
Front
Front
θ θθ θθ θθ θθ θθ θ
eeee rrrrr nn CC CC CTC CTC CTC CTC SZS
eeee rrrrr nn nnn vnnnnv vnnnnv vnnnnv vnnnnv vnnnnv A
eeee rrrrr nn nnn vnnnnv vnnnnv vnnnnv vnnnnv vnnnnv vvooo
eeee rrrrr nn nnn voooov voooov voooov voooov voooov
eeee rrrrr nn nnn voooov voooov voooov voooov voooov
nn nnn voooov voooov voooov voooov voooov
nn nnn CC CC CC CC CC
nn nnn
nn nnn Z
nn nnn SDS
nn nnn
nn nnn
nn nnn CTC CC CTC
nn nnn vnnnnv vnnnnv vnnnnv
nn nnn vnnnnv vnnnnv vnnnnv
nn nnn voooov voooov voooov
nn nnn voooov voooov voooov
nn nnn voooov voooov voooov
nn nnn CC CC CC
nnn
nnn
nnn
nnn
nnn CC
nnn vnnnnv vnnnnv
nnn vnnnnv vnnnnv
nnn voooov voooov
nnn voooov voooov
nnn voooov voooov
nnn CC
CC Bagaje T
Flancul stâng

CARTEA a IV-a

Luigi: Pentru ca o victorie atât de onorabilă să fie câștigată sub ordinele mele, cred că este prudent să nu mă bazez pe noroc. Acesta este prea mobil și prea capricios. Așa că, la rândul meu, renunț la dictatură, și dorind să respect regula noastră, de a fi înlocuit de cel mai tânăr dintre noi, îi las lui *Zanobi* grija de a-ți pune întrebări. Este o onoare sau mai bine spus o grijă pe care el o va accepta cu plăcere. Mai întâi pentru a-mi face plăcere, apoi pentru că este mai vrednic decât mine și nu se va teme să preia această sarcină, deși are atât șansa să fie învins cât și pe cea de a fi învingător.

Zanobi: Voi face ceea ce doriți, deși aș fi preferat să rămân simplu ascultător și să vă mărturisesc că mi-au plăcut mai mult întrebările voastre decât cele care îmi vin mie în minte, în spiritul celor ascultate pe timpul acestei discuții. Dar, senior *Fabrizio*, noi te-am făcut să-ți pierzi timpul, și ne cerem scuze, că te plictisim cu complimentele noastre.

Fabrizio: Din contră, mi-ați făcut o mare plăcere bombardându-mă, rând pe rând, cu întrebări. În felul acesta, învăț să vă cunosc dispozițiile și înclinațiile voastre. Dar aveți ceva observații de făcut în legătură cu subiectul de care ne ocupăm?

Zanobi: Am două lucruri să-ți cer înainte să treci mai departe. Mai întâi, cunoști și o altă modalitate de a dispune o armată și apoi, ce precauții trebuie luate de un general înainte de a angaja lupta și ce trebuie să facă el dacă în mijlocul acțiunii survine un eveniment neprevăzut?

Fabrizio: Mă voi strădui să vă dau satisfacție. Dar vă previn că nu voi răspunde separat la cele două întrebări, căci adesea ce voi spune în legătură cu una din ele se va putea aplica și celeilalte. V-am repetat deja că v-am propus un dispozitiv de luptă ce permite orice modificare cerută de natura inamicului sau a terenului, deoarece inamicul și terenul sunt singurele elemente care trebuie să determine ordinele voastre. Dar să nu uitați că nimic nu este mai periculos decât să lărgiți frontul armatei voastre în detrimentul unor forțe foarte numeroase și sigure. Trebuie preferat dispozitivul în adâncime și mai puțin larg, în locul unui dispozitiv subțire, pe front prea larg. Atunci când aveți forțe inferioare celor ale inamicului, trebuie să

căutați în altă parte compensațiile necesare, fie sprijinindu-vă pe un curs de apă sau o mlaștină, pentru a evita învăluirea sau să vă adăpostiți în tranșee, cum a făcut Cezar în Galia.

În general, trebuie să te întinzi sau să te restrângi conform forțelor de care dispui sau celor ale inamicului. Dacă inamicul este inferior, trebuie să fie căutate câmpii întinse, mai ales când trupele sunt bine instruite nu numai pentru învăluire, ci și pentru a-și desfășura liber formația. În locuri accidentate și dificile, unde formația nu poate să se mențină nu se poate obține nici un avantaj din soliditatea ei. Așa se face că romanii preferau totdeauna câmpiile și evitau terenurile denivelate. Dar dacă trupele voastre sunt mai slabe numeric și prost instruite, trebuie alese poziții care să fie în avantajul unor forțe reduse sau în care să nu vă temeți de mai proasta instruire a trupelor voastre. Trebuie să încercați, de asemenea, să ocupați poziția cea mai înaltă, cu scopul de a cădea asupra inamicului cu mai multă violență. Aveți grijă totuși să nu vă dispuneți niciodată armata la poalele unui munte sau într-un loc vecin cu un munte, căci inamicul îl poate ocupa, artileria sa, dispusă pe acea poziție superioară, vă va face mult rău și nu veți avea nici un mijloc să vă apărați împotriva ei. Mai gândiți-vă, atunci când vă dispuneți armata, ca soarele sau vântur să nu vă bată în față, căci vă vor tulbura vizibilitatea prin raze și prin praful ce-l va ridica în fața voastră. De altfel, vântul reduce efectul armelor care acționează la distanță și le atenuează loviturile. În ce privește soarele, nu este suficient ca acesta să nu vă bată în față acum, asta nu trebuie să se întâmple nici peste zi. Dispuneți-vă așadar trupele în așa fel, încât să fie cu spatele și să treacă timp cât mai mult până îi vine în față. Este o precauție pe care *Hanibal* a luat-o la *Canae* și *Marius* în bătălia contra *cimbrilor*. Dacă și cavaleria vă este inferioară, plasați-vă armata în vii sau în păduri sau în mijlocul unor obstacole similare, cum au făcut spaniolii atunci când, în timpurile noastre, i-au bătut pe francezi la *Cerignola*, în regatul *Napoli*. Schimbând astfel dispozitivul și câmpul de luptă, s-a văzut adesea ca soldați care erau învinși să devină învingători. Putem aminti aici exemplul cartaginezilor care, bătuți de mai multe ori de *Regulus*, în final au obținut victoria, datorită faptului că, la sfatul lacedemonianului *Xantipa*, ei au coborât în câmpie, unde superioritatea cavaleriei lor și a elefanților i-a derutat pe romani.

Am remarcat adesea în istorie că cei mai mari generali din antichitate, după ce au făcut recunoașterea părții tari a armatei inamice, i-au opus partea lor slabă, rămânând ca partea tare a propriei armate să o folosească împotriva părții celei mai slabe a inamicului, iar la declanșarea acțiunii să recomande părții lor cele mai tari să reziste numai atacului inamicului, nu să-l și respingă, iar părții cele mai slabe să cedeze și să se retragă în ultima linie. Ar rezulta de aici două efecte foarte periculoase pentru inamic: mai întâi, faptul că partea sa cea mai tare se va trezi încercuită, apoi că deși se credea sigur de victorie, în foarte rare cazuri se întâmpla ca formația sa să nu fie dezorganizată, ceea ce îi grăbea năruirea. *Scipion*, ducând războiul din Spania împotriva lui *Hasdrubal*, își plasa, de regulă, legiunile ce constituiau cele mai bune trupe în centrul armatei sale, dar aflând că *Hasdrubal*, instruit în ce privește acest dispozitiv de luptă, voia să-l imite, în momentul luptei a modificat întregul dispozitiv și a plasat legiunile pe flancuri, iar în centru – trupele cele mai slabe. Când s-a ajuns la contact, el a ordonat centrului să înainteze încet, iar flancurilor să se năpustească rapid asupra inamicului. Așadar, în luptă au intrat aripile, iar părțile centrale au rămas la distanță prea mare pentru a putea intra în contact, iar cele mai bune trupe ale lui *Scipion*, neavând de luptat cu cele mai slabe ale lui *Hasdrubal*, fapt pentru care primul a obținut o victorie deplină.

Această stratagemă era foarte utilă atunci, dar astăzi ar fi funestă din cauza artileriei. Acest interval care separă părțile centrale ale celor două armate i-ar da artileriei posibilitatea de a trage cu un mare avantaj. Și am zis deja cât de temut este acest pericol. Trebuie deci să se renunțe la această stratagemă și să ne limităm la metoda pe care v-am propus-o deja, de a angaja lupta cu întreaga armată, făcând să cedeze puțin câte puțin partea cea mai slabă.

Un general care înfruntă un inamic superior și care vrea să-l învăluiască fără ca acesta să-și dea seama, își va dispune armata pe același front cu armata inamicului, iar în momentul când se angajează lupta își va retrage încet centrul și își va împinge flancurile, iar inamicul se va trezi încercuit fără să-și dea seama.

Cel care vrea să dea o luptă cu o certitudine aproape absolută că nu va fi pus în derută va alege o poziție care să-i ofere, la

oarecare distanță, un adăpost cât mai sigur, fie în spatele unei mlaștini, fie în munți, fie un oraș fortificat. Și aceasta deoarece într-un astfel de caz nu va putea fi urmărit de inamic și își va păstra toate mijloacele de a-l urmări el pe acesta. Aceasta a fost opțiunea lui *Hanibal* când norocul a început să-l părăsească și el să se teamă de valoarea lui *Marcellus*.

Mulți generali, pentru a stârni dezordinea în rândurile inamicului, au ordonat trupelor lor ușoare să angajeze lupta și să se retragă apoi între rânduri, iar când cele două armate ar ajunge la contact și învălmășeala ar deveni generală, să iasă prin flancuri și să atace astfel inamicul, ceea ce îi perturbă acestuia armata și îl pune în derută. Când ești inferior în cavalerie, în afară de expedientele pe care vi le-am prezentat deja, s-ar mai putea plasa în spatele escadroanelor un batalion de sulițași, și să li se ordone ca la jumătatea luptei să deschidă o trecere pentru acest batalion. Această manevră este o garanție sigură a victoriei. Alți generali însă au instruit trupe ușoare să lupte în mijlocul cavaleriei care ar avea o mare superioritate.

Dintre toți generalii, cei care au fost cei mai lăudați pentru dispozitivul armatei lor din ziua luptei sunt *Hanibal* și *Scipion*, în lupta de la *Zama*. *Hanibal*, a cărui armată era compusă din cartaginezi și auxiliari de diferite naționalități, a plasat în prima linie optzeci de elefanți, apoi auxiliarii, care erau urmați de cartaginezi și, în fine, de italieni, în care nu avea încredere. Iată care au fost motivele lui: i-a plasat în față pe auxiliari, pentru că aceștia, având în față inamicul și în spate pe cartaginezi, orice fugă le-ar fi fost imposibilă și, obligați să se lupte, devenea necesar să-i respingă pe romani sau cel puțin să-i epuizeze și gândea că apoi trupele sale proaspete și pline de elan n-ar mai fi avut grijă privind învingerea unui inamic deja obosit. *Scipion*, conform uzanței, și-a depus *hastiarii, principii* și *triarii* în rânduri care să se primească reciproc unul în altul și să se poată apăra unii pe alții și a stabilit ca în primul corp de luptă să existe intervale mari. Dar pentru ca inamicul să nu poată observa, și chiar să creadă că rândurile acestuia erau solide, a umplut intervalele cu veliți, recomandându-le să se retragă la apropierea elefanților în intervalele obișnuite ale legiunilor și să le lase o trecere liberă. În felul acesta era zădărnicită întreaga impetuozitate a acestor animale, iar o dată veniți în contact, victoria este asigurată.

Zanobi: Mă faci să-mi amintesc, vorbindu-mi despre această luptă, că *Scipion*, pe timpul luptei, nu-i lăsa pe *hastiari* să intre în rândurile *principilor*; dar pentru că voia ca aceștia să lupte, *hastiarilor* le ordona să se desprindă și să se retragă pe flancurile armatei. Aș vrea să-mi explici de ce, în această situație, el se depărta de uzanța obișnuită?

Fabrizio: Cu plăcere. *Hanibal* își plasase întreaga forță a armatei sale în linia a doua. *Scipion* voind să-i opună o forță la fel de impozantă, și-a pus la un loc principii și triarii, care au ocupat astfel intervalele dintre rândurile liniei a doua și au luat locurile hastiarilor. Trebuise așadar, să desfacă rândurile acestora și să-i trimită pe flancurile armatei. În rest, observați că această manevră, de a deschide prima linie pentru a face loc celei de a doua, nu poate avea loc decât dacă ai avantaj. Ea se execută atunci cu ușurință, cum a făcut-o *Scipion*, dar dacă o încerci când ești depășit și respins, ești iremediabil pierdut. Trebuie deci să revii în linia a doua. Dar să revenim la subiectul nostru.

Vechile popoare din Asia foloseau, printre alte arme ofensive, care de luptă dotate cu cuțite în părți. Impetuozitatea lor desfăcea rândurile inamicului, iar cutitele ucideau tot ce întâlneau în cale. Împotriva acestor care se apărau fie prin strângerea rândurilor, fie lăsându-le cale liberă, ca elefanților sau prin alte mijloace speciale. Așa a fost cel pe care l-a folosit *Sylla* împotriva lui *Archelaus*, care avea un mare număr de astfel de care dotate cu cuțite. *Sylla*, pentru a se proteja, a ordonat ca în spatele primelor rânduri să se înfigă pari care, oprind carele, le făceau să-și piardă întreaga impetuozitate. Trebuie remarcat că în această situație, *Sylla* și-a dispus armata într-un mod nou: el i-a plasat pe veliți și cavaleria în spate, iar în față – pe soldații cu armament greu, dar lăsând între rândurile lor destule intervale pentru ca ceilalți să poată trece, la nevoie, în față. El a angajat lupta și, cu ajutorul cavaleriei sale căreia i-a deschis drum în toiul luptei, a câștigat victoria.

Dacă în timpul luptei vrei să provoci tulburări în armata inamicului, trebuie să sugerezi un eveniment care să-l îngrozească, fie să anunți că sosesc noi întăriri, fie să imaginezi un artificiu care să-i creeze o aparență în așa fel ca, înșelat de falsul respectiv, să fie impresionat și să cedeze mai ușor. Este un mijloc pe care l-au folosit consulii *Minucius Rufus* și *Acilius*

Gabrion. *Sulpicius* i-a pus pe servanții armatei să încalece pe măgari și pe alte animale inutile pentru luptă, i-a așezat astfel, încât să dea impresia unui corp de cavalerie și le-a ordonat să apară pe vârful unei coline în momentul când el se află în luptă cu galii, ceea ce avea să-i asigure victoria. *Marius* i-a imitat exemplul în lupta cu teutonii.

Dacă atacurile simulate sunt foarte utile în toiul unei lupte, se poate obține un avantaj și mai mare din atacurile adevărate, mai ales dacă se cade prin surprindere în spatele sau în flancurile inamicului, dar această formă este dificilă, dacă nu este ajutată de natura zonei. Dacă ești într-un ținut deschis, îți va fi imposibil să ascunzi o parte a trupelor tale, așa cum cere aproape, totdeauna o astfel de strategemă. Acest lucru se poate face cu ușurință într-un ținut împădurit sau muntos, deci potrivit pentru ambuscade. În acest caz, cădeți prin surprindere asupra inamicului și puteți conta aproape totdeauna pe succes.

Uneori este foarte important ca, în toiul luptei, să răspândești zvonul că generalul inamic a murit sau că o parte a trupelor acestuia ar fi fost învinse. Adesea, acesta este un mijloc de a câștiga victoria. Se seamănă cu ușurință dezordinea în rândurile cavaleriei inamice, șocând-o printr-un spectacol sau cu strigăte neașteptate, așa cum a făcut *Cresus*, care a opus cavaleriei inamicului cămile și *Pyrrhus*, care a trimis elefanți contra cavaleriei romanilor și numai înfățișarea pachidermelor i-a derutat pe romani. În zilele noastre, turcii i-au învins pe *sofii* din Persia și pe sultanul Siriei numai prin efectul muschetelor, al căror zgomot neobișnuit a semănat dezordinea în cavaleria acestora și le-a asigurat turcilor victoria. Spaniolii, pentru a-l învinge pe *Amilcar*, au plasat în fruntea armatei lor care trase de boi, pline cu câlți. În momentul contactului ei le dădeau foc. Boii, pentru a fugi de flacără, s-au năpustit spre cartaginezi, semănând deruta în rândurile acestora. Mulți generali tind să întindă capcane inamicului, așa cum am mai spus, atunci când terenul este potrivit pentru ambuscade. Dar dacă într-un teren plat și deschis se pot săpa șanțuri ce pot fi acoperite ușor cu pământ și mușchi, lăsând între ele intervale, efectul este același, în momentul când luptă este angajată, se retrag în siguranță prin intervale, iar inamicul, hotărât să urmărească trupa ce se retrage, cade în aceste șanțuri și este pierdut.

Dacă pe timpul acțiunii apar niște evenimente de natură să vă înspăimânte soldații, acestea trebuie ascunse cu grijă sau, dacă este posibil, să profite de situație, așa cum au făcut *Tullus Hostilius* și *Sylla*. Acesta din urmă, văzând că în toiul luptei o parte din trupele sale trec de partea inamicului, toată armata lui fiind îngrozită de acest spectacol, a făcut să se răspândească știrea că respectivii au acționat astfel din ordinul lui. Atunci armata, departe de a fi tulburată de acest eveniment, a prins și mai mult curaj și a câștigat victoria. Același *Sylla*, dând unor trupe misiunea de a face o incursiune în care acestea aveau să piară, pentru a preveni spaima în armata sa, a declarat că i-a trimis intenționat în mijlocul inamicului, pentru că îi bănuia de perfidie. *Sertorius*, în toiul unei lupte ce o dădea cu spaniolii, a omorât cu mâna lui pe unul dintre ai săi, care venise să-i anunțe moartea unuia dintre generalii lui, numai pentru ca acesta să nu răspândească în armată această știre care ar fi putut-o alarma.

Mai greu este însă să refaci o armată ce a luat-o la fugă și să o readuci în luptă. Trebuie remarcat că dacă întreaga armată este în derută și atunci ar fi imposibil să o refaci sau dacă numai o parte a ei o ia la fugă și atunci situația nu este fără ieșire. Mai mulți generali romani s-au repezit în fața fugarilor spre a-și opri armata să intre în derută, făcându-i să se rușineze de lașitatea lor. *Sylla*, printre alții, văzând o parte a legiunilor lui puse pe fugă de armata lui *Mithridade*, a alergat în fața lor cu sabia scoasă strigându-le: „Dacă veți fi întrebați unde l-ați părăsit pe generalul vostru să răspundeți: l-am abandonat luptând pe câmpiile din *Orhomene*”. *Atilius Regulus*, i-a împins contra soldaților săi puși pe fugă pe acei soldați care rămăseseră pe poziții și le-a făcut cunoscut că dacă nu revin în luptă vor fi uciși atât de romani, cât și de inamici. Filip, regele Macedoniei, sesizând spaima ce le-o inspirau sciții trupelor sale, a plasat în spatele armatei sale un corp de cavalerie pe care se baza, ordonându-i să-i ucidă pe toți fugarii. Și această armată, preferând să moară în luptă și nu în fugă, a câștigat victoria. În fine, mai mulți generali romani, nu atât pentru a-și împiedica armata să fugă, cât spre a-i da ocazia să se remarce prin curaj, luau un drapel și, în toiul luptei, îl aruncau în mijlocul formației inamicului, promițând o recompensă celui care va merge să-l caute.

Cred că nu sunt în afara subiectului dacă vorbesc aici despre urmările luptei; de altfel, am puține de spus în legătură cu acest subiect ce este demn de atenție și care are legătură firească cu discuția noastră. Învingi sau ești învins. În primul caz, trebuie să exploatezi victoria cu cea mai mare rapiditate, imitându-l pe *Cezar*, nu pe *Hanibal*, cel care, pentru că s-a oprit la *Canae* după ce i-a învins pe romani, a pierdut astfel ocazia de a ocupa Roma. Cezar, din contră, nu avea o clipă de răgaz după victorie și își urmărea inamicul cu mai multă îndâijire și elan decât în momentul atacului inițial. În cel de-al doilea caz, un general trebuie să analizeze dacă nu poate obține vreun avantaj din înfrângerea sa, mai ales atunci când îi rămâne o parte din armată. Atunci se poate profita de neglijența inamicului care, după victorie, cade foarte des într-o încredere oarbă, ceea ce permite să fie atacat cu succes. *Marcius* a distrus, astfel, cu succes armatele cartagineze care, după moartea celor doi *Scipion* și deruta ce s-a instalat în armatele lor, nu au mai avut nici o teamă de resturile lor reunite sub comanda sa. Dar curând armatele cartagineze s-au văzut atacate de *Marcius* și puse pe fugă, la rândul lor. Nimic nu este mai ușor decât să pui în aplicare un plan pentru care inamicul nu te crede în stare. Dar se întâmplă ca omul să fie lovit acolo unde se teme cel mai puțin.

Un general ce nu se poate folosi de o astfel de posibilitate trebuie să mai caute cu mai multă grijă, să facă în așa fel, încât pierderile sale să fie cât mai puțin dăunătoare, așa că va încerca să-l lipsească pe inamic de mijloacele de a-l urmări sau va semăna cât mai multe obstacole în calea lui. Sunt unii care, prevăzând posibilitatea unei înfrângeri, după ce stabilesc un loc de raliere, le ordonă generalilor să se retragă spre puncte diferite, pe căi diferite, iar inamicul, temându-se să-și divizeze armata, îi va lăsa să se retragă în deplină siguranță, cel puțin pe cea mai mare parte a acestora. Alții aruncă în fața inamicului cele mai prețioase efecte și bunuri, pentru ca aceasta să întârzie de dragul chilipirului, iar ei să aibă mai mult timp pentru a fugi. *Titus Dimius* a folosit o stratagemă pentru a-și ascunde pierderile ce le suferise într-o luptă: după ce a luptat până seara, cu mari pierderi dintre ai săi, și-a îngropat cea mai mare parte din morți pe timpul nopții, iar inamicul, văzând dimineață câți oameni sunt morți de partea sa și cât de puțini de partea

romanilor a crezut că au rămas în inferioritate și au luat-o la fugă.

Cred că am răspuns în mare parte la întrebarea voastră. Mai rămâne să vă vorbesc despre formația ce ar trebui adoptată de o armată în ziua luptei. Mai mulți generali au conceput un fel de con, crezând că prin acest dispozitiv vor desface mai ușor armata inamicului. Acestei formații în con i s-a opus una în formă de foarfece, pentru a o prinde în deschiderea ei, a o încercui și lovi din toate părțile. În această privință, aș vrea să vă recomand o regulă generală: să faci de bunăvoie ceea ce inamicul vrea să te oblige să faci, pentru că după aceea vei acționa în ordine, folosindu-ți avantajele proprii și prevenindu-le pe ale inamicului. Dacă însă acționezi în forță, ești pierdut. Nu mă tem ca, în sprijinul acestei reguli, să repet exemplele pe care vi le-am mai dat deja. Inamicul tău a format un con cu care să-ți desfacă armata? Dacă mergi spre el cu formația desfăcută, i-ai zădărnicit întregul dispozitiv și ți-l vei păstra pe al tău. *Hanibal* a plasat elefanții în capul armatei sale pentru a desface formația lui *Scipion*. *Scipion* a venit însă spre el cu formația desfăcută și și-a asigurat victoria, învingându-l pe *Hanibal*. *Hasdrubal* și-a pus în centrul armatei cele mai bune trupe, pentru a-l copleși pe *Scipion*; acesta a ordonat centrului său să cedeze în fața inamicului și a triumfat astfel asupra lui *Hasdrubal*. În fine, toate aceste dispozitive speciale constituie garanția succesului celui care a știut să le prevadă.

Trebuie să vă vorbesc și despre toate precauțiile ce trebuie luate, în general, înainte de a lua hotărârea în vederea luptei. Mai întâi, niciodată nu trebuie să angajezi o acțiune dacă nu ai cel puțin un avantaj asigurat sau dacă nu ești forțat de împrejurări. Te afli în avantaj atunci când deții o poziție mai favorabilă sau ai trupe mai disciplinate sau mai numeroase. Ești obligat de împrejurări atunci când inacțiunea atrage obligatoriu după sine năruirea, fie că lipsesc banii de soldă și ai a te teme de dezertarea armatei, fie că ești forțat de lipsa proviziilor sau de faptul că inamicul așteaptă să primească noi întăriri, din moment în moment. În toate aceste cazuri trebuie luptat, chiar cu un dezavantaj vizibil, căci este mai bine să-ți încerci norocul, care îți poate fi totuși favorabil, decât să aștepți din lipsă de hotărâre, o înfrângere sigură. Un general este la fel de vinovat,

așadar, dacă nu a luptat, cât și dacă a lăsat să-i scape, oricând, o ocazie de a învinge, fie din ignoranță, fie din lașitate.

Adesea, chiar inamicul îți oferă avantaje, alteori însă le datorezi propriei abilități. Să întâmplat uneori ca, la trecerea unui fluviu de către o armată, aceasta să fie pusă în derută de un inamic vigilent, care a atacat-o exact când era împărțită în două de fluviu. În felul acesta a reușit Cezar să nimicească un sfert din armata helveților. Dacă inamicul vostru este prea obosit pentru a vă urmări mai mult timp cu eficiență, pe când voi sunteți proaspeți și cu un moral bun, nu pierdeți ocazia de a-l ataca. Atunci când inamicul vă provoacă la luptă dis-de-dimineață, evitați, pe cât posibil, să ieșiți din tabără, iar când acesta a stat mai mult timp sub arme și și-a pierdut, din cauza așteptării, primul elan, atunci angajați lupta. Aceasta a fost opțiunea pe care a avut-o în Spania Scipion și *Metellus*, unul contra lui *Hasdrubal*, celălalt împotriva lui *Sertorius*. Dacă inamicul și-a redus forțele fie prin împărțirea armatei sale, cum a făcut *Scipion* în Spania, fie prin vreun alt accident, acesta este încă un moment potrivit de a-l ataca.

Majorității generalilor prudenți le-a convenit mai mult să primească lovitura inamicului, decât să-l atace cu impetuozitate. Atunci când oameni hotărâți și solizi înfruntă cu vigoare această primă furie, ea se sfârșește totdeauna în descurajare. *Fabius* i-a primit în felul acesta pe *samniți* și pe *gali* și a fost învingător, pe când colegul său, *Decius* și-a pierdut viața datorită unui comportament contrar. Alți generali, crezând că inamicul ar fi superior, nu începeau lupta decât spre seară, pentru a putea să se retragă în caz de înfrângere, profitând de întunericul nopții. Și, în fine, alții, informați că într-o anumită zi inamicul lor era împiedicat să lupte dintr-un motiv de superstiție, au ales tocmai acea zi pentru a da bătălia. Așa au atacat *Cezar* și *Vespasian*, primul pe *Arioviste* în *Galia*, celălalt pe evrei, în Siria.

Cel mai util și mai important pentru un general este să aibă totdeauna în jurul lui câțiva oameni siguri, deștepți și cu o experiență bogată, care îi vor servi drept consiliu și-l vor sfătui permanent în ce privește armata sa și cea a inamicului. Ei vor examina împreună, cu toată atenția, de partea cui este superioritatea numerică, în ce privește armamentul, cavaleria și disciplina, care sunt trupele cele mai rezistente la efort, care merită mai multă încredere, cavaleria sau infanteria; care este

natura terenului pe care îl ocupă, dacă este mai mult sau mai puțin favorabil inamicului; care dintre cele două armate primește mai ușor proviziile; dacă este avantajos să evite sau să angajeze lupta; ce să speri și de ce să te temi în caz că războiul se prelungește în timp, căci în acest caz s-a întâmplat adesea ca soldații să se descurajeze și să dezerteze, obosiți de lucrări și de plictiseală. Ceea ce interesează în mod obișnuit este să cunoști pe generalul inamic și anturajul său, dacă acesta este temerar sau reținut, timid sau îndrăzneț și ce încredere se poate acorda auxiliarilor. Dar ceea ce trebuie respectat cu cea mai mare grijă este să nu duci niciodată la luptă o armată care se îndoiește cât de puțin de victorie. Niciodată nu ești mai sigur de înfrângere decât atunci când te temi că vei fi învins. În astfel de situații trebuie să eviți lupta, să-l imiți pe *Fabius*, cel care, alegând poziții întărite, i-a oferit lui *Hanibal* posibilitatea de a trece la atac sau, dacă apreciați că inamicul nu vă va ataca tocmai acolo, părăsiți câmpia și dispersați-vă trupele în poziții tari, cu scopul de a-l obosi pe inamicul obligat să asedieze.

Zanobi: Nu se poate evita altfel lupta decât dispersând armata în poziții tari?

Fabrizio: Cred că v-am spus deja că pe timpul campaniei nu poate fi evitată luarea de contact atunci când ai de-a face cu un inamic ce vrea lupta cu orice preț, caz în care nu ai altă soluție decât să te menții la o distanță de cel puțin cincizeci de mile, pentru a avea timp să ridici tabăra atunci când el înaintează spre tine. Și este de remarcat faptul că *Fabius* nu a refuzat lupta cu *Hanibal*, dar nu voia să o dea decât în avantajul său, iar *Hanibal* nu credea că poate să-l învingă fiind în pozițiile pe care le alesese. Căci pentru a fi sigur de victorie, *Fabius* ar fi fost obligat fie să lupte, fie să o ia la fugă. *Filip*, regele Macedoniei, tatăl lui *Perseu*, în războiul contra romanilor, și-a instalat tabăra pe un munte foarte înalt, cu scopul de a evita lupta. Dar romanii l-au atacat chiar pe acel munte și l-au pus în derută. *Vercingetorix*, general al galilor, nevoind să angajeze lupta cu Cezar care, contrar așteptărilor sale, trecuse un fluviu ce îi separase până atunci, a decis să se îndepărteze cu armata sa la mai multe mile. Venețienii din zilele noastre trebuia să urmeze acest exemplu și să nu aștepte ca armata franceză să treacă râul *Adda*, atâta timp cât erau hotărâți să nu ajungă la confruntare. Ei au pierdut zadarnic timpul, neștiind nici să

sesizeze momentul luptei, respectiv în momentul când armata franceză trecea râul, nici să se îndepărteze la timp, așa că francezii au năvălit asupra lor tocmai în momentul când își ridicau tabăra și i-au zdrobit complet. Vă repet, nu poate fi evitată o luptă atunci când inamicul o dorește cu orice preț. Și să nu-l pomeniți ca exemplu pe *Fabius*, căci el nu a evitat lupta mai mult decât a făcut-o *Hanibal*.

Sunt situații când soldații tăi doresc să lupte, dar numărul și poziția inamicului face să te temi de o înfrângere și să fii nevoit să-i faci să-și piardă această dorință sau când necesitatea și împrejurările te obligă să dai lupta, dar soldații tăi nu au încredere și sunt puțin dispuși să lupte. În prima situație trebuie să-i potolești, în cea de-a doua – să-i stimulezi. Pentru a-i potoli, dacă discursurile tale nu sunt suficiente, nu aveți decât să-i sacrificați pe câțiva dintre ei în luptă cu inamicul și atunci atât cei aflați în acțiune cât și cei care au intrat în luptă vor crede, în sfârșit. Se poate imita în mod premeditat ceea ce i s-a întâmplat lui *Fabius*. Armata sa, după cum știți, avea o mare dorință să intre în luptă cu *Hanibal*; șeful cavaleriei împărtășea această dorință, dar *Fabius* considera că nu poate risca lupta. În cele din urmă, armata fiind divizată între cei doi din cauza acestei neînțelegeri, *Fabius* a rămas în tabără, pe când șeful cavaleriei a angajat lupta, în cursul căreia a întâmpinat mari pericole, și ar fi fost pusă în derută dacă *Fabius* nu i-ar fi venit în ajutor. Acest exemplu l-a făcut să simtă, atât el cât și întreaga armată, cât de important este să aibă încredere în *Fabius*. Dacă, din contră, vreți să-i stimulați pe soldați pentru luptă, trebuie să îi întărâtați împotriva inamicului, repetând cuvintele jignitoare pe care acesta le-a aruncat despre ei, să le sugerați că le-ați spionat în secret tabăra și că o parte din armata lui vi s-a vândut; trebuie să vă instalați tabăra în apropierea taberei lui, să angajați hărțuieli frecvente. Lucrurile pe care le vezi zilnic nu mai inspiră chiar atâta teamă. În fine, provocați o mânie puternică și, într-un discurs special pregătit în acest scop, reproșați-le lașitatea, asigurați-i, pentru a-i face să le fie rușine de eu înșiși, că dacă nu vor să vă urmeze, veți merge singur împotriva inamicului. Dacă vreți ca soldații să se îndârjească în luptă, trebuie să aveți grijă, mai ales, să nu le permiteți ca la sfârșitul războiului să-și trimită prăzile acasă sau să le depună în vreun loc sigur. Ei simt astfel că dacă fuga le poate salva viața, nu le salvează și ceea

ce posedă și pentru a-și apăra avutul, ei vor lupta cu mai multă hotărâre decât dacă în joc ar fi numai viața lor.

Zanobi: Ne-ai spus că soldații ar putea fi incitați prin discursuri. Ai în vedere că se va vorbi întregii armate sau numai ofițerilor?

Fabrizio: Nu este prea greu să determini un număr mic de indivizi să adopte sau să respingă o opinie, căci dacă nu ajung cuvintele, se folosește forța și autoritatea. Adevărata dificultate constă în a distruge o eroare gravă a gândirii unei mulțimi, eroare gravă pentru interesul public și pentru planurile tale. Acest succes nu poate fi obținut decât printr-un discurs care, dacă se vrea convingător, trebuie auzit de toată lumea. Ar fi trebuit deci ca altădată generalii să fi fost oratori, căci dacă nu știau să vorbească unei întregi armate, ar fi fost dificil să se spere obținerea unor mari succese. Acest talent este însă total pierdut astăzi. Vedeți în viața lui Alexandru de câte ori a fost obligat să-și dojenească întreaga armată. Fără acest avantaj, el nu ar fi putut-o conduce niciodată, încărcată fiind cu prăzi prețioase, în deșerturile din India și Arabia, cu toate pericolele și eforturile. Intervin fără încetare accidente care ar duce la pieirea unei armate, dacă generalul ei nu ar avea talentul sau obișnuința de a-i vorbi. Prin cuvinte se alungă teama, se stimulează curajul, crește îndârjirea, se descoperă vicleniile inamicului, se oferă recompense, se arată pericolele și mijloacele de a le evita, se reprimă, se roagă, se amenință, se sădește speranță, se laudă sau se blamează, în fine, se folosesc toate mijloacele care stimulează sau inhibă pasiunile oamenilor. O republică sau o monarhie care vrea deci să formeze o armată și să-i redea vechea strălucire trebuie deci să-și obișnuiască soldații să-și asculte generalul, iar pe acesta – să le vorbească soldaților.

La antici, credința și jurământul pe care-l depuneau soldații înainte de a pleca în armată erau un mijloc puternic pentru a-i conduce. La orice greșeală erau amenințați nu numai cu pedepse ce le puteau primi din partea oamenilor, ci și cu mânia zeilor. Acest mijloc, consolidat și de toate ceremoniile religioase le-a facilitat adesea căpitanilor antici cele mai mărețe fapte și produce și astăzi aceleași efecte acolo unde se păstrează teama și respectul față de religie. În felul acesta a procedat *Sertorius* când și-a convins armata că o căprioară i-a promis victoria din

partea zeilor. La fel a procedat *Sylla*, care vorbea cu o figurină pe care o luase din templul lui *Apollo*. Mai mulți generali dădeau asigurări că *Zeus* le apărea în vis pentru a-i determina să lupte. Iar în zilele noastre, Carol al III-lea, rege al Franței, în războiul împotriva englezilor, spunea că s-ar supune în tot ce făcea sfaturilor unei fecioare trimise de Dumnezeu, pe care o numea fecioara Franței și care ar fi fost cauza succeselor sale.

Este util să le inspiri soldaților tăi disprețul față de inamici. Astfel, *Argesilas* expunea câțiva perși goi în fața soldaților săi, pentru ca vederea membrelor delicate ale acestora să-i facă să înțeleagă că astfel de oameni nu erau făcuți pentru a-i speria pe spartani. Alți generali le insuflau soldaților lor nevoia de a se lupta, spunându-le că singura lor salvare era victoria. Acesta era cel mai puternic și mai sigur mijloc de a-i îndârji pe soldați în luptă. Această îndârjire se datora încrederii lor, atașamentului față de general sau dragostei față de patrie. Încrederea năștea în ei sentimentul superiorității armelor și a disciplinei lor, a victoriilor lor recente, a înaltei aprecieri pe care o aveau față de generalul lor. În ce privește dragostea de patrie, aceasta era în natura lucrurilor. Iar un general se bucura de atașamentul lor mai mult pentru talentele sale decât pentru orice altă însușire. În rest, pot fi numeroase motive pentru a lupta cu îndârjire, dar cel mai puternic este cel care te obligă să lupți sau să mori.

CARTEA a V-a

Fabrizio: V-am spus cum se dispune o armată în vederea luptei cu o altă armată ce vine asupra ei, ce trebuie făcut pentru a o învinge și ce evenimente pot avea loc cu această ocazie. Acum a venit timpul să vă învăț să organizați o armată care să înfrunte un inamic care nu se vede, dar de care vă temeți că ar putea cădea în orice clipă asupra voastră. Acest pericol este de temut când se trece printr-o zonă inamică sau suspectă.

Armata romană trimitea totdeauna în față câteva escadroane de cavalerie care să cerceteze drumul. Venea apoi aripa dreaptă urmată de furgoanele sale, după care veneau două legiuni fiecare având în spate furgoanele sale și, în fine, aripa stângă, urmată, de asemenea, de furgoanele sale. Formația de marș era încheiată de restul cavaleriei. Dacă se întâmpla ca pe timpul deplasării armata să fie atacată din față sau din spate, toate furgoanele se vor retrage spre stânga sau spre dreapta sau în direcția ce o permite terenul și fiecare soldat eliberat de grija furgoanelor îl va înfrunta pe inamic. Dacă armata ar fi atacată din flanc, furgoanele se vor retrage spre partea mai puțin periclitată, în timp ce cealaltă ar rezista efortului inamicului. Acest dispozitiv de marș mi se pare înțelept și demn de a fi imitat Deci eu mi-aș trimite în față cavaleria ușoară pentru a cerceta zona, apoi mi-aș pune cele patru brigăzi să meargă în coloană, urmată de furgoanele sale. Și cum furgoanele sunt de două feluri, unele fiind încărcate cu bagajele soldaților, iar celelalte cu lucruri ce aparțin armatei, le-aș împărți în patru convoaie, repartizate pe cele patru brigăzi. De asemenea, aș împărți la fel artileria și pe toți oamenii lipsiți de apărare, în așa fel încât fiecare corp al armatei să aibă o parte egală de griji.

Dar cum vă veți afla cel mai frecvent într-un ținut nu numai suspect, ci de-a dreptul inamic, încât trebuie să vă temeți în orice clipă de un atac, veți fi obligați, pentru propria securitate, să modificați dispozitivul de marș, în așa fel încât țăranii sau armata inamică să vă găsească permanent în gardă și gata să-i înfruntați. În aceste cazuri, armatele anticilor mărșăluiau în „batalion pătrat”. Se spunea astfel nu pentru că formau un pătrat perfect, ci mai ales pentru că puteau lupta cu oricare din cele patru laturi, dispuse la fel, atât pentru marș, cât și pentru luptă. Eu nu mă voi îndepărta de această metodă și voi dispune

după acest model cele două brigăzi din care este formată, de regulă, o armată. Dacă vreau să traversez în siguranță ținutul inamic și să fiu în stare de apărare indiferent din ce parte ar veni atacul, aș dispune armata mea într-un careu având două sute doisprezece coți pe fiecare latură interioară. Mai întâi, aș îndepărta flancurile la două sute doisprezece coți unul de altul: voi plasa cinci batalioane în coloană, separate între ele la trei coți, fiecare ocupând patruzeci de coți de teren, ceea ce fac exact două sute doisprezece coți. Între cele două flancuri, în cap și în coadă, aș plasa celelalte zece batalioane, câte cinci de fiecare parte, pe care le-aș așeza astfel (vezi Planșa V): patru batalioane alături de capul flancului stâng și patru alături de capul flancului drept, lăsând între ele un interval de trei coți; un batalion se va plasa apoi alături de capul flancului stâng, iar celălalt care a mai rămas, alături de coada flancului drept. Or, cum intervalul dintre flancuri este de două sute doisprezece coți și aceste ultime batalioane sunt plasate pe lățime și nu pe lungime, neputând ocupa, cu intervale cu tot, decât o sută treizeci și patru de coți, rezultă că între cele patru batalioane și cel plasat alături de capul flancului stâng va rămâne un interval de șaptezeci și opt de coți. Un interval identic va rămâne și între batalioanele din coadă, numai că va fi în partea dreaptă. În intervalul de șaptezeci și opt de coți din cap îi voi plasa pe veliți, iar în cel din coadă – pe velițiii speciali, câte o mie în fiecare dintre intervale. Și cum intenția mea este ca spațiul gol format în mijlocul armatei, având dimensiunile de două sute doisprezece coți, trebuie că cinci batalioane din cap și cele cinci batalioane din coadă să nu ia nici o bucată din liniile ocupate de flancuri și, de asemenea, ultimul al celor cinci batalioane din cap să se alinieze cu capul celor două flancuri, iar capul batalion să se alinieze cu ultimul rând al cozii celor două flancuri, ceea ce va forma la fiecare colț al armatei câte un unghi interior, în care mai poate intra câte un batalion. Acolo voi plasa patru batalioane de sulițași speciali, iar cele două care îmi rămân vor forma un batalion în careu în centru, în fruntea căruia va sta generalul împreună cu trupa sa de elită[6].

Întrucât aceste batalioane astfel dispuse, mergând toate în același sens și nu pot să lupte pe aceeași parte, trebuie pregătite pentru luptă toate punctele rămase descoperite.

[6] Planșa 5 se găsește la sfârșitul acestui capitol.

Astfel, toate batalioanele din cap fiind asigurate pe toate direcțiile, mai puțin primul rând, trebuie ca, potrivit dispozitivului nostru, să dispunem acolo sulițașii. Batalioanele din coadă fiind descoperite numai la nivelul ultimului rând, va trebui să dispuneți și acolo de sulițași, conform metodei pe care v-am explicat-o. Și cum cele cinci batalioane din flancul drept nu au a se teme decât de un atac din flancul drept, iar cele din flancul stâng – numai de un atac din stânga, pentru că din toate celelalte direcții sunt apărate, va trebui deci că toți sulițașii acestor batalioane să fie dispuși pe direcția respectivă, care este cea mai amenințată. Când am explicat modul de dispunere în formație de luptă a batalioanelor v-am arătat cum trebuie plasați decurionii, în astfel de ocazii, în așa fel încât în momentul luptei toate componentele batalionului să fie la locul lor obișnuit.

Voi plasa o parte din artilerie în flancul stâng și cealaltă parte în flancul drept. Cavaleria ușoară va fi trimisă în față pentru a cerceta zona, iar cuirasierii vor fi plasați în spatele celor două flancuri, la patruzeci de coți. În general, de fiecare dată când organizezi o armată în vederea luptei, să nu-ți plasezi niciodată cavaleria decât pe flancuri sau în spate. Dacă hotărăști să o plasezi în față, trebuie îndepărtată la o astfel de distanță încât ea să poată, în caz de înfrângere, să se disperseze fără a călca infanteria sau să stabilești astfel de intervale în batalioane, încât aceasta să aibă posibilitatea de a se retrage pe acolo, fără a crea dezordine.

Și să nu credeți că această lecție ar fi de mai mică importanță. Numeroși generali au fost bătuți pentru faptul că nu au prevăzut acest pericol, devenind cauza propriului dezastru. În fine, furgoanele și oamenii fără apărare vor fi dispuși în spațiul din centrul armatei, în așa fel încât să nu încurce trecerea din flancul drept spre cel stâng sau dinspre cap spre coadă și invers.

Toate aceste batalioane, fără artilerie și cavalerie ocupă pe exterior un teren de două sute optzeci și doi de coți. Cum acest careu este compus din două brigăzi, trebuie precizat în care parte va fi o brigadă și în care cealaltă. Vă amintiți că fiecare brigadă este denumită cu numărul său și este formată din zece batalioane și un comandant de brigadă. Așadar prima brigadă va avea în capul armatei cinci batalioane și cinci batalioane pe flancul stâng. Comandantul brigăzii va fi plasat în colțul stâng

din cap. Cea de-a doua brigadă va avea cinci batalioane în coadă și cinci pe flancul drept, iar comandantul va fi în colțul drept din coadă și va juca rolul de *Tergiductor* (care strânge coloana).

Armata voastră astfel dispusă se va mișca și își va continua marșul fără a modifica acest dispozitiv de luptă. În felul acesta nu aveți a vă teme de atacurile dezordonate ale localnicilor. În acest caz, generalul trebuie să lase respingerea acestora în grija cavaleriei ușoare și a câtorva companii de veliți. Niciodată o trupă neregulată nu va îndrăzni să se apropie la o distanță de o lovitură de sabie sau de suliță. O armată bine ordonată trebuie să o lovească năprasnic; ei vor veni asupra voastră scoțând strigăte îngrozitoare, dar nu se vor apropia, la fel ca niște potăi care se limitează numai să latre în jurul unui dulău puternic. Pe când *Hanibal* venea să-i atace pe romani în Italia, el a traversat toată Galia și nu s-a neliniștit deloc de mișcările dezordonate ale galilor. Când ești în marș, trebuie să-ți pregătești bine drumul cu ajutorul geniștilor și al altor lucrători ce sunt apărați de către cavaleria ta ușoară trimisă în cercetare. În felul acesta, o armată va parcurge zece mile pe zi și îi va rămâne suficient timp pentru lucrul în tabără și pentru a-și prepara hrana, pentru că un marș obișnuit este de douăzeci de mile.

Dacă ești atacat însă de o armată regulată, este imposibil să nu știi din timp, orice armată având o deplasare constantă. Și atunci vei avea timpul necesar pentru a forma dispozitivul de luptă aproximativ după sistemul pe care l-am prezentat. Ești atacat din față? Vei împinge imediat în față artileria care este pe flancuri și cavaleria care se află în spate, acestea ocupându-și pozițiile la distanța obișnuită. Cei o mie de viliți care sunt în cap își părăsesc poziția se împart în două corpuri de câte 500 de oameni și merg să ocupe pozițiile ce le sunt destinate de obicei, între cavalerie și flancurile armatei. Golul pe care îl lasă aceștia este umplut de către cele două corpuri de viliți speciali pe care îi am dispuși în centrul „pieței” armatei. Cei o mie de veliți care erau în coadă merg să acopere flancurile batalioanelor. Ei lasă astfel o trecere pentru furgoane și însoțitorii armatei, care vor trece în spate. Fiecare fiind la postul său, centrul („piața”) rămâne gol și atunci cele cinci batalioane din coadă se duc în față, lângă capul formației, în spațiul ce separă cele două flancuri. Trei din aceste batalioane se apropie până la patruzeci

de coți, păstrând intervale egale între ele, iar celelalte două rămân în spate, de asemenea la o distanță de patruzeci de coți față de cei din față. Acest dispozitiv poate fi realizat rapid și el este aproape identic cu primul dispozitiv de luptă pe care l-am explicat. Dacă astfel armata prezintă un front mai puțin larg, ea este mai bine asigurată pe flancuri ceea ce este un avantaj deloc minor. Cum cele cinci batalioane care sunt în coadă își au propriii sulițași în ultimele rânduri, așa cum am recomandat, trebuie ca aceste batalioane să fie întoarse la stânga împrejur, ca un corp solid sau să li se ordone sulițașilor să treacă printre rândurile de scutieri și să ajungă în față. Această modalitate este mai scurtă și mai puțin cauzatoare de dezordine în formație. Oricare ar fi felul atacului pe care îl veți avea de înfruntat, trebuie să procedați așa cum explicam mai sus cu batalioanele din coadă. Dacă inamicul vă atacă din spate și dacă toți se întorc la stânga împrejur, și atunci capul formației devine coadă și veți executa toate operațiile pe care vi le-am arătat. Dacă atacul este din flancul drept, trebuie ca toată armata să se întoarcă spre partea aceea, care astfel va deveni capul formației pe care îl veți acoperi conform regulilor ce vi le-am dat, în așa fel încât cavaleria, veliții și artileria să-și ocupe pozițiile ce le sunt destinate în cazul schimbării frontului. Trebuie remarcat că în această manevră unii trebuie să mărească pasul și alții să-l reducă, conform poziției pe care o ocupă. Astfel, când armata are de făcut față cu flancul drept, veliții din cap, cei mai apropiați de flancul stâng, sunt cei care trebuie să se plaseze între flancuri și cavalerie. Ei vor fi înlocuiți de cele două batalioane de veliți speciali care erau pe poziție. Dar înainte de aceasta trebuie scoase furgoanele, care vor trece prin acest interval și se vor duce la flancul stâng, devenind coada formației armatei. Ceilalți veliți care erau în coadă la primul dispozitiv, rămân pe loc, cu scopul de a nu lăsa nici o deschidere pe această parte și astfel coada formației devine flancul drept. Toate celelalte operații sunt la fel cu cele despre care am vorbit.

Toate regulile pe le-am emis se aplică și în cazul că armata ar fi atacată din flancul stâng. Dacă inamicul vine în forță să vă atace din două părți, acestea trebuie întărite cu forțe din celelalte două care nu sunt atacate, trebuie să dublați rândurile pe cele două direcții și să împărțiți între ele cavaleria, artileria și veliții. În fine, dacă sunteți atacați din trei sau din patru părți,

unul dintre voi sigur nu-și cunoaște meseria. Ești prea puțin abil, în acest caz dacă te expui să fii atacat în trei sau patru locuri de trupe numeroase și bine organizate. Pentru ca inamicul să poată aplica în siguranță un astfel de plan, trebuie ca fiecare din diviziile lui să fie aproape la fel de tari ca întreaga voastră armată; și dacă sunteți atât de nebuni pentru a angaja lupta în țara unui inamic care are de trei ori mai multe forțe decât voi, vinovați de dezastru veți fi numai voi. Dacă nu aveți nimic să vă reproșați și o soartă potrivnică v-a grăbit pieirea, atunci veți pieri fără să vă fie rușine, ca *Scipion* în Spania și *Hasdrubal* în Italia. Dar și invers, inamicul ar veni oare să vă atace pe mai multe direcții fără a fi foarte superior în forțe? Un astfel de atac nu ar avea alt rezultat, decât să-i facă cunoscută nebunia și să vă asigure vouă victoria. Aceasta pentru că va fi obligat să-și slăbească în așa măsură diviziile, încât vă va fi ușor să o înfruntați pe una să o respingeți pe cealaltă și să-l învingeți în scurt timp.

Această metodă de a aranja o armată împotriva unui inamic ce nu este deloc în prezență, dar și de ale cărui atacuri te temi este de cel mai mare folos. Este important să-i obișnuiești pe soldați să se deplaseze într-un astfel de dispozitiv, să intre în formație de luptă la jumătatea drumului pentru a lupta pe orice parte, conform regulilor pe care le-am precizat, să revină în primul dispozitiv, să ia din nou formația de luptă din coadă sau din flancuri și să revină iarăși în formația de marș[7].

Aceste exerciții sunt indispensabile dacă vreți să aveți o armată disciplinată și pregătită pentru război. Trebuie ca generalii și ofițerii să le efectueze cu asiduitate. Disciplina militară nu este altceva decât arta de a comanda și executa cu precizie toate exercițiile. O armată nu este cu adevărat disciplinată decât dacă are o obișnuință solidă în acest sens. Iar o putere ce ar vrea să o pună în aplicare va fi ferită astfel de orice înfrângere. Acest dispozitiv în careu despre care tocmai v-am vorbit este puțin cam greu de realizat față de alte manevre, dar trebuie însușit prin exerciții frecvente. Iar când o armată va fi obișnuită cu ele, ea nu va mai întâmpina nici un fel de dificultăți.

Zanobi: Cred, ca și tine, că aceste manevre sunt foarte importante și nu găsesc nimic de adăugat sau de retras din

[7] Planșa 6 se găsește la sfârșitul acestui capitol.

explicațiile pe care ni le-ai dat în această privință, dar am de pus două întrebări: 1. Atunci când, obligat fiind să transformi coada sau capul formației în flanc, vei întoarce orientarea armatei îți vei transmite ordinele prin viu grai sau cu ajutorul muzicii? 2. Lucrătorii pe care îi trimiți în față pentru a pregăti drumul armatei sunt luați dintre soldații batalioanelor sau folosești alți oameni destinați numai acestor lucrări?

Fabrizio: Prima ta întrebare este foarte importantă. Adesea, ordinele generalului, prost auzite sau rău interpretate, au provocat înfrângerea unei armate. Trebuie deci ca în luptă comanda să fie clară și precisă. Dacă folosești muzica, sunetele ei trebuie să fie atât de distincte, încât să nu poată fi confundate. Dacă însă dai comenzile prin viu grai, ai grijă să eviți cuvintele generale, să le folosești pe cele care exprimă o idee deosebită, având și grija de a nu putea fi interpretate greșit. De multe ori cuvântul „înapoi" a pus o armată în derută; trebuie spus deci „retragerea". Dacă vreți să schimbați frontul în flanc sau în coadă să nu ziceți „întoarceți-vă", ci „la stânga" sau „la dreapta", „spre coadă" și „spre cap". De asemenea, toate celelalte comenzi trebuie să fie simple și clare cum ar fi „strângeți rândurile", „atențiune", „înainte", „retragerea".

În legătură cu geniștii de care ziceai, vreau ca această treabă să fie făcută de soldați, aceasta era uzanța la antici. În felul acesta, armata mea va avea cu ea mai puțini oameni fără apărare și mai puține bagaje. Voi lua din fiecare batalion oamenii de care o să am nevoie și le voi da toate sculele necesare. Armele lor vor fi preluate de rândurile cele mai apropiate și le vor relua la apropierea inamicului, când vor reveni la formație.

Zanobi: Și atunci cine va duce sculele genistice?

Fabrizio: Carele destinate în acest scop.

Zanobi: Mi-e teamă că nu ai putea să-i faci să sape pe soldații noștri actuali.

Fabrizio: Voi răspunde în curând la această observație, căci acum vreau să trec la un alt subiect și să vă vorbesc despre proviziile armatei. Mi se pare rezonabil ca, după ce am obosit-o atâta, să-i dăm și ceva de mâncare. Un suveran trebuie să se preocupe ca armata sa să fie cât mai ușoară posibil și să o scape astfel de orice încărcătură inutilă și contrară activității sale operative. Cele mai multe necazuri în acest sens le

generează nevoia de a-i asigura permanent pâine și vin. Anticii nu se ocupau deloc de vin. Atunci când le lipsea, își puneau în apă câteva picături de oțet pentru a-i da un pic de gust. Așa că oțetul și nu vinul se număra printre proviziile indispensabile armatei. Ei nu coceau pâinea în cuptoare așa cum se face astăzi în orașe, ci se aprovizionau cu făină, pe care fiecare soldat și-o pregătea în felul său și o garnisea cu slănină și untură de porc. Acest amestec îi dădea gust pâinii și menținea vigoarea soldatului. Proviziile armatei se limitau deci la făină, oțet, slănină și untură de porc, precum și orz pentru cavalerie. Câteva turme de animale mari și mici urmau armata. Cum nu era obligată să transporte aceste provizii, ea nu crea aproape deloc probleme. O armată mărșăluia astfel mai multe zile la rând prin ținuturi pustii și dificile fără a suferi de lipsa proviziilor, pentru că ea se hrănea din proviziile ce urmau fără grijă armata.

Nu același lucru se întâmplă cu armatele moderne, întrucât le trebuie permanent vin și pâine asemănătoare cu cea care se mănâncă la oraș și din care nu-și pot face anticipat provizii serioase, ele suferă foarte des de lipsa proviziilor sau nu-și pot asigura aceste provizii decât cu greutăți și cheltuieli uriașe. Eu aș vrea să-mi obișnuiesc armata cu modul de viață al anticilor și să nu-i dau decât pâinea pe care și-o face singură. În ce privește vinul, eu nu aș interzice să se bea și să fie introdus în armată, dar nu m-ar preocupa deloc ca să-l am. În ce privește celelalte provizii, i-aș imita întocmai pe antici. Dacă sunteți atenți, vedeți câte dificultăți înlătur prin aceasta, de câte griji și necazuri scap o armată și pe generalul său și ce facilități le ofer pentru ceea ce fac.

Zanobi: După ce ai învins inamicul într-o luptă regulată și i-ai traversat țara este imposibil să nu fi capturat pradă, să nu-i fi pus orașele la contribuție și să fi făcut prizonieri. Aș vrea să știu cum se conduceau anticii în această privință.

Fabrizio: Este ușor să vă satisfac. Mi se pare că am menționat deja într-una din discuțiile noastre că războaiele noastre actuale sărăcesc la fel și pe învins și pe învingător. Căci dacă unul își pierde Statul, celălalt își ruinează finanțele și resursele. Nu același lucru se întâmpla la antici: războiul îl îmbogățea totdeauna pe învingător. Cauza acestei diferențe este că astăzi nu se ține deloc evidența prăzii, ca la antici, ci este abandonată lăcomiei soldatului. Această metodă provoacă

două mari rele: primul este cel despre care tocmai v-am vorbit, iar cel de-al doilea este de a inspira soldatului mai multă dragoste pentru pradă, decât pentru respectarea disciplinei. Și s-a văzut deseori cum lăcomia unei armate o face să piardă o victorie deja asigurată.

Romanii, cât timp armatele lor au fost model pentru toate celelalte, au prevenit acest dublu pericol. La ei toată prada aparținea statului, care o repartiza după bunul său plac. Ei aveau în armatele lor „chestori”, care îndeplineau funcțiile trezorierilor noștri și care erau însărcinați să preia toate contribuțiile și toată prada. Consulii puteau ca prin acest mijloc să plătească soldele trupei, să-i îngrijească pe bolnavi și pe răniți și să subvenționeze toate celelalte nevoi ale armatei. Ei aveau și dreptul de a lăsa pradă soldaților, drept de care au uzat adesea. Dar această concesie nu ducea la nici un fel de dezordine, căci după intrarea în derută a armatei inamice, toată pradă se strângea și se împărțea potrivit gradului fiecăruia. Prin această metodă soldatul era îndemnat să lupte, nu să jefuiască. Legiunile romane îl respingeau pe inamic fără a-l mai urmări, pentru a nu-și strica formația, lăsând această sarcină în seama cavaleriei, trupelor ușoare și auxiliarilor. Dar dacă prada ar fi fost lăsată celui care ar fi pus primul mâna pe ea, ar fi fost imposibil și chiar nedrept ca legiunile să fie menținute în formație și astfel s-ar fi expus unor mari pericole. În felul acesta Statul se îmbogățea și fiecare triumf al consulilor mărea vistieria publică, care nu era alimentată decât de tributuri și din prăzi. Romanii mai aveau pentru aceasta încă o practică foarte judicioasă. Fiecare soldat era obligat să-și depună o treime din soldă la portdrapelul cohortei sale, acesta neputând să-i mai dea ceva până la sfârșitul războiului. Ei aveau două motive pentru a folosi această practică. Mai întâi, ei voiau ca fiecare să-și facă un fond din solda sa, pentru că în armată cu cât se dau mai mulți bani soldaților, care sunt în majoritate tineri și nechibzuiți, cu atât ei cheltuie mai mult, fără a fi nevoie. Ei erau astfel asigurați că soldatul, știind că toată averea lui este lângă drapel, acesta va fi vegheat cu mai mult zel și îl vor apăra cu mai multă îndârjire. Li se inspira astfel spiritul de economie și vitejia. Este un exemplu care trebuie urmat, dacă se vrea ca armatei să i se redea adevăratul său spirit.

Zanobi: Cred că este imposibil ca o armată să nu sufere unele accidente neplăcute pe timpul marșului, din care să nu scape decât prin abilitatea generalului și curajul soldaților. Dacă pe timpul acestei discuții îți vei aminti câteva astfel de accidente, ne va face plăcere să ni le relatezi.

Fabrizio: Cu mare plăcere. Îmi este imposibil să trec sub tăcere un astfel de subiect, atât timp cât vreau să vă dau noțiuni complete despre arta războiului. Atunci când o armată este în marș, un general trebuie, mai presus de orice, să se ferească de ambuscadele în care poate cădea în două feluri diferite: poate să cadă singur în ea pe timpul marșului sau să se lase atras prin viclenia inamicului, fără să fi știut să o prevadă. Pentru a preveni primul pericol, trebuie să trimiteți în față gărzi care să meargă să le descopere. Această precauție este cu atât mai importantă, cu cât zona se pretează mai mult la ambuscade, cum ar fi zonele împădurite și muntoase, căci totdeauna o pădure sau un deal constituie teatrul unei astfel de expediții. O ambuscadă neprevăzută vă poate pierde, dar prevăzută este lipsită de pericol. Uneori păsările și praful au făcut ca inamicul să fie descoperit. Năpustindu-se spre voi, ei vor ridica nori de praf care vă vor semnala venirea lui. Adesea, porumbei sau alte păsări ce zboară în stol, învârtindu-se în aer fără a se putea opri într-un loc prin care trebuie să treacă inamicul îi permit generalului să descopere o ambuscadă și să afle planurile pregătite pentru el, a trimis trupe în față, l-a bătut pe inamic și a scăpat de pericolul care îl amenința.

Referitor la cel de-al doilea pericol, de a fi atras într-o ambuscadă prin viclenii ale inamicului, pentru a-l preveni trebuie să nu credeți decât cu greu ceea ce vi se pare a fi puțin credibil. Dacă, de exemplu, inamicul vă lasă ceva pradă, să credeți că sub această momeală se ascunde cârligul. Dacă superior fiind numeric, el se va retrage în fața unei trupe inferioare, dacă, din contră, trimite forțe foarte slabe împotriva unor forțe considerabile, dacă o ia brusc la fugă, fără motiv, în toate aceste cazuri să vă temeți de o capcană și să nu vă închipuiți niciodată că inamicul nu știe ce face. Pentru a vă teme mai puțin de vicleniile lui, pentru a preveni mai bine orice pericol, cereți gărzilor voastre atât de mult, încât să fie mai slabe decât mai puțin prevăzătoare în misiunea lor. În acest caz veți avea de făcut două lucruri: aveți o teamă normală față de

inamic și constituiți dispozitivul în consecință, dar în discursurile voastre și în toate acțiunile aparente exprimați un mare dispreț pentru el. Vă veți feri astfel de orice pericol și veți insufla încredere armatei voastre.

Gândiți-vă că atunci când mergeți printr-un ținut inamic, aveți de întâmpinat mai multe pericole decât într-o zi de luptă. Un general trebuie deci ca atunci să-și dubleze precauțiile. Trebuie, mai întâi, să aibă hărți ale întregului ținut pe care-l traversează, care să-i permită să cunoască bine locurile, distanțele, drumurile, munții, fluviile, mlaștinile și natura lor. Pentru a-și asigura această cunoaștere, va avea pe lângă el oameni din diferite categorii, buni cunoscători ai situației locale, pe care îi va consulta cu grijă atunci când își va confrunta discursurile și când își va prelucra informațiile care vor fi mai mult sau mai puțin conforme. El va trimite în față, cu cavaleria ușoară, ofițeri abili, nu numai pentru a-l descoperi pe inamic, ci și pentru a studia ținutul și să vadă dacă acesta seamănă cu harta și cu informațiile pe care le-a obținut. Va trimite în față și ghizi, păziți bine de o escortă, promițându-le recompense bogate pentru fidelitate și pedepse aspre pentru perfidie. Dar mai presus de orice, trebuie ca armata să nu cunoască misiunea ce o are de îndeplinit. Nimic nu este mai util decât ascunderea planurilor și, în fine, pentru ca un atac prin surprindere să nu provoace dezordine într-o armată, trebuie ca aceasta să fie permanent gata de luptă. Ceea ce a fost prevăzut este aproape totdeauna fără pericol.

Mai mulți generali, pentru a evita orice confuzie pe timpul marșului, au împărțit furgoanele și le-au trimis lângă drapele. Prin aceasta, dacă este necesară oprirea sau retragerea, vor fi mai puține probleme. Eu aprob cu tărie această metodă. Trebuie avut grijă și ca o parte a armatei să nu se îndepărteze pe timpul marșului sau ca unii să nu meargă prea încet, iar alții prea repede, pentru că armata își pierde atunci soliditatea și confuzia pune stăpânire pe formație. Așa că se vor plasa ofițeri pe flancuri pentru a menține ordinea și uniformitatea pasului, pentru a-i reține pe cei care grăbesc mersul și a-i face să se grăbească pe cei care întârzie. Dar muzica este cel mai bun mijloc ce poate fi folosit în acest scop.

Drumurile vor fi lărgite pentru că totdeauna cel puțin un batalion să poată merge de front.

În fine, trebuie examinate obiceiurile și caracterul inamicului; dacă vrea să vă atace dimineața, la prânz sau seara, dacă este mai tare în cavalerie sau în infanterie și să-ți pregătești dispozitivul conform acestor informații. Dar să trecem la câteva exemple.

Adesea, dacă sunteți în inferioritate de forțe și vreți să evitați lupta, optând pentru retragere în fața inamicului care vă urmărește, ajungeți pe malul unui fluviu pe care nu aveți timp să-l treceți, așa că inamicul este pe punctul să vă ajungă și să vă angajeze în luptă. Aflați într-un asemenea pericol, mai mulți generali au pus să se sape un șanț în jurul armatei lor, l-au umplut cu câlți cărora le-au pus apoi foc, au trecut fluviul fără a întâmpina vreun obstacol din partea inamicului, oprit de flăcările care îi închideau trecerea.

Zanobi: Mă tem să cred că această flacără ar putea fi un spectacol prea dificil, mai ales atunci când îmi amintesc că *Hannon*, general al cartaginezilor a îndesat material inflamabil înspre partea din care voia să efectueze retragerea și că le-a pus foc. Inamicii, întrucât nu credeau că trebuie să fie atenți la acea parte, au făcut ca armata lor să treacă prin foc ordonând numai ca soldații săi să-și acopere fețele cu scuturile, pentru a se apăra de flăcări și fum.

Fabrizio: Observația ta este justă, dar trebuie examinată diferența dintre acest exemplu și cel pe care l-am citat. Acei generali despre care v-am vorbit săpaseră un șanț pe care l-au umplut cu câlți, în așa fel încât inamicul să fie oprit și prin flacără, și de șanțul respectiv. *Hannon*, din contră, s-a mulțumit să aprindă focul, care era și cam subțire, căci fără șanț el nu era suficient pentru a-l opri pe inamic. Nu vă amintiți că *Nabis*, regele *lacedemonienilor*; asediat fiind de romani la *Sparta*, a dat foc unei părți a orașului pentru a-i opri pe cei care pătrunseseră deja în el și prin acest mijloc nu numai că le-a închis trecerea, dar a reușit chiar să-i respingă.

Dar să revenim la subiectul nostru. *Q. Lutatius*, urmărit de cimbri, ajungând în fața unui fluviu, a simulat că ar vrea să lupte cu inamicul, pentru a avea timp să treacă. El a pus să se contureze tabăra, să se sape șanțuri, să se ridice câteva corturi și și-a trimis cavaleria cu caii la păscut pe câmpurile vecine. Cimbrii au crezut că el își va face acolo tabăra, așa că s-au oprit și ei pentru a-și ridica tabăra și pentru a asigura subzistența, și-

au împărțit armata în mai multe corpuri. *Lutatius* a profitat de această împrejurare și a trecut fluviul fără ca cimbrii să-l poată împiedica în vreun fel. Unii generali, neavând poduri pentru a traversa un fluviu, i-au schimbat acestuia cursul și l-au făcut să treacă parțial prin spatele lor, ușurând astfel trecerea prin vad. Când fluviile sunt foarte repezi, dacă vreți ca infanteria să treacă mai ușor și mai în siguranță, trebuie plasată o mare parte din cavalerie în sensul apei, pentru a domoli furia apei, iar restul în josul apei, pentru a-i salva pe infanteriștii care ar fi fost luați de apă. Râurile care nu prezintă vaduri pot fi trecute pe poduri plutitoare sau de altă natură. Trebuie deci, ca armata să fie dotată cu astfel de mijloace care sunt indispensabile.

Adesea la trecerea unui fluviu, pe malul celălalt întâlnești inamicul care să te oprească. Într-o asemenea încurcătură, nu cunosc un exemplu mai bun de urmat decât cel al lui *Cezar*. El era împreună cu armata sa în Galia, pe malurile unui fluviu, a cărui trecere era împiedicată de *Vercingetorix*, a cărui armată se afla pe celălalt mal. El a tatonat câteva zile, dar de fiecare dată îl avea în față pe *Vercingetorix*. În cele din urmă el și-a stabilit tabăra într-un teren împădurit și bun pentru a ascunde trupele. El a luat câte trei cohorte de la fiecare legiune ce era staționată acolo și le-a ordonat să construiască un pod la care să înceapă imediat să lucreze și apoi să-l fortifice. El însuși și-a continuat marșul. *Vercingetorix*, văzând același număr de legiuni, nu a crezut că o parte din ele rămăsese în urmă și a continuat să-l urmărească pe Cezar. Acesta însă, după ce a considerat că lăsase destul timp cohortele sale pentru a construi și întări podul, s-a reîntors și, găsind totul aranjat așa cum ordonase, a trecut fluviul fără nici o dificultate.

Zanobi: Există ceva mijloace pentru a descoperi vadurile?

Fabrizio: Da, fără îndoială. De fiecare dată când vei observa între firul apei și partea mai puțin rapidă a apei un fel de încrețituri, vei putea considera că acolo râul este mai puțin adânc și oferă o trecere mai ușoară ca oriunde, căci acolo apa depune mai mult pietriș. Acest lucru a fost verificat de mai multe ori, aproape totdeauna cu succes.

Zanobi: Dacă din întâmplare vadul este atât de adânc încât caii nu-i pot atinge fundul cu picioarele, ce trebuie făcut?

Fabrizio: Se fac atunci un fel de grătare de lemn ce se aruncă în apă și pe care se poate trece. Dar să ne continuăm discuția.

Uneori, un general care este angajat între doi munți, nemaiavând decât două drumuri pentru a-și salva armata, vede ambele aceste drumuri ocupate de inamic. El ar face atunci ceea ce a mai făcut deja în circumstanțe asemănătoare. Să sape un șanț larg în spatele lui, care să fie greu de trecut, să dea impresia că vrea să-l oprească pe inamic în acel loc, pentru a putea forța cu toate trupele trecerea înainte, fără a se teme de a fi atacat din spate. Inamicul, păcălit de această aparență, își va duce forțele în față, abandonând partea blocată de șanț. Atunci se montează un pod de lemn pregătit în acest scop și trecând astfel fără nici un obstacol și se va salva astfel din mâinile inamicului. *Minutius*, comandând în calitate de consul armata romană din *Liguria*, s-a lăsat închis între doi munți, fără nici o posibilitate de a ieși. Pentru a scăpa de acest pericol, el a trimis spre trecătoarea păzită de inamic câțiva cavaleri numiți auxiliari, prost înarmați și călărind niște cai slabi și prăpădiți. Inamicul, observându-i, a vrut mai întâi să-l oprească, dar când a văzut că această trupă mergea dezordonat și călărea cai proști, nu s-au mai temut și și-a retras garda. Numizii, profitând de această neglijență, au dat pinteni cailor, au năvălit peste inamic și au trecut fără piedici. Curând după aceea s-au răspândit în zonă și prin ravagiile făcute i-au obligat pe ligurieni să lase drum liber lui *Minutius*.

Adesea, un general asaltat de un mare număr de inamici și-a concentrat forțele, s-a lăsat încercuit și după ce a observat partea slabă a inamicului, l-a atacat cu furie și și-a salvat armata, deschizând cu violență o trecere. *Marc Antoniu*, retrăgându-se din fața părților, a observat că aceștia îl atacau totdeauna la începutul zilei, când el se punea în marș și nu mai încetau să-l hărțuiască pe tot parcursul. Atunci a hotărât să nu mai plece decât la prânz. Parții au crezut atunci că nu va mai pleca la drum în ziua respectivă și *Antoniu* și-a putut face marșul în acea zi fără a mai fi deranjat. Același general, pentru a se feri de săgețile părților, a ordonat armatei sale ca la apropierea acestora să pună un genunchi la pământ. Celor din rândul doi le-a ordonat să acopere cu scutul lor capetele celor din primul rând, cei din rândul trei al celor din rândul doi și așa mai

departe, așa că armata sa era, se poate spune, acoperită cu un fel de acoperiș și la adăpost de săgețile inamicului. Aceasta este tot ce aveam să vă spun în legătură cu evenimentele ce se pot întâmpla unei armate pe timpul marșului. Dacă nu mai aveți să-mi faceți alte observații, voi trece la un alt subiect.

PLANȘA Nr. 5

Această planșă reprezintă o armată dispusă în careu pe batalioane

PLANȘA Nr. 6

Schema unei armate dispusă în careu pe batalioane,
în formație obișnuită de luptă

CARTEA a VI-a

Zanobi: Pentru că vom schimba subiectul, cred că este convenabil ca *Battista* să intre în rol și eu să ies. Îi vom imita astfel pe marii comandanți care, conform concepției domnului *Fabrizio*, pun în capul și în spatele armatei lor pe cei mai buni soldați, cu scopul de a angaja cu dârzenie lupta și de a o susține cu aceeași vigoare. Cosimo a început discuția cu mult succes, *Battista* o va finaliza la fel de bine. *Luigi* și cu mine am susținut-o, între ei, cât am putut-o de bine, fiecare dintre noi asumându-și cu plăcere postura ce ne-a fost încredințată de el și sunt convins că *Battista* nu este omul care să o refuze pe a sa.

Battista: Până acum am făcut ceea ce ați vrut voi și nu vreau să mai schimb nimic. Așadar, domnule *Fabrizio*, binevoiți a continua această discuție și vă cerem scuze de a vă fi întrerupt pentru toate aceste complimente.

Fabrizio: V-am spus deja că îmi faceți o mare plăcere continuând astfel. Întreruperile voastre, departe de a deranja cursul ideilor mele, nu au făcut decât să le confere o nouă forță. Dar să ne reluăm discuția. Acum este momentul să ne cantonăm armata, căci după cum știți, toate ființele vii doresc odihnă și o odihnă care să fie în siguranță: fără siguranță, aceasta nu este o adevărată odihnă. Ați fi vrut poate ca eu să-mi cantonez mai întâi armata și după aceea să o antrenez pentru marș și în final pentru ducerea luptei, dar am fost obligați să procedăm exact invers. Aceasta pentru că, dorind să vă fac să înțelegeți, după ce ne-am pus armata în marș, cum ar schimba dispozitivul de marș în formație de luptă, trebuia mai întâi să vă explic ce este aceea formație de luptă.

O tabără, pentru a fi cu adevărat sigură, trebuie să fie tare și bine situată. Dispunerea în ordine a acesteia depinde de abilitatea generalului, iar natura sau arta îi conferă tăria. Grecii căutau poziții naturale foarte tari. Ei n-ar fi ales un loc de tabără care să nu se sprijine pe o stâncă, un curs de apă, o pădure sau pe o altă asemenea întărire. Romanii, din contră, aveau mai multă încredere în artă decât în natură, atunci când își alegeau locul în tabără. Ei nu și-ar fi ales niciodată o poziție care nu le-ar fi permis să-și desfășoare toate manevrele. În felul acesta, tabăra lor păstra totdeauna aceeași formă, căci nu voiau să fie sclavii terenului, ci terenul să fie cel care să-i slujească pentru

aplicarea metodei lor. Nu la fel se petreceau lucrurile la greci. Orientându-se totdeauna după dispunerea terenului, care varia permanent în funcție de diversitatea zonelor, ei erau obligați astfel să-și modifice și modalitatea de a-și instala și organiza taberele. Romanii suplineau prin artă neajunsurile naturale ale poziției lor. Și cum ei sunt cei pe care i-am dat de exemplu până acum, mă voi pronunța și de data aceasta în discuția noastră, pentru a urma exemplul lor în ce privește campamentul armatelor. Asta nu înseamnă că aș vrea să imit cu servilism, în această privință, toate instituțiile lor. Vreau numai să le preiau pe cele care mi se par aplicabile în timpul nostru.

V-am spus deja că armatele consulare erau compuse din două legiuni de cetățeni romani, care aveau circa unsprezece mii de infanteriști și șase sute de călăreți și încă unsprezece mii de infanteriști ce le erau trimiși de către aliații lor, că în aceste armate niciodată soldații străini nu erau în număr mai mare decât cei romani, chiar dacă acest lucru nu era valabil și pentru cavalerie, unde nu era nici o teamă ca străinii să-i depășească numeric pe cetățeni și, în fine, că în toate luptele romanii erau dispuși pe centru, iar străinii – pe flancuri. Era un obicei pe care îl mențineau și în ce privește taberele lor, cum ați putut vedea la istoricii lor. De aceea eu nu vă voi dezvolta sistemul de campament al romanilor, dar explicându-vă metoda pe care v-o propun în această privință, vă veți da cu ușurință seama de tot ce am împrumutat de la ei.

Știți că, dorind să mă conformez cu cele două legiuni romane, le-am luat ca model pentru armata mea care să aibă două brigăzi a câte șase mii de oameni și câte trei sute de cavaleriști fiecare. Vă amintiți numărul de batalioane ce intră în compunerea acestor brigăzi, cel al armelor lor și diferitele lor denumiri. Nu le-am adăugat alte structuri, atunci când v-am explicat dispozitivul de marș și pe cel de luptă ale acestei armate, arătându-vă numai că, dacă vrem să dublăm forțele, nu avem altceva de făcut, decât să dublăm rândurile. Acum, când trebuie să vorbesc despre cantonament, nu mă voi limita la cele două brigăzi. Voi lua o componență numerică ce este convenabilă unei armate obișnuite. Astfel, după exemplul romanilor, armata mea va fi formată din două brigăzi și din tot atâtea trupe auxiliare. Forma taberei noastre va fi mai regulată, fiind concepută pentru o armată completă, dar un asemenea

număr de oameni nu era deloc necesar pentru celelalte operații despre care v-am vorbit deja.

Este vorba deci de a instala o armată completă de douăzeci și patru de mii de oameni din infanterie și două mii din cavalerie, câți au cele patru brigăzi, din care două vor fi formate din cetățeni proprii, iar celelalte două, din străini. După ce am ales poziția voi arbora drapelul general și în jurul acestuia voi trasa un careu, ale cărui laturi vor fi dispuse la cincizeci de coți față de el și vor fi orientate către cele patru puncte cardinale, respectiv Est, Vest, Sud și Nord. În acest spațiu va fi instalat cortul generalului. Din motive de prudență și pentru a-i imita pe romani, voi separa de soldați pe toți cei care nu poartă arme sau se află în afara serviciului. Voi plasa în partea de Est totalitatea sau cel puțin cea mai mare parte a soldaților, iar pe ceilalți la Vest, frontul taberei va fi spre Est, spatele spre vest, iar flancurile spre Nord și Sud.

Pentru a distinge cantonamentele armatei, voi trasa, de la drapelul general, o linie dreaptă spre Vest pe șase sute optzeci de coți; în aceeași direcție voi trasa două alte linii paralele cu prima și care vor fi la cincisprezece coți. La capătul acestei prime linii va fi poarta de Est și spațiul cuprins între celelalte două linii va forma o stradă care va duce de la această poartă la cortul generalului, ce va avea treizeci de coți lărgime și șase sute lungime, deoarece cortul generalului va ocupa și el cincizeci din aceasta. Această stradă se va chema strada Generală. O altă stradă va pleca de la poarta de Sud spre cea de Nord. Ea va trece prin capătul străzii Generale, trecând pe lângă cortul generalului și va avea o mie două sute cincizeci de coți, deoarece se va întinde pe toată lungimea taberei, va fi largă de treizeci de coți și se va chema strada Crucii. După ce am trasat poziția generalului și cele două străzi, trebuie stabilită acum poziția celor două brigăzi din trupele proprii. Voi plasa una dintre ele în dreapta străzii Generale și cealaltă în stânga. Traversând strada Crucii, voi stabili treizeci și două de cantonamente la stânga străzii Generale și treizeci și două la dreapta; dar între a șaisprezecea și a șaptesprezecea așezare voi lăsa un spațiu de treizeci de coți care va forma o stradă de trecere între toate celelalte cantonamente ale brigăzilor, cum am explicat vorbind despre distribuirea diverselor cantonamente. În aceste două rânduri de cantonamente

primele, de fiecare parte a străzii Crucii, vor fi destinate comandanților de arme, și cele cincisprezece cantonamente care urmează de fiecare parte, cele ale cuirasierilor. Cum fiecare brigadă numără o sută cincizeci, vor fi astfel zece oameni la fiecare cantonament. Cantonamentele comandanților vor avea patruzeci de coți lărgime și zece lungime. (Amintiți-vă aici că prin lățime înțeleg spațiul care se întinde de la Sud la Nord; prin lungime, acela de la Est la Vest). Acelea ale cuirasierilor vor avea cincisprezece coți lungime și treizeci lățime. În cele cincisprezece cantonamente următoare, care sunt dincolo de strada de Trecere și care vor avea aceleași dimensiuni ca cele ale cuirasierilor voi plasa cavaleria ușoară care este de asemenea compusă din o sută cincizeci de oameni, va da zece cavaleri la fiecare cantonament; al șaisprezecelea dintre aceste cantonamente va fi ocupat de fiecare parte de comandantul acestei cavalerii, și va avea aceeași mărime ca și cantonamentul comandantului cuirasierilor. Astfel, cantonamentele cavaleriei celor două brigăzi vor fi plasate de o parte și de alta a străzii Generale și vor servi, de regulă, pentru trasarea așezărilor infanteriei, cum vă voi explica.

Tocmai am stabilit așezările celor trei sute de cai de fiecare brigadă cu comandanții lor, în treizeci și două de așezări, situate pe strada Generală, și începând de la strada Crucii; și am lăsat, între a șaisprezecea și a șaptesprezecea un spațiu de treizeci de brațe care formează strada de Trecere. Acum este vorba de așezarea a douăzeci de batalioane care compun cele două brigăzi obișnuite. Luând deci două batalioane deodată, le voi așeza în spatele celor două părți ale cavaleriei. Cantonamentele lor ca și cele ale cavaleriei vor avea cincisprezece brațe lungime și treizeci lățime, și se vor apropia de acestea prin spate. Fiecare primă așezare de fiecare parte care se întâlnește cu strada Crucii va fi ocupată de comandantul unui batalion și plasat astfel pe aceeași linie cu cea a comandantului cuirasierilor. Singură această așezare va avea douăzeci de coți lățime și zece lungime. În celelalte cincisprezece cantonamente care urmează de fiecare parte până la strada de Trecere, voi plasa de fiecare parte un batalion de infanterie care, având patru sute cincizeci de oameni, va da treizeci de oameni la fiecare cantonament. După ce am traversat strada de Trecere voi instala în spatele cavaleriei ușoare alte cincisprezece

cantonamente de aceeași mărime, care vor fi ocupate de fiecare parte de către un alt batalion de infanterie. De cele două părți, ultimele două cantonamente spre Est vor fi destinate comandanților celor două batalioane și dispuse pe aceeași linie ca și cele ale celor doi comandanți ai cavaleriei ușoare; ele vor avea de asemenea zece coți lungime și douăzeci lățime. Aceste prime două rânduri de cantonamente vor fi astfel împărțite între cavalerie și infanterie și, cum vreau ca această cavalerie, precum v-am mai spus-o deja să fie în întregime aptă să facă de serviciu și să nu aibă astfel nici un slujitor pentru a-i servi și a le pansa caii, voi ordona, după exemplul romanilor, ca batalioanele situate în spatele ei să o ajute și să fie la ordinele sale, scutindu-le de toate celelalte servicii ale taberei.

În spatele acestor două rânduri de cantonamente voi lăsa de fiecare parte un spațiu de treizeci de coți, ceea ce va forma două străzi care se vor chema una prima stradă din dreapta, cealaltă, prima stradă din stânga. Voi stabili, în continuare, de fiecare parte un alt dublu rând de treizeci și două de cantonamente așezate spate în spate, de aceiași mărime ca și primele și despărțite de strada de Trecere, între al șaisprezecelea și al șaptesprezecelea cantonament. Acolo voi așeza de fiecare parte patru batalioane de infanterie, cu comandanții lor în față și în spate, cum am mai spus-o. În continuare, voi mai lăsa de fiecare parte un spațiu de treizeci de coți, care va forma două străzi, dintre care una se va chema a doua stradă din dreapta, și cealaltă a doua stradă din stânga; de aceeași manieră voi instala un alt rând dublu de treizeci și două de cantonamente, loc unde voi plasa de fiecare parte patru batalioane cu comandanții lor. Trei rânduri de așezări de fiecare parte a străzii Generale sunt suficiente atât cavaleriei, cât și infanteriei celor două brigăzi obișnuite.

Cele două brigăzi auxiliare, compuse din același număr de oameni, vor fi instalate în același fel ca și cele două brigăzi obișnuite, de o parte și de alta a acestora. Voi începe deci prin a instala un rând dublu de cantonamente împărțite între cavaleria și infanteria acestor două brigăzi, despărțite de ultimul rând al brigăzilor obișnuite de un spațiu de treizeci de coți, pe care îl vom numi, de o parte, a treia stradă din dreapta și de cealaltă, a treia stradă din stânga. Voi stabili apoi de fiecare parte alte două rânduri de cantonamente, separate și ocupate în același

fel, ca și celelalte, care vor forma alte două străzi pe care le vom numi de asemenea după numărul și partea unde vor fi situate. Astfel, toată această armată va fi dispusă pe douăsprezece rânduri duble de cantonamente aflate pe treisprezece străzi, luând în considerare și strada Generală și strada Crucii. În sfârșit, între diversele cantonamente și întărituri voi lăsa un spațiu de o sută de coți, ceea ce însumează, de la cantonamentul generalului până la poarta de Est, șase sute optzeci de coți.

De această parte, ne mai rămân două spații de ocupat; unul de la reședința generalului, până la poarta de Sud, celălalt până la poarta de Nord; amândouă însumează, măsurând din centrul cantonamentului generalului, șase sute douăzeci și cinci de coți. Dar, dacă scad din acestea 1. cincizeci de coți pentru spațiul pe care îl las de fiecare parte a cortului generalului; 2. patruzeci și cinci de coți pentru locul pe care îl las de fiecare parte a cantonamentului; 3. treizeci de coți pentru strada care va despărți în două fiecare dintre aceste două spații; 4. cei o sută de coți care rămân liberi în jurul întăriturilor îmi va rămâne aici pentru a instala cantonamente, un spațiu larg de patru sute de coți, lung de o sută, ceea ce egalizează lungimea spațiului pe care îl ocupă cortul generalului. Tăind aceste două spații în două pe lungimea lor, voi stabili pe fiecare parte patruzeci de cantonamente lungi de cincizeci de coți și largi de douăzeci, rezultând astfel optzeci de cantonamente destinate comandanților de brigăzi, trezorierilor, comandanților de regiment și în fine, tuturor celor angajați în armată. Voi avea grijă să rămână întotdeauna câteva goale, destinate străinilor care ar putea vizita armata și voluntarilor care ar veni în slujba armatei pentru a-l înconjura pe general.

În spatele reședinței generalului voi trasa o stradă de la Sud la Nord, largă de treizeci de coți, pe care o voi numi strada Capului; ea va trece de-a lungul celor optzeci de cantonamente despre care tocmai am vorbit, cele care, împreună cu reședința generalului, se vor afla astfel plasate între această stradă și strada Crucii. De la această stradă a Capului, și vizavi de reședința generalului voi trasa o altă stradă spre poarta de Vest, largă de treizeci de coți care prin poziția și lungimea sa va egala strada Generală și pe care o voi numi strada Pieței. După ce am trasat aceste două străzi voi stabili strada Pieței, acolo unde se

va ține piața. Aceasta va fi în capătul străzii Pieței, vizavi de cortul generalului, întâlnind strada Capului și va forma un careu de nouăzeci și șase de coți. La dreapta și la stânga de această piață vor fi două rânduri de câte opt cantonamente duble care vor avea fiecare doisprezece coți lungime și treizeci lățime. Piața se afla astfel între șaisprezece cantonamente duble care însuma treizeci și două, cuprinzând și cele două părți. Acolo voi plasa cavaleria supranumerară a brigăzilor auxiliare dacă ea nu va putea fi cazată în totalitate acolo, îi voi ceda unele dintre cantonamentele care sunt de o parte și de alta a cartierului general, în principal cele care se găsesc pe partea întăriturilor.

Acum îmi rămâne să-i cazez pe sulițașii și velițiii speciali afectați brigăzilor, care au fiecare, după cum știți, în afară de cele zece batalioane ale lor, o mie de sulițași speciali și cinci sute de velițti speciali, ceea ce face, pentru propriile mele brigăzi, două mii de sulițași și o mie de velițti speciali și tot atât pentru brigăzile auxiliare. Mai am deci de găzduit șase mii de infanteriști pe care îi voi caza pe toți la vest, de-a lungul întăriturilor. Astfel, la capătul străzii Capului, pe partea de nord, lăsând spațiul de o sută de coți până la întărituri, voi dispune un rând de cinci cantonamente duble care vor ocupa șaptezeci de coți în lungime și șaizeci în lățime, în așa fel încât împărțind lățimea în întregime, fiecare cantonament va avea cincisprezece coți în lungime și treizeci în lățime. Și cum vor fi zece cantonamente, voi așeza acolo trei sute de oameni, pentru fiecare locuință treizeci de oameni. Lăsând apoi un spațiu de treizeci și unu de coți, voi repartiza de aceeași manieră și pe aceleași dimensiuni, un alt rând de cinci cantonamente duble și apoi un altul până când se vor forma cinci rânduri de cantonamente duble care vor face cincizeci de cantonamente, plasate în linie dreaptă pe partea de Nord, toate fiind dispuse la o sută de coți față de întărituri și ocupate de o mie cinci sute de oameni din infanterie. Apoi, întorcându-mă pe strada ce duce spre poarta de Apus, voi plasa acolo până la această poartă, alte cinci cantonamente duble, păstrând aceleași dimensiuni, cu diferența că nu vor fi de la un rând la altul decât cincisprezece coți. Acolo voi caza încă o mie cinci sute de oameni. Astfel, de la poarta de Nord la cea de Vest, fixând de-a lungul șanțurilor o sută de cantonamente distribuite pe zece rânduri de câte cinci cantonamente duble fiecare, îi voi putea apoi caza pe toți

sulițașii și velițiii speciali ai propriilor brigăzi. De la poarta de Vest la cea de Sud voi dispune de aceeași manieră, de-a lungul întăriturilor, menționând permanent cei o sută de coți distanță, zece rânduri de câte zece cantonamente fiecare, destinate sulițașilor și veliților speciali ai brigăzilor auxiliare; comandanții vor ocupa partea întăriturilor cantonamentele care li se vor părea cele mai comode. În sfârșit, voi plasa artileria de-a lungul întăriturilor.

Tot spațiul care rămâne liber în partea de vest va fi ocupat de suita armatei și tot echipamentul taberei. Trebuie să știți că, prin termenul de echipament al taberei, anticii înțelegeau tot ceea ce era necesar armatei în afară de soldați, ca dulgheri, fierari, potcovari, pietrari, geniști, artileriști, chiar dacă aceștia pot fi priviți ca fiind adevărați soldați, păstorii cu turmele lor de vaci și de oi necesare subzistenței armatei, în fine, lucrători din orice meserie cu furgoanele de muniție de război și provizii de alimente pentru soldați. Nu voi stabili locuri speciale de cazare și dispunere pentru tot echipamentul și oamenii din acest domeniu; voi avea numai grijă ca acestea să nu ocupe diferitele străzi pe care le-am trasat și voi ceda, în general, tuturor convoaielor militare cele patru spații care sunt formate între aceste străzi, unul va fi pentru turme, celălalt pentru meseriași, al treilea, pentru hrana soldaților, al patrulea, pentru muniția de război. Străzile care trebuie să rămână libere sunt strada Pieței, strada Capului și o altă stradă care se va numi strada Centrului, care se va întinde de la nord la sud, traversând strada Pieței și va fi, pentru Vest, ceea ce stradă de Trecere este pentru Est. Mai mult, voi duce în spatele acestor patru spații o stradă care se va întinde de-a lungul cantonamentelor infanteriștilor și sulițașilor speciali. Toate aceste străzi vor avea treizeci de coți lățime. Artileria cum am spus-o deja, va fi plasată în porțiunile marcate de lângă întărituri.

Battista: Mărturisesc că eu mă pricep destul de puțin la război și nu roșesc la această mărturisire, deoarece războiul nu este ocupația mea; totuși, dispunerile voastre mi se par foarte bine ordonate, dar am două nelămuriri pe care îți propun să le explici: aș vrea să știu mai întâi de ce acorzi atâta lărgime străzilor și spațiilor care sunt de jur împrejurul cantonamentelor; în fine, și aceasta mă pune mai mult în încurcătură, în ce fel

trebuie să se așeze în spațiile pe care le-ai distribuit în acest scop?

Fabrizio: Acord străzilor treizeci de coți lărgime pentru ca un batalion de infanterie să poată trece în formație de luptă și fiecare batalion, cum trebuie să vă amintiți, ocupă douăzeci și cinci până la treizeci de coți lărgime. Cât despre spațiul care desparte cantonamentele față de întărituri, i-am acordat o sută de coți pentru ca batalioanele și artileria să se desfășoare cu ușurință, să poată să lase să treacă prada și, la nevoie, să se retragă în spatele unor noi șanțuri și unor noi întărituri. Este util, de altfel, ca toate cantonamentele să fie îndepărtate de întărituri, căci astfel ele sunt mai puține expuse focului și celorlalte acțiuni ale inamicului.

În privința celei de-a doua nelămuriri, nu pretind să fie un singur cort în fiecare spațiu pe care l-am trasat; cei care trebuie să se adăpostească aici vor așeza mai multe sau mai puține corturi, după cum le va fi mai comod, cu condiția să nu depășească linia care le-a fost trasată.

Pentru a trasa mai bine aceste spații, trebuie să ai aproape oameni foarte exersați și abili, genișt care, îndată ce generalul și-a ales poziția, să dispună forma taberei făcând repartizarea, să schițeze străzile, să indice cantonamentele cu frânghii și jaloane, și să execute toate aceste dispoziții cu o astfel de promptitudine, încât lucrarea să fie realizată într-o clipă. Pentru a evita orice confuzie, trebuie să ai grijă să orientezi tabăra întotdeauna după același plan, pentru ca fiecare să știe pe ce stradă și pe ce spațiu trebuie să se găsească locuința. Este un obicei care trebuie păstrat în toate vremurile și în toate locurile, în așa fel încât tabăra să fie ca o cetate mobilă care, în orice loc este transportată, duce cu ea aceleași străzi, aceleași cantonamente și prezintă întotdeauna același aspect. Este un avantaj pe care nu-l au deloc cei care căutând poziții naturale foarte puternice, sunt forțați să supună forma taberei lor varietăților terenului. Romanii, dimpotrivă, se mulțumeau să fortifice tabăra lor prin șanțuri, redute și alte întărituri. Ei săpau de jur împrejurul taberei un șanț lat în mod obișnuit de șase coți și adânc de trei coți și îl măreau sau îl săpau mai adânc, după cum voiau să facă un popas mai lung sau după cum li se părea inamicul mai de temut. În ceea ce mă privește, eu nu aș ridica palisade, decât dacă aș vrea să petrec iarna într-o tabără. Eu m-

aș mulțumi cu șanțuri și redute nu mai puține ca cele ale romanilor, rezervându-mi posibilitatea de a le acorda o întindere mai mare, după împrejurări. În plus, voi pune să se sape, din cauza artileriei, un șanț în semicerc la fiecare unghi al taberei; astfel, aș putea să lovesc din flanc inamicul care ar încerca să atace întăriturile. Trebuie exersată mult armata în diversele sale munci din campament, să obișnuiești ofițerii să traseze cu promptitudine o tabără, și soldații să recunoască într-o clipă diferitele lor cantonamente. Acesta este un exercițiu care nu presupune nici o greutate, cum o voi explica în curând. Acum vreau să vă vorbesc despre gărzile taberei, căci fără acest obiect important toate lucrările noastre ar deveni inutile.

Battista: Înainte de a trece la acest subiect, te rog să-mi spui ce precauții trebuie să luăm când vrem să ne instalăm tabăra în preajma inamicului. Mi se pare că în acest caz nu putem, fără a fi în pericol, să facem toate preparativele ce tocmai le-ai recomandat.

Fabrizio: Niciodată un general nu va campa aproape de inamic, decât cu intenția de a angaja o luptă, dacă acesta va dori să o accepte. Cu o asemenea hotărâre nu riscă nici un pericol extraordinar, căci atunci el menține întotdeauna pregătite pentru luptă primele două formații de luptă, în vreme ce a treia este însărcinată cu instalarea taberei. Într-o situație asemănătoare, romanii acordau această grijă triarilor, în timp ce hastiarii și servanții rămâneau sub arme. Triarii, fiind efectiv ultimii care luptau, aveau întotdeauna timp, atunci când inamicul se ivea, să lase munca, să ia armele și să se instaleze la postul lor. După exemplul romanilor, ați încredința ridicarea taberei batalioanelor care sunt, ca și triarii, în ultima linie a armatei voastre. Dar să revenim la gărzile taberei.

Nu-mi amintesc ca anticii să fi plasat pe durata nopții la ceva distanță de tabără, gărzi avansate pe care le numim astăzi avangărzi. Fără îndoială, ei credeau că acest mijloc expunea armata unor erori fatale, aceste gărzi putând deseori să se piardă, să fie extrase sau capturate de inamic, așa că era prea periculos să se bazeze pe o astfel de garanție. Toată forța gărzilor lor era deci în interiorul întăriturilor lor unde se făceau cu o grijă și o ordine extraordinară, deoarece orice soldat, căruia i se întâmpla să lipsească de la ele, era pedepsit cu moartea. Nu mă voi opri să vă explic diferitele lor reguli în această privință,

ar însemna să vă plictisesc inutil; vă este mai ușor să vă instruiți voi înșivă, dar din întâmplare problema nu vă preocupase prea mult până acum. Dar iată, în puține cuvinte, ceea ce vreau să stabilesc în armata mea. În fiecare noapte, în zilele obișnuite, voi face să rămână sub arme o treime din armată și, din această treime, un sfert va fi întotdeauna pregătit și repartizat pe meterezele de apărare și în principalele poziții ale taberei, cu gărzile duble în fiecare colț. Unii vor rămâne ca santinele, iar ceilalți vor patrula permanent de la un capăt la altul al taberei. Vom respecta aceeași ordine și pe timpul zilei, atunci când armata va fi aproape de inamic.

Nu vă voi vorbi despre parolă, despre necesitatea de a o reînnoi în fiecare zi, și de toate celelalte dispoziții ce trebuie date pentru garda taberei. Toate acestea sunt cunoscute de toată lumea, dar este o precauție foarte importantă care poate preveni multe pericole atunci când o îndeplinim cu exactitate, și poate aduce mari rele atunci când o neglijăm. Trebuie observați cu extremă atenție cei care pe parcursul nopții lipsesc din tabără sau îndrăznesc să pătrundă. Este o preocupare care nu este dificilă, având în vedere ordinea pe care am convenit să o stabilim. Căci, fiecare așezare fiind ocupată de un număr determinat de oameni, vedem cu ușurință dacă se află mai mulți sau mai puțini în ea. Cei care sunt absenți fără permisiune trebuie pedepsiți ca dezertori, iar străinii trebuie interogați în privința situației lor, a profesiunii lor și a altor atribute ale lor. Această supraveghere împiedică inamicul să vă înșele ofițerii și să vă hotărască destinele. Fără această atenție permanentă, Claudius *Neron* n-ar fi putut niciodată, în prezența lui *Hanibal*,să se îndepărteze de tabăra sa de la *Lucania* și să revină după ce a fost până în *Picenum*, fără ca Hanibal să fi avut cea mai mică bănuială.

Dar nu este suficient că aceste reguli sunt utile prin ele însele, mai trebuie ca ele să fie executate cu mare exigență, căci, în nici o altă împrejurare nu avem mai mare nevoie de o extremă exactitate ca în armată. Legile stabilite pentru apărarea unei armate trebuie deci să fie foarte riguroase și executate fără milă. Romanii pedepseau cu moartea pe oricine lipsea din gardă sau abandona postul care îi fusese atribuit pentru luptă, pe oricine lua în secret vreun bun din tabără, pe oricine se lăuda cu o forță pe care nu o săvârșise, lupta fără ordinul generalului său

sau, de teamă, își arunca armele în prezența inamicului. Și atunci când, din întâmplare, o cohortă sau o legiune întreagă se făcea vinovată de o asemenea greșeală, cum nu o puteau face să piară în întregime, ea trăgea la sorți și fiecare al zecelea soldat era ucis. Pedeapsa era astfel aplicată, de o asemenea manieră că, dacă nu erau toți nimiciți, cel puțin toți aveau să se teamă.

Cum pretutindeni unde pedepsele sunt foarte dure trebuie recompense mari, pentru ca oamenii să aibă un motiv egal pentru a se teme și a spera, romanii stabiliseră un preț pentru fiecare faptă de vitejie; de exemplu, pentru acela care, în timpul luptei, salva viața unui concetățean, care sărea primul într-un oraș asediat sau în tabăra inamică, care rănea sau ucidea inamicul său îl arunca de pe cal. Toate aceste acte de curaj erau recunoscute și recompensate de către consuli și lăudate în mod public de fiecare cetățean. Soldatul care obținuse daruri militare pentru oricare dintre aceste fapte de bravură, în afară de gloria și considerația de care se bucura între camarazii săi, le expunea, la întoarcerea în țara sa, cu pompă și ritual la vederea părinților și prietenilor săi. Trebuie deci să ne mirăm de puterea unui popor care pedepsea sau recompensa cu o asemenea exactitate pe cei care, prin faptele lor bune sau rele, meritaseră lauda sau blamarea.

Romanii instituiseră o pedeapsă deosebită pe care nu cred că trebuie să o trec sub tăcere. Atunci când cel în cauză era vinovat față de tribun sau de consul, aceștia îl atingeau ușor cu o lovitură de baghetă și atunci lui îi era permis să fugă, iar soldaților să îl ucidă; fiecare arunca în el cu pietre sau cu săgeți sau îl atacau cu alte arme; astfel îi era greu să meargă foarte departe și puțini scăpau. Dar chiar și aceia nu se puteau întoarce în țara lor fără a fi copleșiți de rușine, iar moartea era pentru ei un supliciu mai puțin greu. Această pedeapsă a romanilor este un obicei și la elvețieni, soldații condamnați la moarte sunt uciși de camarazii lor, în mod public. Acest lucru este foarte înțelept și foarte bine instituit. Cel mai bun mijloc de a împiedica ca un om să apere un vinovat este acela de a-l însărcina personal cu pedepsirea vinovatului. Căci interesul pe care acesta i-l inspiră și dorința sancționării sale îl neliniștește în mod diferit, atunci când pedepsirea acestuia este încredințată în mâinile sale sau ale altuia. Dacă vreți deci ca poporul să nu

devină complicele planurilor condamnabile ale unui cetățean, faceți ca poporul să fie judecătorul său. Manlius Capitolinus poate fi citat în sprijinul acestei idei. Acuzat de către Senat, a fost apărat de către popor până când poporul a devenit judecătorul său; din momentul în care poporul a fost arbitrul sorţii sale, acesta l-a condamnat la moarte. Acest tip de pedeapsă este deci foarte potrivit pentru a preveni răzvrătirile și pentru a menține executarea justiției. Cum teama de legi sau de oameni nu este o frână destul de puternică pentru soldați, anticii o îmbinau cu autoritatea zeilor. Îi făceau deci pe soldați să jure, în timpul fiecărui ritual al ceremoniilor religioase, că vor rămâne fideli disciplinei militare. Ei căutau prin orice mijloc posibil să le fortifice sentimentul religios, pentru ca orice soldat care și-ar încălca datoria să se teamă nu numai de răzbunarea oamenilor, dar și de furia zeilor.

Battista: Romanii admiteau prezența femeilor în armatele lor sau permiteau că soldatul să se amuze cu toate aceste distracții care sunt autorizate astăzi?

Fabrizio: Și una și alta erau la romani strict interzise și această interdicție nu era prea greu de menținut. Aveau atâtea exerciții, fie publice ori private care ocupau soldatul în mod permanent, încât nu-i rămânea timp să viseze la distracție sau la dragoste și la toate celelalte amuzamente ale soldaților noștri inactivi și nedisciplinați.

Battista: Aceasta este suficient. Dar spune-mi care era modul lor de a ridica tabăra?

Fabrizio: Trompeta generalului sună de trei ori. La primul sunet ridică corturile și se strâng bagajele, la al doilea se încarcă vitele de povară, la al treilea armată se pune în mișcare în ordinea pe care am explicat-o deja, furgoanele în spatele fiecărui corp de armată și legiunile în centru. Astfel veți face să pornească o brigadă auxiliară, apoi furgoanele sale speciale și un sfert din echipajele comune care s-ar fi aflat într-unul din cele patru spații pe care le-am atribuit furgoanelor în tabără. Ar fi potrivit să destinați fiecărei brigăzi unul dintre aceste cartiere pentru ca în momentul ridicării taberei fiecare dintre cei care o ocupă să știe ce brigadă trebuie să urmeze; și fiecare brigadă, urmată de furgoanele sale proprii și de un sfert din furgoanele comune, să meargă în ordinea pe care am explicat-o vorbind despre armată romană.

Battista: Romanii aveau alte reguli de așezare a taberei decât cele despre care tocmai ne-ai vorbit?

Fabrizio: Vă repet că romanii doreau să mențină permanent forma taberei lor, toate celelalte posibilități cedau în fața acesteia. Dar erau două aspecte pe care nu le pierdeau niciodată din vedere: căutau întotdeauna un loc sigur, și încercau să nu riște niciodată să fie împresurați de către inamic sau să li se întâmple să rămână fără apă sau alimente. Pentru a evita maladiile, ei se îndepărtau de locurile mlăștinoase și expuse epidemiilor. Recunoșteau acest pericol observând atât calitatea terenului cât și atitudinea locuitorilor; când îi vedeau cu o culoare nesănătoasă, asmatici sau atinși de vreo boală, își duceau tabăra în altă parte. Pentru a nu vă expune riscului de a fi împresurați, trebuie să examinați de ce parte și în ce loc sunt prietenii sau dușmanii voștri și să judecați de ce aveți a vă teme. Un general trebuie deci să cunoască perfect toate așezările unei țări, și să aibă în preajma sa oamenii care să fie la fel de instruiți.

Evitați maladiile și foametea supunând armata unui regim regulat. Dacă vreți să mențineți sănătatea soldaților voștri, îi veți forța să se culce întotdeauna sub cort, veți alege pentru a campa, locuri care le oferă umbră și le furnizează lemne pentru prepararea mâncării lor. Nu îi veți lăsa să meargă când este căldură mare, veți avea grijă ca pe timp de vară să campați înainte de zorii zilei. Pe timp de iarnă, să nu se pună în mișcare când sunt ghețuri și zăpezi decât atunci când vor avea mijloacele de a face foc pentru a se încălzi, să fie întotdeauna bine îmbrăcați și să nu bea niciodată din ape contaminate. Să aveți întotdeauna în apropierea voastră medici pentru a-i îngriji pe cei care se îmbolnăvesc, căci nu este nimic de sperat de la un general care are de luptat și cu maladiile și cu inamicul. Dar cea mai bună metodă de a întreține sănătatea soldaților, sunt exercițiile; de asemenea, și anticii își exersau armatele în fiecare zi. Observați deci care este răsplata acestor exerciții, în tabără ele vă redau sănătatea, și în luptă victoria.

Pentru a preveni foametea, nu este suficient să împiedici inamicul să vă lipsească de animale, mai trebuie să faceți provizii abundente în tabără și să împiedicați risipa. Să aveți deci întotdeauna în urma armatei voastre alimente pentru o lună, să fie obligați aliații voștri să vă aducă în fiecare zi

alimente, instalați depozite într-unul din locurile voastre fortificate și distribuiți proviziile voastre cu o asemenea economie, încât fiecare soldat să nu aibă decât o parte rezonabilă din acestea. Această parte a administrației militare trebuie să fie obiectul întregii voastre atenții căci, cu timpul, în război, le putem învinge pe toate, dar foamea singură cu timpul, ne poate înfrânge pe noi. Niciodată un inamic care vă poate învinge prin foamete nu va încerca să vă învingă prin sabie; dacă atunci, victoria să nu este atât de onorabilă, ea este mai sigură și asigurată. Este un pericol inevitabil pentru orice armată care nu este ghidată de spiritul de dreptate și care-și consumă merindele fără măsură și după bunul său plac. Furtul împiedică sosirea proviziilor lor, iar risipa le face să fie inutile. Anticii doreau ca fiecare soldat să consume deodată și în același timp întreaga porție care îi era atribuită, deoarece armata nu mânca decât atunci când generalul își lua masa. Știm destule despre ce se întâmplă în această privință în armatele moderne, departe de a oferi precum anticii exemple de modestie și sobrietate, ele sunt dimpotrivă școli de desfrâu și de beție.

Battista: Când ai început să ne vorbești de campament, ne-ai spus că voiai să nu operezi ca până acum, cu două brigăzi, ci cu patru, pentru a ne învăța să instalăm tabăra pentru o armată completă. În această privință am a-ți pune două întrebări: cum aș putea trata tabăra mea pentru niște trupe mai mult sau mai puțin numeroase? În fine, la ce număr crezi că trebuie să ajungă o armată pentru a lupta cu orice fel de inamic?

Fabrizio: Vă răspund la prima întrebare. Dacă armata este mai mult sau mai puțin puternică de patru sau șase mii de oameni, adăugăm sau scădem proporțional din rândurile localnicilor, și această proporție crescătoare sau descrescătoare poate merge astfel la infinit. Cu toate acestea, atunci când romanii își reuneau cele două armate consulare ale lor, ei formau două tabere care se uneau spate în spate. Cât despre a doua întrebare, vă subliniez faptul că armata romană compusă în vremuri obișnuite din aproximativ douăzeci și patru de mii de oameni, numărul său nu era niciodată ridicat, în vremea celor mai mari pericole pentru republică, peste cincizeci de mii de oameni. Romanii au trimis o armată de acest tip în întâmpinarea a două sute de mii de gali care au atacat Italia după primul război punic; și lui Hanibal nu i-au dat forțe mai numeroase.

Trebuie remarcat faptul că romanii și grecii nu au dus război decât cu armate puțin considerabile, dar care aveau de partea lor arta și disciplina; popoarele din Orient și din Occident dimpotrivă, au dus război cu armate numeroase. Mobilul occidentalilor era impetuozitatea lor naturală, cel al orientalilor, profunda lor supunere față de monarhul lor. Aceste două mobiluri nu existau sub nici o formă nici în Grecia, nici în Italia, a trebuit să se recurgă la disciplină, a cărei putere este în asemenea măsură invincibilă, încât datorită ei un număr mic a putut înfrânge furia și înverșunarea unei imense mulțimi. Cum dorim să-i imităm pe greci și pe romani, armata noastră nu va avea peste cincizeci de mii de oameni, dacă nici măcar nu este avantajos de a mări acest număr, deoarece mulțimea nu aduce decât confuzie și distruge toate avantajele disciplinei și exercițiilor; și Pyrrhus avea obiceiul de a spune că, având cincisprezece mii de oameni se angaja să cucerească lumea. Dar să trecem la o altă întrebare.

Am făcut ca armata noastră să câștige o bătălie și am vorbit despre diversele accidente care pot surveni în timpul luptei; în continuare, am pus-o în mișcare și am prevăzut toate pericolele pe care ea le poate întâlni în drumul său; în fine, am instalat-o într-o tabără unde ne vom odihni puțin după atâtea osteneli și vom vorbi despre mijloacele necesare pentru a termina războiul: într-adevăr, acolo este momentul și locul pentru astfel de discuții, dacă avem a ne teme de orașe suspecte sau inamici și suntem în situația de a ne asigura față de unele și de a-i ataca pe ceilalți. Trebuie să vă vorbesc despre aceste diverse lucruri și să depășim toate aceste dificultăți cu aceeași glorie cu care am luptat până acum. Ne vom ocupa deci de situații particulare.

Dacă mai multe popoare decid operațiuni funeste lor înșile și utile pentru voi, ca aceea de a ucide o parte din concetățenii lor sau de a dărâma fortificațiile orașelor lor, trebuie să-i înșelați în așa fel asupra proiectelor voastre, încât niciunul dintre ei să nu se gândească că sunteți interesați de el și că, neglijând să se apere unii și alții, în mod succesiv ei vor fi cu toții zdrobiți, sau trebuie să le impuneți tuturor în aceeași zi condițiile voastre. Fiecare crezându-se singurul atacat nu se va gândi decât să se supună și nu să reziste și cu toții vor fi astfel supuși fără a rezulta din aceasta vreo tulburare. Dacă suspectați fidelitatea vreunui popor și doriți să vă asigurați atacându-l pe

neașteptate, cel mai sigur mijloc de a vă apăra destinele este de a comunica acestui popor un alt plan pentru care cereți ajutorul său și de a părea că vă ocupați de cu totul alt lucru decât acela care îl privește; atunci, negândindu-se că doriți să-l atacați, el nu se va apăra și veți putea fără efort să vă duceți la bun sfârșit planurile.

Când bănuiți că în armată voastră există un trădător care avertizează inamicul asupra planurilor voastre, trebuie să profitați de pe urma perfidiei sale, să-i dezvăluiți un plan la care sunteți departe de a vă gândi și să i-l ascundeți pe cel la care meditați; simulați temeri asupra unui oarecare proiect care nu vă provoacă nici o neliniște și disimulați adevăratele voastre temeri, prin aceasta inamicul, crezând că v-a înțeles gândurile, se va deda unei acțiuni dinainte prevăzută și va cădea astfel în cursa pe care i-o veți întinde.

Dacă doriți, precum a făcut Claudius Neron, să vă diminuați armata pentru a da ajutor unui aliat fără ca inamicul să realizeze aceasta, să mențineți aceleași rânduri și aceleași drapele, în sfârșit, să nu schimbați cu nimic numărul gărzilor și al salvelor. Dacă doriți dimpotrivă, să ascundeți inamicului că ați primit noi trupe, vă veți feri să măriți întinderea taberei voastre. Observăm că, pentru aceste diverse stratageme, obiceiul secretului este de cea mai mare importanță. Astfel Metellus, ducând război în Spania, a răspuns unei persoane care îl întreba ce va face a doua zi: „Dacă cămașa mea ar ști despre aceasta, aș arde-o pe loc.” Un om din armata lui Crassus l-a întrebat când va trezi tabăra. „Credeți deci că sunteți singurul, îi spuse, care nu veți auzi trompetă?”

Pentru a pătrunde secretele inamicului și a cunoaște dispozitivul său, câțiva generali i-au trimis ambasadori însoțiți de ofițeri abili, deghizați în valeți, care folosind această ocazie pentru a examina armata sa, de a putea vedea partea forte și cea slabă, au oferit mijloacele pentru a-l învinge; alții au exilat unul dintre confidenții lor care, refugiindu-se la inamic, a putut descoperi și transmite toate planurile sale; prizonierii de asemenea, servesc la a face cunoscute planurile inamicului. Marius în războiul împotriva cimbrilor, dorind să se asigure de fidelitatea galilor cisalpini, aliați ai poporului roman, le-a trimis scrisori unele sigilate și altele deschise; în acestea din urmă le recomanda să nu le deschidă pe celelalte decât într-o perioadă

determinată, dar, cerându-le pe acestea înainte de această perioadă, a văzut că ele fuseseră desigilate și că nu putea conta pe ei.

Alți generali, în loc de a merge înaintea inamicului care venea să îi atace, au dus războiul în țara lor, pentru a-l forța să se liniștească, pentru a înceta distrugerile. Această metodă a reușit deseori. Prin aceasta, soldatul se obișnuiește cu victoria, dobândește încredere și pradă, în vreme ce inamicul, imaginându-și că soarta îi este împotrivă, începe să-și piardă curajul. Această diversiune este foarte utilă, dar ea nu poate avea lor decât atunci când țara voastră este mai puternică decât cea pe care o atacați, altfel ea vă va pierde. Deseori pentru un general asediat în tabăra sa, salvarea s-a datorat hotărârii pe care a luat-o de a începe negocieri și de a asigura un armistițiu de câteva zile, atunci supravegherea de către adversarul său s-a domolit și profitând de această neglijență, a putut astfel să-și salveze armata. Prin această metodă, Silo s-a salvat de două ori foarte bine și Hasdrubal s-a sustras în Spania, planurilor lui Claudius Neron care îl asediase. Într-o situație asemănătoare puteți face și o mișcare care să țină inamicul în suspans, fie atacându-l cu o parte din forțele voastre, astfel încât, atrăgându-i atenția pe această parte, să aveți timpul necesar pentru a vă salva armata, fie făcând să apară un eveniment neprevăzut a cărui noutate să-l țină în incertitudine și încurcătură. Este hotărârea pe care a luat-o Hanibal care, fiind însărcinat de Fabius, a legat fascine la coarnele mai multor turme de vaci, acest spectacol neașteptat i-a atras lui Fabius întreaga atenție și nu se gândi să-i închidă toate trecerile lui Hanibal.

Un general trebuie, mai presus de toate, să caute să divizeze forțele pe care trebuie să le combată, fie făcându-i să pară suspecți generalului inamic pe acei oameni în care se încrede mai mult, fie dându-i un motiv oarecare să-și despartă trupele și astfel să-și slăbească armata. În primul caz va menaja interesele unor prieteni ai adversarului său, va face să le fie respectate pe durata războiului, posesiunile și le va trimite înapoi fără a cere răscumpărare copiii și prietenii lor prizonieri. Hanibal punând să se ardă toate câmpiile din jurul Romei nu a căutat decât posesiunile lui Fabius Coriolan. Ajuns cu armata sa la porțile Romei, a respectat bunurile nobililor și a pus să se ardă și să se

jefuiască bunurile poporului. Metelus, în războiul său împotriva lui Iugurta, îi îndemna pe toți ambasadorii pe care acesta îi trimitea să-și predea stăpânul în mâinile sale și în scrisorile pe care le scria acestora nu le vorbea decât despre acest plan. Prin această metodă, toți consilierii lui Iugurta i-au devenit suspecți prințului și acesta i-a făcut pe toți succesiv, să piară. Hanibal refugiindu-se la antiohi, ambasadorii romani au avut cu el discuții atât de apropiate în aparență, astfel încât Antiohos a fost îngrijorat și Hanibal nu a mai avut deloc parte de încrederea sa.

Cea mai bună metodă de a diviza forțele inamicului este de a-i ataca țara; va fi forțat să meargă să o apere și să abandoneze astfel scena războiului. Este hotărârea pe care a luat-o Fabius, care avea a susține forțele reunite ale galilor, etruscilor, ombrienilor și samniților. Titus Dimius, aflându-se în prezența unui inamic superior în forțe, aștepta o legiune căreia acesta din urmă dorea să-i închidă trecerea; Dimius, pentru a împiedica acest plan, a răspândit zvonul în toată armata sa că a doua zi se va angaja în luptă și a făcut în așa fel, încât unii dintre prizonierii săi să aibă ocazia să scape. Răspândind aceștia vestea în tabăra lor, inamicul, pentru a nu-și diminua forțele, a renunțat la acel plan de a ataca legiunea care a sosit fără piedică în tabăra lui Dimius. Aici era vorba, nu de a slăbi forțele adversarului său, ci de a le multiplica pe ale sale.

Mai mulți generali au lăsat intenționat inamicul să pătrundă în țara lor și să pună stăpânire pe câteva locuri consolidate, pentru ca, fiind obligat să pună garnizoane în aceste orașe și de a-i slăbi astfel forțele, să-l poată ataca și învinge mai ușor. Alți generali, gândindu-se să ocupe o provincie, au știut să înșele cum că se gândeau la alta și năpustindu-se subit asupra aceleia unde erau așteptați cel mai puțin, au cucerit-o înainte de a fi pregătiți să o salveze, deoarece inamicul, neștiind dacă nu aveți cumva în intenția de a reveni asupra locului pe care l-ați amenințat prima dată se vede obligat, neputând să-l abandoneze de tot pe acesta și să-l salveze pe celălalt și astfel nu poate să apere bine niciunul, nici altul.

Un punct foarte important pentru un general este acela de a ști să înăbușe abil o tulburare sau o răzvrătire care s-ar declanșa printre trupele sale. În acest scop, trebuie pedepsiți șefii vinovaților, dar cu o asemenea promptitudine, încât suferința să

cadă asupra capetelor lor înainte ca aceștia să aibă timp să se mai îndoiască. Dacă sunt departe de voi, veți convoca la voi nu numai vinovații, ci întreg corpul, pentru ca, neavând motiv să creadă că intenția este de a-i pedepsi să nu caute să scape și să vină, dimpotrivă, ei înșiși să se prezinte la pedeapsă. Dacă greșeala a fost săvârșita sub ochii voștri, trebuie să vă înconjurați cu cei care sunt inocenți și, cu ajutorul lor, să-i pedepsiți pe cei vinovați. Dacă un sentiment de discordie a crescut între trupele voastre, trimiteți-le la primejdie, frica comună îi va ține reuniți.

În plus, veritabila legătură a unei armate este considerația de care se bucură generalul, care nu se datorează niciodată decât aptitudinilor sale și care ar spera degeaba ca venind prin naștere sau datorită autorității sale. Prima datorie a unui general este de a asigura deopotrivă solda și sancțiunile armatei sale, deoarece, fără soldă, degeaba ar vrea să pedepsească. Într-adevăr, cum să împiedici un soldat să fure atunci când nu este plătit și nu are decât acest mijloc de existență? Dar, având grijă ca solda să nu lipsească niciodată armatei, nemenținând severitatea pedepselor, soldatul devine insolent și pierde orice respect pentru generalul său; acesta nu are altă modalitate de menținere a autorității sale și de aici se nasc uri și răzvrătiri care reprezintă ruinarea unei armate.

Generalii antici aveau de învins o greutate care nu mai există pentru generalii moderni; aceea de a interpreta prezicerile sinistre. Dacă o săgeată cădea asupra armatei, dacă avea loc o eclipsă de lună sau de soare sau un cutremur de pământ, dacă generalul cădea atunci când urca său cobora de pe cal, toate aceste accidente erau interpretate în mod defavorabil de către soldați și din toate acestea resimțeau atâta groază încât, dacă în acel moment ar fi fost conduși în luptă, trebuia să ne așteptăm la o înfrângere. Generalii trebuiau atunci să explice aceste accidente drept cauze naturale sau să le interpreteze în beneficiul lor. Cezar, căzând în momentul în care debarca în Africa, a strigat: Africa, te am la mână! Alții au ajuns să explice soldaților lor cauzele eclipselor de lună sau ale cutremurelor de pământ. Situații asemănătoare nu se mai întâlnesc în zilele noastre, fie pentru că soldații sunt mai puțin superstițioși, fie pentru că religia noastră înlătură din sufletul nostru astfel de temeri; dar, dacă ar surveni, întâmplător vreun eveniment de

această natură, trebuie atunci să se conducă după raționamentul generalilor antici.

Dacă inamicul de disperare, din cauza foamei sau o altă necesitate asemănătoare sau un orbit de furie, vine asupra voastră să lupte, rămâneți în tabăra voastră și întârziați lupta cât puteți de mult; este hotărârea pe care au luat-o lacedemonienii împotriva mesenienilor și Cezar împotriva lui Afranius și Petreius.

Consulul Fulvius, ducând război împotriva cimbrilor și angajând, mai multe zile, ciocniri de trupe, a observat că întotdeauna inamicul ieșea din tabăra să pentru a-l urmări; în consecință, a întins o cursă în spatele taberei cimbrilor. A ordonat atacul cavaleriei sale care a fost încă o dată urmărită de inamic și atunci cei care formau capcana s-au năpustit asupra taberei inamicului și au supus-o jafului.

Două armate aflate față în față, unul dintre generali a trimis deseori armata să-și distrugă propria țară, dându-le unora dintre trupele sale steaguri asemănătoare celor ale inamicului; acesta, înșelat de aparențe, a venit să-și ajute trupele și să împartă prada; și astfel, instalându-se dezordinea în rândurile acestora, a fost ușor de învins: este o stratagemă care a reușit deseori, și mai ales lui Alexandru, rege al Epirului, în războiul împotriva ilirilor și a lui Lepten de Siracuza împotriva cartaginezilor.

Alți generali, afișând o falsă frică, și-au abandonat tabăra plină de bunătăți și vinuri, lăsându-i astfel inamicului posibilitatea de a bea și de a mânca fără măsură; și atunci când acesta s-a hrănit exagerat, s-au năpustit asupra lui și au săvârșit un mare măcel. Tamiris l-a atacat în acest fel pe Cirus și Grahus a atacat popoarele Spaniei. În sfârșit, unii dintre ei și-au otrăvit alimentele pentru a fi mai siguri de victorie.

V-am arătat deja că eu nu am remarcat ca anticii să fi ținut pe timpul nopții, în afara taberei, gărzi pentru observație; cred că motivul lor era acela de a preveni toate pericolele care ar putea decurge din aceasta. Într-adevăr, deseori, chiar în timpul zilei, gărzi dispuse înainte pentru a supraveghea inamicul au cauzat ruinarea unei armate, deoarece, dacă întâmplător au căzut în mâinile inamicului, i-a obligat să facă semnalul convenit pentru a chema trupele lor care, imediat ajunse acolo, au fost prinse și masacrate.

Deseori este important să induci în eroare inamicul schimbându-vă obiceiurile, deoarece atunci va pierde conformându-se acelora pe care le adoptați. Astfel, un general care avea obiceiul să anunțe sosirea inamicului, noaptea prin focuri și ziua prin fum, a făcut neîncetat mult foc și fum, pe care le-a oprit la sosirea inamicului; acesta înaintând fără să observe semnalul prezenței sale, a crezut că nu a fost descoperit și, cu această credință, înaintând fără nici o precauție, a fost derutat cu ușurință. Memnou din Rodos, vrând să abandoneze inamicului un loc fortificat, i-a trimis un fals dezertor care l-a asigurat că armata lui Memnou s-a revoltat și în mare parte se împrăștia în dezordine; iar acesta, pentru a confirma această informație, provoacă intenționat câteva tulburări în tabăra proprie, iar inamicul înainta încrezător pentru a-l ataca și a fost complet distrus.

Nu trebuie niciodată să-ți împingi inamicul la disperare, este o regulă pe care o practica Cezar în fiecare bătălie împotriva vechilor germani: dându-și seama că necesitatea de a învinge le dădea noi forțe, le deschidea o trecere și prefera să se ostenească să-i urmărească decât să-i învingă riscând pe câmpul de luptă. Luculus, remarcând că unii dintre cavalerii macedoneni treceau de partea inamicului, deodată a strigat atacul, și a ordonat în plus alinatei să-i urmeze; inamicul a crezut atunci că Luculus voia să se angajeze în luptă și s-a năpustit cu o asemenea impetuozitate asupra cavalerilor macedoneni, încât aceștia au fost obligați să se apere și, în loc de a dezerta, au luptat în forță.

Mai este foarte important să vă asigurați, înainte sau după victorie, de orașul a cărui fidelitate este suspectă. În această privință, putem imita unele dintre exemplele următoare. Pompei, neavând încredere în fidelitatea locuitorilor din Catania, i-a rugat să primească în casele lor câțiva bolnavi din armata sa și le-a trimis, deghizați, pe unii dintre soldații săi cei mai tenace care au ocupat orașul Publius Valerius, având bănuieli asemănătoare în privința locuitorilor din Epidaur, i-a chemat la o ceremonie religioasă care avea loc într-un templu din afara zidurilor orașului și atunci când tot poporul a ieșit, nu a mai lăsat să intre decât pe aceia de care nu aveau de ce să se teamă. Alexandru cel Mare, pregătindu-se să plece în Asia, vrând să se asigure de Tracia, i-a luat cu el pe toți principii țării, cărora le-a

oferit funcții în armata sa și i-a înlocuit cu oameni fără importanță mare. Astfel, el le-a menținut fidelitatea în slujba față de el, oferindu-le un tratament considerabil și și-a menținut poporul supus, îndepărtându-i de el pe toți cei care ar fi putut să-l îndemne la revoltă.

În plus, cel mai bun mijloc de a câștiga încrederea popoarelor este acela de a le oferi exemple de justiție și de moderație. Astfel Scipion, aflându-se în Spania, a redat tatălui și soțului său o tânără fată extrem de frumoasă și a reușit prin aceasta, mai mult decât cu ajutorul armelor, să cucerească inimile spaniolilor. Cezar, plătind pădurea pe care o tăiase în Galia pentru a face o palisadă de jur împrejurul armatei sale, a dobândit reputația unui justițiar care i-a ușurat cucerirea țării. Mi se pare că nu mai am nimic de adăugat diverselor considerații pe care tocmai le-am expus și că am epuizat tot ce este de spus asupra diferitelor circumstanțe în care se poate găsi o armată. Îmi rămâne să vă vorbesc despre maniera în care atacați și apărați locurile fortificate; dacă nu vă plictisesc prea tare, aș dezvolta cu plăcere această ultimă parte a artei războiului.

Battista: Bunătatea ta este așa de mare, încât ne îndeplinești tuturor dorințele fără a ne lăsa teama de a fi indiscreți, deoarece ne oferi generos ceea ce nu am îndrăznit să-ți cerem. Trebuie să-ți spun doar că nu poți să faci o plăcere și un serviciu mai mare decât acela de a continua această discuție. Dar, înainte de a trece la o altă problemă, te rog să-mi lămurești o îndoială. Mai bine continuăm războiul pe timpul iernii, cum se procedează astăzi, sau purtăm război numai pe timpul verii, adăpostindu-ne, după exemplul anticilor, în tabere de iarnă.

Fabrizio: Fără observația voastră înțeleaptă, uitam o considerație importantă care merită să fie examinată. Vă spun că anticii făceau totul cu mai multă înțelepciune și mai bine decât noi; și dacă uneori rătăcim în celelalte sfere ale vieții, în domeniul războiului rătăcim întotdeauna complet. Nimic mai periculos și mai prudent decât a duce război pe timpul iernii și mult mai periculos pentru agresor decât pe cel care așteaptă atacul. Iată din ce cauză. Totala preocupare pe care o oferim disciplinei militare are drept scop ordonarea unei armate pentru a se război cu inamicul. Acesta este principalul obiectiv al unui general, deoarece de rezultatul unei lupte depinde succesul

războiului. Cel care știe deci, cel mai bine să ordoneze armata sa și să o mențină cea mai disciplinată are cele mai multe avantaje în ziua luptei și cele mai mari speranțe de a învinge; pe de o parte, nu există mai mare obstacol în fața succesului ca terenurile denivelate sau vremea ploioasă sau înghețul, deoarece terenurile denivelate nu vă permit să vă desfășurați rândurile după regulile tacticii militare și pentru că nu puteți pe vreme rece și umedă să vă reuniți trupele și să vă confruntați în masă cu inamicul; pentru că sunteți obligați, dimpotrivă, să vă așezați în dezordine, la mari distanțe și să vă ghidați după orașele, castele și după fermele unde cantonați, face inutil efortul pe care l-ați depus în exersarea armatei voastre. Nu fiți surprinși, de altfel, că, în prezent, ducem război pe timpul iernii; cum nu există nici o disciplină în armatele noastre, nu se cunoaște pericolul de a nu ține reunite toate corpurile armatei și nu ne îngrijorăm atunci când sunt neglijate exercițiile și o disciplină despre care nu avem nici o singură idee. Ar trebui totuși să ne gândim la ce riscuri ne expunem purtând război pe timpul iernii și să ne amintim că în anul 1503, numai iarna și nu spaniolii a fost cea care i-a nimicit pe francezi, pe Garigliano. Și într-un război de acest fel, precum v-am spus, agresorul are cele mai multe dezavantaje și îndură cele mai multe neajunsuri din cauza vremii atunci când a purtat războiul în țara inamică. Dacă vrea să țină trupele reunite, trebuie să suporte toate rigorile frigului și ale ploilor excesive; sau, dacă se teme de aceste inconveniente, va fi forțat să despartă diferitele corpuri ale armatei sale. Dar, cum acela care-l așteaptă poate să-și aleagă în voie poziția, poate să reunească alte trupe odihnite într-o clipă și să se năpustească pe neașteptate asupra unui corp izolat, nu va avea nici un mijloc de rezistență unui astfel de atac. Asemănătoare a fost cauza înfrângerii francezilor, și asemănătoare va fi soarta tuturor celor care vor ataca pe timpul iernii un inamic care nu va duce lipsă de abilitate. Deci cel care nu vrea să tragă foloase de pe urma forțelor, a disciplinei, a manevrelor și a curajului unei armate să ducă război pe timpul iernii. Dimpotrivă, cum romanii voiau ca toate aceste avantaje pentru care depuneau atâtea eforturi pentru a le dobândi, să nu le fie cu totul inutile, ei evitau războiul pe timp de iarnă, ca și războiul pe munți sau orice alt război care nu le-ar fi permis să-și expună aptitudinile militare și întreaga lor valoare. Nu mai am

nimic de adăugat în legătură cu aceasta și vă voi povesti despre atacul și apărarea locurilor fortificate, a posturilor militare, și vă voi dezvolta sistemul meu de fortificare.

CARTEA a VII-a

Fabrizio: Știți că orașele și fortărețele datorează forța lor naturii și artei. Ele datorează forța lor naturii când sunt înconjurate de un fluviu sau o mlaștină, precum Ferrara și Montana sau când sunt construite pe o stâncă sau un munte foarte abrupt, precum Monaco și San Leo. Deoarece orașele construite pe munții ușor accesibile sunt cele mai lipsite de rezistență, din cauza minelor și a artileriei. De asemenea în prezent cel mai des preferăm să construim așezările fortificate pe câmpii și să ne încredem în resursele artei.

Prima preocupare a unui genist este aceea de a construi zidurile după o linie frântă, adică multiplicând unghiurile proeminente și unghiurile interioare. Datorită acestui mijloc, îndepărtăm inamicul care poate fi atacat prin flanc, ca și în față. Dacă zidurile sunt prea ridicate, sunt mai mult expuse focurilor de artilerie; dacă sunt prea joase, sunt mai ușor escaladate. Dacă săpați tranșee în fața zidurilor pentru a face escaladarea mai dificilă, inamicul va încerca să le acopere, lucru care necesită puțin timp cu o armată mare și va pune curând stăpânire pe zidurile voastre. Cred deci că, pentru a preveni aceste două inconveniente, trebuie, dacă nu mă înșel, să construiți ziduri de o anumită înălțime și să săpați tranșee în spatele acestor ziduri, și nu în afară; iată, acesta îmi pare cel mai bun sistem de fortificare, deoarece vă asigură totodată față de artilerie și de escaladare și îi suprimă inamicului mijloacele de acoperire a tranșeelor. Deci veți ridica zidurile la o înălțime convenabilă, nedându-le mai puțin de trei coți grosime, ca să nu fie ușor de dărâmat; veți fixa turnuri îndepărtate unele de altele la câte două sute de coți. Frontul trebuie să aibă cel puțin treizeci de coți lățime și doisprezece adâncime. Veți arunca tot pământul de partea orașului, susținându-l cu ajutorul unui zid care se va ridica de la buza fortului deasupra acestei halde până la înălțimea unui om, ceea ce va mări cu atât mai mult adâncimea șanțului. La buza șanțului veți construi forturi, îndepărtate unul de altul la câte două sute de coți, și le veți înțesa cu artilerie pentru a opri pe oricine ar încerca să coboare în ele.

Veți plasa această artilerie în spatele valului șanțului, deoarece primul zid din față fiind destul de înalt, nu permite

decât manevrarea armelor de calibru mic. Dacă inamicul vrea să încerce să-l escaladeze, înălțimea acestui prim zid constituie pentru el un obstacol dificil de trecut; dar dacă întâi își folosește artileria, cum rezultatul manevrelor este întotdeauna acela de a face să cadă zidul din partea atacului, ruinele, negăsind goluri care să le primească, nu fac decât să mărească adâncimea prăpastiei care este făcută în spate; și atunci, îi este foarte dificil inamicului să înainteze, fiind oprit de aceste ruine, de șanț și de artilerie, care îl bate în siguranță, din spatele valului șanțului. Nu are altă soluție de adoptat decât să o acopere; dar, câte greutăți presupune aceasta! Înainte de toate, am cerut să fie lată și adâncă; zidul fiind construit, cum am spus, în unghiuri proeminente și interioare, nu permite cu ușurință apropierea; în sfârșit, nu putem decât cu mare greutate să ne cățărăm pe aceste ruine. Susțin deci că, astfel realizate, fortificațiile fac un oraș aproape inexpugnabil.

Battista: Dacă, în afară de șanțul care este în spatele zidului, am săpa încă unul, în afară, orașul n-ar fi mai puternic?

Fabrizio: Fără îndoială. Dar nu mă gândesc decât în ipoteza în care nu vrem să facem decât un șanț și atunci spun că este mai avantajos să o săpăm în interiorul orașului și nu în afară.

Battista: Preferi șanțurile pline cu apă sau cele fără apă?

Fabrizio: Opiniile sunt împărțite în această privință. Șanțurile pline cu apă vă protejează de mină, însă celelalte sunt mai dificil de acoperit. Pentru mine, după cele discutate, le voi lăsa fără apă; sunt mai sigure. Deseori am văzut șanțurile înghețate pe timpul iernii, și ușurând cucerirea unui oraș: este ceea ce s-a întâmplat la *Mirandola*, când a fost asediată de papa Iulius. În plus, aș pune să se sape șanțuri de o asemenea adâncime, încât inamicul care ar vrea să înainteze mai mult, cu siguranță ar fi oprit de către apă.

Zidurile și șanțurile fortărețelor mele ar fi construite după același sistem și ar oferi aceleași obstacole atacatorilor. Și aici, trebuie să dau un sfat: 1. acelora care sunt însărcinați cu apărarea unui oraș, să nu ridice niciodată bastioane detașate de ziduri; 2. acelora care construiesc o fortăreață, să nu așeze în incinta ei fortificații care servesc drept loc de retragere trupelor care au fost respinse de pe primele întărituri. Iată rațiunea primului meu sfat: trebuie întotdeauna să se evite debutarea cu un succes nenorocos, deoarece atunci veți inspira neîncredere

în privința tuturor celorlalte dispoziții și îi veți face să se teamă pe toți cei care vi s-au alăturat. Nu vă veți putea feri de această nenorocire făcând bastioane în afara zidurilor. Cum ele vor fi expuse constant furiei artileriei și în prezent astfel de fortificații nu se pot apăra mult timp, veți sfârși prin a le pierde și astfel vă veți asigura pieirea. Atunci când genovezii s-au revoltat împotriva regelui Franței, Ludovic al XII-lea, au construit câteva bastioane pe colinele care îi înconjurau și cucerirea acestor bastioane, care au fost câștigate în câteva zile, a dus la pierderea orașului însuși.

Cât despre a doua mea propunere, susțin că nu există pericol mai mare pentru o fortăreață ca acela de a avea fortificații de rezervă unde trupele să se poată retrage în caz de eșec; deoarece, atunci când soldatul știe că are retragerea asigurată când va abandona prima poziție, efectiv o abandonează și provoacă astfel distrugerea întregii fortărețe. Un astfel de exemplu foarte recent avem în cucerirea fortăreței Forli, apărată de contesa Ecaterina împotriva lui Cezar Borgia, fiul papei Alexandru al II-lea, care venise să o atace cu armata regelui Franței. Această fortăreață era plină de fortificații unde se putea găsi în mod succesiv un loc de retragere. În primul rând, citadela era despărțită de fortăreață printr-un șanț care se trecea pe un pod mobil. Borgia, înfrângând unul din aceste cartiere cu artileria sa, a distrus o parte din zidul pe care M. De Casal, comandant de Forli, nu se gândise deloc să îl apere. A crezut că poate abandona această spărtură ca să se retragă în celelalte cartiere. Dar Borgia, odată stăpân pe o parte din fortăreață, a devenit curând stăpânul întregii fortărețe, pentru că a pus stăpânire pe podurile care despărțeau diferitele cartiere. Astfel a fost cucerit acest loc care se crezuse până atunci inexpugnabil și a cărui pieire a fost cauzată de cele două greșeli principale ale genistului care l-a construit. 1. Multiplicase prea mult fortificațiile; 2. Nu lăsase fiecare cartier să controleze propriile sale poduri. Aceste defecte de construcție și slaba abilitate a comandantului au făcut astfel inutilă mărinimia contesei care a avut curajul de a rezista unei armate pe care nici regele de Napoli, nici ducele de Milano nu au îndrăznit să o atace. Dar, chiar dacă eforturile sale nu au avut rezultatul pe care avea dreptul să-l aștepte, nu a obținut mai puțin din toată gloria pe care o merita curajul său; lucru care a fost atestat în

ultimul timp, prin marele număr de versuri compuse spre lauda sa.

Deci, dacă aș avea de construit o fortăreață, aș înconjura-o de ziduri solide și de trasee adânci, după regulile pe care le-am fixat deja și, în interior, nu aș ridica alte construcții decât mici case modeste și puțin ridicate, astfel dispuse încât, din centrul locului, să putem descoperi toate părțile fortificațiilor. Astfel, comandantul ar vedea cu ușurință în ce punct trebuie să trimită întăriri, iar fiecare ar simți că salvarea fortăreței depinde de apărarea șanțului și a întăriturii. Dacă m-aș hotărî să construiesc fortificații în interior, aș dispune podurile mobile în așa fel, încât fiecare cartier să fie stăpân pe ale sale și aș avea grijă, în acest scop, ca podul să cadă pe piloni ridicați în mijlocul șanțului.

Battista: Ai spus că locurile mici nu se pot apăra deloc în prezent; mi se pare, dimpotrivă, că am auzit spunându-se că fortificațiile cu cât sunt mai strânse, cu atât oferă mai multă rezistență.

Fabrizio: Nu m-ați înțeles bine; deoarece este imposibil ca astăzi să numim un loc fortificat orice loc în care trupele care îl apără nu se pot retrage în spatele unor noi șanțuri și al unor noi ziduri de apărare. Într-adevăr, violența artileriei este, în prezent cea care face să se cadă într-o eroare funestă, aceea de a se întemeia salvarea pe tăria unui singur zid și a unei singure întăriturii; și, cum bastioanele (doar dacă nu depășesc mărimea obișnuită și atunci vor fi poziții fortificate și adevărate castele care nu pot oferi niciodată această a doua apărare despre care tocmai v-am vorbit, sunt în câteva zile înlăturate de inamic. Este deci prudent să se renunțe la aceste bastioane și să ne limităm la fortificarea intrării în locurile fortificate, să protejăm porțile prin fortificații în semilună, astfel încât să nu se poată intra ori ieși în linie dreaptă, și în sfârșit, să facem între semilună și poartă un șanț și un pod mobil. Fortificăm și porțile orașelor cu garduri mobile de fier care, atunci când garnizoana a ieșit și a fost respinsă de inamic, împiedică ca acesta să intre odată cu ea în oraș. Gardurile mobile de fier, pe care anticii le numeau cataracte, coborându-se, închid trecerea asediatorilor și astfel salvează asediații; deoarece atunci poarta și podul mobil nu sunt de nici un ajutor, deoarece ambele sunt ocupate de mulțime.

Battista: Am văzut astfel de garduri mobile de fier în Germania, făcute din grinzi în formă de grilă; ale noastre sunt, dimpotrivă, construite din table groase împreunate. Aș vrea să știu de unde provine această diferență și care dintre aceste două metode este mai sigură.

Fabrizio: Vă repet că pretutindeni în prezent, instituțiile militare, comparativ cu cele antice, sunt defectuoase; dar că este o știință total pierdută în Italia și că, dacă avem ceva păstrat, îl datorăm în întregime ultramontanilor. Cunoașteți și prietenii voștri își pot aminti care era starea de incapacitate a așezărilor noastre fortificate, înainte de invazia lui Carol al VIII-lea în Italia, în anul 1494. Crenelurile nu aveau mai mult de jumătate de cot grosime; ambrazurile pentru țevile armelor și pentru foc erau foarte strâmte la capătul care se deschide în exterior și foarte largi în interior; în fine, era o mulțime de alte defecte de construcție pe care ar fi plictisitor să le detaliez aici. Într-adevăr, nimic mai ușor ca a face să dispară niște creneluri atât de subțiri și a deschide niște ambrazuri astfel construite. În prezent, am învățat de la francezi să facem crenelul larg și solid; ambrazurile pentru arme mai întâi largi în interior, strânse la jumătatea zidului, și lărgindu-se apoi din nou la exterior; și artileria nu mai poate la fel de ușor să doboare obiectivele montate. Francezii au de altfel mai multe obiceiuri care, neaflându-se deloc sub privirea italienilor noștri, nu le-au atras niciodată atenția. Astfel este acest tip de gard mobil de fier, făcut în formă de grilă, care este mult superior celui avut de noi. Într-adevăr, atunci când o poartă este închisă de un gard mobil dintr-o singură piesă ca cel de la noi, lăsându-l să cadă, nu mai putem ataca inamicul, care îl poate dărâma în siguranță cu ajutorul toporului sau al focului. Însă, atunci când gardul mobil din fier este în formă de grilă putem, din momentul în care este lăsat în jos, să-l apărăm printre grinzi, cu sulița, arbaleta și alte arme.

Battista: Am remarcat un alt obicei ultramontan în Italia, acela de a curba spre butuc spițele roților afetelor de tun. Aș vrea să știm de unde provine acest obicei; mi se pare că spițele ar fi mai puternice drepte fiind, ca cele ale roților noastre obișnuite.

Fabrizio: Să nu credeți niciodată că lucrurile neobișnuite sunt făcute fără vreun scop anume și ar fi o greșeală să credeți că

francezii au vrut prin aceasta să dea doar mai multă frumusețe roților lor, deoarece nu ne îngrijim de frumusețe când este vorba de soliditate; într-adevăr, aceste roți sunt mai solide și mai sigure și iată rațiunea acestui lucru neobișnuit. Când afetul este încărcat sau suportă încărcătura în aceeași măsură pe ambele părți sau se înclină pe o parte sau pe alta, dacă suportă în aceeași măsură, fiecare roată, susținând aceeași greutate, nu este încărcată excesiv; dacă se întâmplă să se încline, toată greutatea afetului cade pe o roată și dacă spițele acesteia sunt drepte, ele se pot rupe cu ușurință; efectiv, ele se înclină odată cu roata și nu mai pot suporta greutatea pe verticală. Astfel, numai atunci când carul suportă în egală măsură greutatea și când ele sunt mai puțin încărcate, aceste spițe sunt mai rezistente; și sunt cele mai slabe atunci când afetul fiind înclinat, sunt încărcate excesiv. Pentru spițele curbate ale afetelor franceze este total opusul. Atunci când afetele se întâmplă să se încline și să se sprijine pe una din roți, aceste spițe, de obicei curbate, devin atunci drepte și suportă toată greutatea pe verticală; și atunci când afetul este pus în mișcare și ele sunt curbate, ele nu suportă decât jumătate din greutate. Dar să revenim la orașele și fortărețele noastre.

Pentru a putea, în timpul unui asediu, să asigure mai bine ieșirile și retragerile trupelor lor, francezii, în afară de mijloacele despre care am vorbit deja, au inventat un alt tip de fortificație, un exemplu al acestui tip de fortificație nu am văzut încă în Italia. La capătul podului mobil se ridică doi piloni, pe fiecare dintre ei fiind pusă o grindă, a cărei jumătate se află pe pod, iar cealaltă jumătate în afară. Aceste două grinzi mai mari, în afara podului, se împreunează prin două mici grinzi dispuse în formă de grilă și, la capetele părții aflate în interiorul podului, se atașează un lanț. Când vor să închidă podul în afară, lasă în voie lanțurile, și astfel lasă să coboare toată partea de zăbrele a grinzilor care închide astfel podul; când vor să-l deschidă, trag lanțurile și grinzile se ridică; dar deschizătura poate fi de proporțiile unui infanterist și nu ale unui cavalerist sau chiar ale unui cavalerist și poate imediat să se închidă, deoarece aceste grinzi se ridică și se coboară ca niște viziere de creneluri. Această poartă este mai sigură decât gardul mobil de fier, deoarece este dificil ca inamicul să poată intra, pentru că

această poartă nu cade în linie dreaptă precum gardul de fier pe care îl putem susține cu ușurință.

Acestea sunt regulile pe care trebuie să le urmeze cei care vor să construiască locuri fortificate. În plus, trebuie să interzică construirea sau plantarea pe cel puțin o milă pornind de la fortificații, în așa fel încât tot acest teren să ofere o suprafață plană unde să nu existe arbori mari, nici tufișuri, nici vreo ridicătură de pământ, nici vreo casă care să poată reduce orizontul de vedere și să ascundă inamicul care se pregătește să asedieze orașul; remarcați aici că un loc nu este niciodată mai slab fortificat ca atunci când șanțurile sale sunt în afara fortificațiilor, cu cotă mai ridicată decât restul terenului. Deoarece această cotă servește atunci drept zid de apărare asediatorilor, nu împiedică cu nimic atacurile sale, pentru că se pot face cu ușurință deschideri în acest zid pentru artilerie.

Este inutil să vă recomand, în plus față de diversele dispoziții despre care tocmai am vorbit, să vă faceți mari provizii de muniție de război și de alimente. Sunt precauții a căror importanță toată lumea o cunoaște, pentru că fără ele, toate celelalte devin inutile. În această privință, există două lucruri principale care nu trebuie pierdute din vedere. Mai întâi, trebuie să vă aprovizionați în mod abundent și apoi să suprimați orice mijloc prin care inamicul ar putea folosi produsele țării voastre. Trebuie deci să omorâți toate vitele, să distrugeți furajele și grâul pe care nu-l puteți strânge.

Comandantul unui oraș asediat trebuie să aibă grijă ca nimic să nu se facă cu zgomot și în dezordine, ci ca fiecare să știe bine, în orice situație, ce are de făcut. Pentru aceasta trebuie ca femeile, bătrânii, copiii și toți oamenii care nu îndeplinesc o funcție să stea în casă și să permită tuturor oamenilor tineri în stare de a lua armele să își vadă în liniște de treburile lor. Aceștia își vor împărți locurile pentru apărarea orașului; unii vor fi așezați să apere zidurile și porțile, alții la principalele posturi din interior, pentru a opri tulburările care ar putea surveni. În sfârșit, alții nu vor avea nici un post anume, dar vor fi pregătiți să întărească forțele acelora care vor fi amenințați. Cu asemenea dispoziții este dificil să apară în oraș mișcări care propagă dezordinea.

În privința atacului și a apărării locurilor, nu trebuie să uităm că nimic nu dă mai multă speranță dorinței de stăpânire ca

faptul de a ști că locuitorii nu și-au văzut niciodată inamicul; deoarece, deseori în această situație, spaima singură îi face să deschidă porțile fără a fi măcar atacați. Când asediem un astfel de oraș, trebuie, prin cele mai teribile demonstrații, să încercăm să înspăimântăm toate sufletele. Pe de altă parte, comandantul acestui oraș trebuie să așeze în diferitele posturi atacate de inamic oameni curajoși pe care numai armele și nu un zvon fals, îi pot intimida. Dacă, într-adevăr, primul atac este fără succes, cei asediați își vor intensifica curajul și atunci inamicul are nevoie de toate talentele și reputația sa pentru a-i învinge.

Instrumentele militare folosite de antici pentru apărarea orașului erau balistele, mașinile de aruncat proiectile, mașinile aruncătoare de săgeți, prăștiile etc. Instrumentele de atac nu erau mai puțin numeroase precum berbecii, turnurile de asediu, coase, plăci de asalt, carapace etc. În prezent nu se mai folosește decât artileria, care servește la apărare și la atac și asupra căreia nu vom intra în nici un detaliu.

Revin deci, la discuția mea și vă voi povesti despre mijloacele specifice de atac. Dublul scop al celor asediați este de a se feri, de a fi supuși prin foame sau învinși prin forță. În ceea ce privește foamea, am precizat că trebuie să se aprovizioneze abundent cu alimente înainte de începutul asediului. Dar când se întâmplă ca alimentele să lipsească din cauza duratei lungi a stării de asediu, trebuie să recurgeți la un mijloc neobișnuit pentru a le obține de la prietenii voștri din afară, care sunt preocupați să vă salvați. Acest mijloc este mai accesibil atunci când orașul este traversat de un fluviu. În acest mod, Casilinum fiind asediat de către Hanibal, romanii, neputând salva altfel această fortăreață, au aruncat în Vulturno care traversa fortăreața, o mare cantitate de nuci care urmară cursul acestui râu, fără ca Hanibal să le poată opri și îi hrăni astfel câtva timp pe cei asediați. Deseori cei asediați, pentru a dovedi inamicului că nu le lipseau grânele și a nu mai spera că-i va învinge din cauza foamei, au aruncat pâine pe deasupra zidurilor sau au dat unei vaci să mănânce grâne, pe care apoi au lăsat-o să fie prinsă, astfel încât inamicul întâmplându-se să o omoare și văzând-o plină de grâu, a presupus abundența alimentelor pe care însă cei asediați nu le aveau.

Pe de altă parte, generali iluștri au folosit diverse metode pentru a epuiza alimentele inamicului. Fabius i-a lăsat pe

locuitorii Companiei să semene, ca să aibă măcar grânele pe care le-au semănat. Denis, instalându-și tabăra în fața Regimentului, s-a prefăcut că negociază cu ei și îi determină să-i furnizeze alimente pe parcursul tratativelor. Atunci când acesta le-a epuizat pe toate, i-a asediat din nou și a sfârșit prin a-i înfometa. Alexandru cel Mare, dorind să asedieze Locado, a început prin a ataca toate fortărețele din imediata apropiere și a lăsat toate garnizoanele să se refugieze la Locado, care s-a trezit curând lipsită de alimente din cauza acestui surplus de locuitori.

Cât despre atacurile cu forțe mari, am spus deja că trebuie mai ales să vă apărați de primul asalt; prin acest mijloc Romanii puneau stăpânire pe multe locuri fortificate, atacându-le în același timp din toate părțile; ei numeau acest gen de atac *aggredi urbem corona*. Scipion a pus stăpânire pe Cartagina, în Spania, în acest mod. Când reușim să rezistăm acestui prim șoc, nu trebuie să ne mai temem deloc la celelalte asalturi. Dacă, din întâmplare, inamicul, forțând zidurile, a pătruns în interiorul orașului, locuitorii nu sunt încă fără apărare, dacă nu cumva se predau ei înșiși; deoarece am văzut deseori o armată care a pătruns în interiorul orașului, fiind respinsă curând cu mai mare pierdere între ai săi. Singura soluție rămasă celor asediați într-o astfel de situație este aceea de a rămâne în posturile stabilite și de a lovi inamicul de la înălțimea turnurilor și a caselor. Pentru asediatori există două modalități de a se apăra de un asemenea pericol: una este de a deschide porțile orașului, astfel încât locuitorii să se poată retrage fără teamă; cealaltă este de a declara că nu vor fi hărțuiți decât cei care vor avea armele în mână și că vor fi iertați toți locuitorii care vor veni să se supună. Acest expedient a fost de mare ajutor în cucerirea unui mare număr de locuri.

Un alt mijloc pentru a pune stăpânire fără efort pe un loc fortificat, este de a ataca pe neașteptate. Pentru a avea acest rezultat, vă veți îndepărta la o anumită distanță de acest loc; locuitorii vor crede astfel că nu-i puteți observa sau că nu veți putea întreprinde nimic fără ca ei să fie informați înainte, din cauza distanței dintre locuri; și dacă atunci veți veni să-i atacați în secret și cu multe precauții, veți putea aproape întotdeauna conta pe un succes asigurat. Nu-mi place deloc să analizez evenimentele din timpul meu; a vorbi despre mine sau despre ai

mei ar fi un subiect dificil; a vorbi despre alții ar însemna să mă expun erorilor. Cu toate acestea, nu pot aici să trec sub tăcere exemplul lui Cezar Borgia, numit ducele de Valentinois, care, aflându-se cu armata la Nocera, s-a prefăcut că merge să-l pedepsească pe Camerino; și s-a întors brusc spre statul Urbin cucerindu-l într-o singură zi, fără nici o greutate, ceea ce un alt general n-ar fi putut să facă niciodată fără a avea mult timp la dispoziție și a face cheltuieli.

Cei asediați trebuie mai ales să se ferească de piedicile și vicleniile inamicului: dacă văd că asediatorii fac în mod constant un anumit lucru, să devină neîncrezători, și să se gândească că li se întinde o cursă care le poate fi fatală. Domitius Calvinus, când asedia un loc fortificat, obișnuia să facă în fiecare zi turul zidurilor cu o parte din armata sa; locuitorii au crezut până la urmă că nu era vorba decât de un exercițiu militar, nu au mai supravegheat cu aceeași vigilență și de îndată Domitius a atacat locul și l-a cucerit. Câțiva generali, informați că trebuiau să sosească întăriri pentru cei asediați, și-au îmbrăcat soldații în uniforma inamicilor; iar aceștia, primiți în oraș datorită acestei deghizări, au cucerit fără greutate orașul. Cimou din Atena, dând foc, în timpul nopții, unui templu așezat în afara zidurilor unui oraș pe care îl asedia, locuitorii au alergat să stingă focul și i-au predat astfel orașul. În fine, alți generali au ucis niște oameni provenind dintr-un loc asediat care strângeau furajul, și-au îmbrăcat o parte dintre soldați în hainele acestora, astfel, au putut, datorită acestei viclenii, să le deschidă porțile celorlalți.

Generalii antici au folosit diverse mijloace pentru a îndepărta garnizoanele de orașele pe care voiau să le asedieze. Scipion, aflându-se în Africa și dorind să pună stăpânire pe câteva locuri fortificate păzite de Cartaginezi, s-a prefăcut de mai multe ori că vrea să le atace și că apoi se îndepărtează de teamă că nu va reuși. Hanibal, înșelat de aceste aparențe, a retras toate garnizoanele din locurile lor, pentru a i se opune cu mai multe forțe și a-l învinge cu mai mare ușurință; dar Scipion, informat de această greșeală, l-a trimis de îndată pe Massinissa pentru a pune stăpânire pe locurile abandonate. Pirus, atacând capitala Iliriei, apărată de o garnizoană numeroasă, a disimulat deznădejdea că nu o poate supune și s-a îndreptat împotriva altor orașe; capitala, pentru a le trimite întăriri, a slăbit

garnizoana sa și astfel, i-a oferit lui Pirus mijloacele necesare pentru a pune stăpânire pe ea.

Pentru a pune stăpânire pe un oraș, deseori s-au otrăvit apele și s-a deviat cursul unui râu, dar acesta este un mijloc care rareori a reușit. Uneori, cei asediați au fost determinați să se predea anunțând o nouă victorie sau că sosesc noi întăriri împotriva lor. Generalii antici au recurs deseori la trădare și au căutat să corupă pe unii locuitori. În această privință, fiecare a folosit metode diferite. Deseori un fals dezertor a câștigat încrederea celor asediați și o influență de care s-a folosit în interesul generalului care îl trimisese. El poate face cunoscută dispunerea diferitelor gărzi și să ofere modalitatea necesară pentru a pune stăpânire pe oraș cu mai multă ușurință; sau sub diverse pretexte, bloca poarta cu un car sau cu niște grinzi și facilita prin aceasta, intrarea inamicului. Hanibal a determinat un locuitor să-i predea fortăreața romanilor. Acesta ieșind noaptea ca pentru a merge la vânătoare, sub pretextul că în timpul zilei se temea de inamic și, revenind în oraș, a introdus în echipajul său de vânătoare câțiva soldați care au ucis garnizoana și au deschis porțile cartaginezilor.

Trebuie să încercați să-i atrageți pe cei asediați departe de întăriturile lor disimulând faptul că fugiți din fața lor atunci când ei inițiază misiunile de luptă. Într-un astfel de caz, mai mulți generali, între care Hanibal, au renunțat chiar la tabăra lor, pentru a putea opri retragerea celor asediați și a pune stăpânire pe orașul lor. Încă o viclenie excelentă este aceea de a disimula ridicarea asediului: în acest mod, atenianul Formion, după ce a devastat țara lui Calcis, a primit ambasadorii acesteia, le-a făcut cele mai frumoase promisiuni, a inspirat cea mai mare siguranță locuitorilor acesteia și, profitând de această încredere oarbă, a sfârșit prin a deveni stăpânul orașului lor.

Cei aflați sub asediu trebuie să vegheze cu grijă asupra oamenilor suspecți care sunt printre ei, dar de multe ori ne putem asigura mai bine prin binefaceri decât prin pedepsiri. Marcelus știa că Lucius Brancius, din orașul Nola, era influențat de o sensibilitate pentru Hanibal; dar l-a tratat cu atâta bunătate și generozitate încât, schimbând cursul planurilor sale secrete, îl transformă în cel mai bun prieten al romanilor.

Mai degrabă atunci când inamicul se îndepărtează, decât atunci când acesta este aproape trebuie să fii mai bine pregătit

să aperi orașul, posturile pe care le crezi mai sigure trebuie supravegheate mai mult; deoarece un mare număr de orașe au fost surprinse dinspre partea în care inamicul era cel mai puțin așteptat. Surprizele de acest gen au două cauze: fie că cei asediați au crezut inaccesibil postul care a fost atacat, fie că inamicul, simulând un fals atac pe o parte, s-a îndreptat în liniște în cealaltă parte. Deci cei asediați trebuie să-și folosească toate mijloacele pentru a preveni aceste două pericole, să mențină tot timpul și mai ales noaptea gărzi întărite pe ziduri și să folosească nu numai oameni, dar chiar și câini feroce și activi care să poată simți de departe inamicul și să-i anunțe venirea prin lătrături. Nu numai câinii, dar și gâștele au salvat uneori orașele, cum s-a întâmplat în Roma, când galii asediau Capitoliul. Pe perioada asediului Atenei de către lacedemonieni, Alcibiade, pentru a se asigura de vigilența gărzilor, a ordonat, amenințând cu pedepse severe, ca de fiecare dată când va ridica o făclie pe parcursul nopții, gărzile să ridice de asemenea una. Iphicrates a ucis o santinelă adormită, spunând „că o lăsa precum o găsise”

Cei aflați sub asediu folosesc diverse modalități pentru a reuși să le parvină prietenilor lor informații; pentru a nu încredința secretele lor mesagerilor, ei le scriu cifrat, și le ascund în diferite moduri. Cifrele sunt convenite între corespondenți; iată cum le putem ascunde. Vom ascunde scrisoarea fie în teaca sabiei, fie în aluatul pe care îl vom coace ca pâine pentru a o da purtătorului, fie în părțile cele mai intime ale corpului uman, fie în cureaua câinelui care îl va însoți pe mesager. De asemenea, putem scrie într-o scrisoare lucruri nesemnificative și să scriem în spațiile dintre rânduri cu anumite substanțe care, atunci când înmuiem sau încălzim hârtia, fac posibilă apariția vizibilă a literelor. Este o invenție care a dat în zilele noastre cele mai bune rezultate. Când se dorea transmiterea unor secrete prietenilor săi, retrași într-un loc fortificat și nedorind a folosi nici un intermediar, se lipea pe poarta bisericilor scrisori de excomunicare scrise într-o formă obișnuită și intercalată precum tocmai am vorbit iar cei cărora le erau adresate le recunoșteau după un anumit semn convenit, le dezlipeau și le citeau în siguranță. Această modalitate este cea mai sigură și este fără risc, deoarece cel care îl transmite poate fi primul înșelat.

Există o mulțime de alte expediente de același gen, pe care fiecare le poate găsi singur. De altfel, este mult mai ușor să scrii unor oameni aflați sub asediu decât le este celor asediați scriind celor de afară. Efectiv, nu au alte mijloace de a trimite scrisorile lor decât cu ajutorul falșilor dezertori; dar această modalitate este îndoielnică și foarte periculoasă, mai ales când inamicul este vigilent și suspicios. Dimpotrivă, cei care scriu din afară pot, sub diverse pretexte, să introducă mesajul lor în tabăra asediatorilor și acolo vor avea mai multe ocazii favorabile de a pătrunde în oraș.

Acum vă voi întreține despre sistemul actual al atacului locurilor fortificate. Sunteți atacat într-un oraș care nu are deloc șanțuri în spatele zidurilor? Așa cum v-am recomandat, trebuie pentru a împiedica inamicul să pătrundă prin spărturile făcute în ziduri, deoarece este imposibil să vă opuneți acestui rezultat al artileriei, trebuie, spun eu, chiar de la începutul atacului să săpați în spatele zidului lovit de artilerie un șanț lat de cel puțin treizeci de coți și să aruncați tot pământul din tranșee pe partea orașului, ceea ce va forma o întăritură și va mări adâncimea șanțului. Va trebui să întreprindeți această lucrare în timp, pentru ca la prima spărtură a zidului să fi săpat deja cinci sau șase coți. Este important, în timp ce săpați acest șanț, să-l închideți de fiecare parte cu o redută; când primul zid rezistă suficient timp pentru a vă permite să faceți acest șanț și aceste redute, acolo unde s-a produs spărtura va deveni partea cea mai întărită din oraș, pentru că această întăritură pe care tocmai ați construit-o ține locul șanțurilor interioare pe care le-am recomandat; dacă, dimpotrivă, zidul este slab fortificat și nu vă lasă să vă terminați lucrarea, trebuie atunci să vă arătați toate aptitudinile și să opuneți inamicului toate trupele și forțele voastre. Acest mod de a construi o nouă întăritură a fost practicat de către pizani, când ați mers să le asediați orașul. Ei nu au întâmpinat mari greutăți, pentru că zidurile lor, fiind foarte solide, le-a dat timp și au lucrat pe un pământ argilos, tenace și foarte convenabil pentru a săpa întărituri; dar, fără aceste două avantaje, erau pierduți. Este o precauție utilă să efectuezi înainte această lucrare și să sapi șanțuri în interiorul orașului, în jurul întăriturilor, după metoda pe care am explicat-o, deoarece în acel moment putem aștepta inamicul în liniște și în deplină siguranță.

Anticii puneau deseori stăpânire pe orașe cu ajutorul tunelurilor subterane. Ei săpau în secret căi subterane pe care le duceau până în oraș și care le deschidea intrarea; astfel romanii au pus stăpânire pe Veies; sau minau zidurile și le transformau în ruine. Această ultimă metodă a devenit un obicei frecvent în prezent. Atunci când, odată mina umplută cu pulbere, dându-i-se foc, nu numai că zidul se prăbușește, dar și munții se crapă și toate fortificațiile se dărâmă din toate părțile. Mijlocul de prevenire al acestui pericol este de a vă construi orașul pe câmpie și de a săpa șanțuri care înconjură locul de o asemenea adâncime, încât dușmanul să nu poată săpa mai adânc fără a da de apă, singurul obstacol pe care îl putem pune în fața acestor mine. Dacă apărați un oraș construit pe înălțimi, cel mai bun mijloc de a vă proteja de inamic este de a căuta să-l respingeți, săpând în oraș un număr mare de fântâni foarte adânci. Puteți de asemenea pune și voi mine, când știți cu precizie locul mânat de inamic. Această metodă este excelentă, dar este dificil să descoperi minele atunci când ești atacat de un inamic căruia nu-i lipsește abilitatea.

Cei asediați trebuie să aibă grijă, mai ales, să nu se lase surprinși în timpul acordat odihnei, ca și după un asalt, la ridicarea gărzilor, adică dimineața la revărsatul zorilor, și seara și în special în timpul meselor. La astfel de ore au fost cucerite cele mai multe orașe și atunci cei asediați au distrus deseori armata asediatorilor. Deci trebuie să fie păziți din toate părțile și să mențină cea mai mare parte a trupelor sale întotdeauna înarmată. De altfel, trebuie să subliniez aici că, ceea ce face cu adevărat mai dificilă apărarea unui oraș sau a unei tabere, este situația în care cei asediați sunt nevoiți întotdeauna să mențină trupele lor divizate; inamicul putând efectiv să-și reunească trupele pentru a ataca o singură poziție când dorește el, cei aflați sub asediu trebuie să facă permanent de gardă pe toate părțile. Astfel inamicul poate ataca cu toate forțele, în vreme ce aceștia nu se apără niciodată decât cu o parte dintre ai lor.

De altfel, cei asediați pot fi învinși fără vreun ajutor și asediatorii nu riscă decât de a fi respinși. De asemenea, am văzut deseori generali asediați într-un oraș sau într-o tabără, ieșind cu toată armata, chiar dacă inferioară în forțe, pentru a lupta și învinge inamicul. Este hotărârea pe care a luat-o Marcellus la Nola și Cezar în Galia. Acesta, fiind atacat în tabăra

să de o imensă mulțime de gali, a simțit că, rămânând în întărituri, ar fi forțat să-și separe forțele și nu ar fi putut ataca inamicul cu entuziasm și nu ar fi putut să se apere cu succes. A îndepărtat deci o parte în tabără și s-a năpustit cu toate forțele sale asupra lui, a respins inamicul cu atâta impetuozitate și îndrăzneală, încât l-a distrus și a repurtat o victorie deplină.

Fermitatea și răbdarea celor asediați provoacă uneori disperare și teamă în sufletul asediatorilor. Atunci când Pompei se confrunta cu Cezar, în Tesalia, armata acestuia suferea în special de foame; i s-a adus o pâine dintre cele cu care armata se hrănea. Când a văzut că era făcută din iarbă, a interzis să li se arate soldaților pâinea, de teamă să nu se îngrozească, văzând ce dușmani aveau de înfruntat. Nimic nu-i onora mai mult pe romani, pe timpul războiului împotriva lui Hanibal, ca perseverența lor de neclintit în orice stare critică ar fi fost poziția lor, de oricâte nenorociri ar fi fost împovărați, niciodată ei nu au cerut pacea, niciodată nu au dat nici cel mai mic semn de frică. Chiar și atunci când Hanibal era la porțile Romei, câmpul unde își instala tabăra s-a vândut mai scump decât prețul cu care ar fi fost cumpărat în vremuri obișnuite. Perseverența lor era atât de puternică încât, asediind Capone chiar în același timp cu asedierea Romei de către Hanibal, nu au vrut să ridice asediul asupra Capone pentru a merge să-și apere propriile cămine.

Tratând pe larg cu voi arta militară, știu că am putut intra în detaliile pe care le puteați ști și voi la fel de bine ca mine. Totuși nu am crezut că trebuie să le trec sub tăcere, pentru că ele sunt utile pentru a face cunoscute toate avantajele instituțiilor pe care vi le-am propus. De altfel, poate nu vor fi inutile acelora care nu au avut aceleași posibilități de a se instrui ca voi. Nu-mi mai rămâne, cred, decât să vă prezint câteva maxime generale pe care este util să le aprofundați.

1. Toate cele ce îi sunt utile dușmanului vouă vă face rău.

2. Cel care depune cele mai mari eforturi pentru a cunoaște planurile dușmanului și pentru a-și antrena frecvent armata va avea de riscat cel mai puțin și va fi cel mai îndreptățit să spere victoria.

3. Nu vă duceți niciodată în luptă soldații decât după ce i-ați încurajat, după ce i-ați antrenat și v-ați asigurat că sunt

încrezători; în sfârșit, nu vă angajați în nici o acțiune decât atunci când ei au speranța că vor câștiga.

4. Este mai bine să vă învingeți dușmanul prin foame decât cu ajutorul armelor; succesul luptei armate depinde mult mai des de noroc decât de curaj.

5. Cele mai bune hotărâri sunt cele pe care le ascundem dușmanului, până în momentul executării lor.

6. Unul dintre marile avantaje în război este acela de a cunoaște momentul potrivit și de a ști să-l folosești.

7. Natura creează puțini oameni curajoși; îi datorăm cel mai des educației și exercițiului.

8. În război disciplina contează mai mult decât impetuozitatea.

9. Atunci când dușmanul pierde unii dintre partizanii săi și trece de partea voastră este o mare cucerire, dacă vă rămân fideli. Un om care dezertează, slăbește mult mai mult o armată decât o face un om ucis, chiar dacă acest nume de dezertor îl face să pară suspect atât noilor săi amici cât și celor pe care i-a părăsit.

10. Când dispuneți o armată în poziția de luptă, este mai bine să rezervi întăriri în spatele primei linii, decât să-ți risipești soldații pentru a-ți extinde frontul.

11. Este dificil să-l învingi pe acela care îți cunoaște bine forțele și pe cele ale dușmanului.

12. În război, curajul prețuiește mai mult decât mulțimea; dar ceea ce prețuiește mai mult, sunt posturile avantajoase.

13. Lucrurile noi și neprevăzute îngrozesc o armată; dar, cu timpul, și obișnuindu-se, ea încetează să se mai teamă de ele: trebuie deci atunci când ai un dușman mai nou, să vă obișnuiți trupele cu el prin ușoare ciocniri de trupe înainte de a se angaja într-o acțiune generală.

14. A urmări în dezordine un dușman în derută este a dori să vă transformați victoria într-o înfrângere.

15. Un general care nu face mari provizii de alimente va fi învins fără a se recurge la violență.

16. Trebuie să vă alegeți câmpul de bătălie după cum aveți încredere mai multă în cavalerie sau în infanterie.

17. Vreți să vedeți dacă este vreun spion în tabără? Ordonați fiecărui soldat să se retragă în cantonamentul său.

18. Schimbă imediat planurile când observi că dușmanul a pătruns în tabăra ta.

19. Vorbiți cu mai mulți oameni despre hotărârea pe care trebuie să o luați; nu încredințați decât puținilor prieteni hotărârea pe care ați luat-o.

20. În vreme de pace, teama și pedeapsa să fie mobilul soldatului; în vreme de război, speranța și recompensele să le fie mobilul.

21. Niciodată un bun general nu riscă o bătălie, dacă necesitatea nu îl obligă sau nu este ocazia potrivită.

22. Dușmanul să nu vă știe niciodată dispozitivul în ziua luptei; dar oricare ar fi ele, prima linie să se poată intercala întotdeauna în a doua și a treia.

23. În timpul luptei, dacă nu vreți să aruncați armata voastră în dezordine, nu dați niciodată un batalion o altă funcție decât aceea care i-a fost la început destinată.

24. Împotriva accidentelor neprevăzute, remediul este anevoios, împotriva accidentelor prevăzute, este ușor.

25. Soldații, armele, banii, pâinea; iată vigoarea războiului; din aceste patru obiecte, primele două sunt cele mai necesare, deoarece cu soldații și armele găsim pâinea și banii, în timp ce cu banii și pâinea nu găsim nici armele nici soldații.

26. Bogatul dezarmat este o recompensă a soldatului sărac.

27. Obișnuiți-vă soldații să deteste o mâncare delicată și bogată.

Iată, în general, ceea ce am crezut important să vă expun despre arta războiului. Aș fi putut să dezvolt mult mai mult subiectele și să vă explic despre organizarea diferitelor corpuri de trupe la antici, despre îmbrăcămintea și exercițiile lor, dar aceste detalii nu mi s-au părut necesare, pentru că ați putut să vă instruiți voi înșivă și pentru că de altfel, intenția mea nu este de a face un tratat de artă militară a anticilor, ci de a prezenta numai mijloacele pentru a crea o armată mai bună și mai sigură decât armatele noastre actuale. Nu am vrut deci să vorbesc despre instituțiile antice decât în măsura în care ele ar servi la explicarea acelora pe care le propun.

Ați fi dorit poate să vă fi explicat puțin mai mult despre cavalerie și să vă fi vorbit despre războiul maritim, deoarece puterea militară cuprinde în general, atât armata de mare cât și cea de uscat; cavaleria ca și infanteria. Nu v-am vorbit despre

războiul maritim pentru că nu cunosc nimic despre el. Las această grijă în seama genovezilor și a venețienilor care, prin permanenta lor preocupare de a-și amplifica puterea navală, au știut să facă atâtea lucruri importante. Cât privește cavaleria, mă limitez la ceea ce v-am spus deja, pentru că această parte din trupele noastre este mai puțin defectuoasă decât restul. De altfel, cu o bună infanterie, care reprezintă vigoarea unei armate, aproape întotdeauna în mod necesar avem o cavalerie bună. Voi recomanda numai suveranului care vrea să creeze o armată două mijloace convenabile pentru a multiplica caii în statele lor: să răspândească în țară cai de rasă bună și să stimuleze cetățenii să facă comerț cu mânji cum se face cu viței și catâri și pentru ca aceștia să-și găsească cumpărătorii, trebuie ordonat ca nimeni să nu aibă un catâr fără a avea un cal și ca, în sfârșit, să nu putem purta mătăsuri fără a avea cai. Aflu că un regulament asemănător a fost stabilit de un prinț din secolul nostru și că în puțin timp a format prin acest mijloc o excelentă cavalerie în statele sale. Cât despre celelalte regulamente ale cavaleriei, vă trimit la ce v-am spus deja în această privință și la ceea ce se practică în prezent printre noi.

Veți dori poate să vă vorbesc, de asemenea, despre calitățile necesare unui mare general. O pot face în câteva cuvinte. Aș vrea ca generalul meu să fie instruit temeinic despre tot ceea ce a făcut astăzi obiectul discuției noastre și aceasta încă nu m-ar împăca, dacă nu este în stare de a găsi el însuși toate regulile de care are nevoie. Fără spirit de invenție, nimeni nu a excelat vreodată în nimic; și dacă acest spirit conduce la glorie și considerație în toate celelalte arte, războiul îi conferă cea mai mare glorie. Cele mai mici invenții de acest gen sunt celebre în istorie. Astfel l-am lăudat pe Alexandru cel Mare atunci când, vrând să-și instaleze tabăra fără știrea dușmanului, a anunțat plecarea armatei lovind cu o lance într-un coif în loc de a pune să sune trompetă. Altădată, în momentul angajării luptei, o ordonat soldaților săi să se așeze pe genunchiul stâng în fața dușmanului, pentru a susține mai în siguranță primul său efort. Dar e timpul să sfârșim și să revenim în punctul de unde plecasem; voi evita astfel pedeapsa care se impune la noi acelora care părăsesc țara fără a mai reveni. Îmi spuneați, Cosimo și trebuie să vă amintiți fără îndoială că nu concepeați cum eu, atât de mare admirator al anticilor și blamându-i atât

de virulent pe cei ce nu îi iau drept modele în lucrurile importante ale vieții, nu încercasem să-i imit în tot ceea ce privește arta războiului care întotdeauna a fost principala mea preocupare. V-am răspuns că orice om care meditează asupra unui plan trebuie să se pregătească dinainte pentru a fi în stare să-l execute, dacă va găsi ocazia convenabilă. Tocmai v-am vorbit detaliat despre arta militară, de voi depinde acum să hotărâți dacă sunt capabil sau nu de a readuce o armată la instituțiile antice; puteți judeca, mi se pare, cât timp am dedicat acestui unic obiect al meditațiilor mele și cât aș fi de bucuros să le putem pune în execuție. Vă este ușor să vedeți dacă am mijloacele necesare și ocazia. Dar pentru a nu vă lăsa cu vreo îndoială și pentru marea mea justificare vă voi expune care sunt aceste ocazii; astfel mă voi achita de promisiune, arătându-vă mijloacele și obstacolele unei asemenea revoluții.

Dintre toate instituțiile umane, cele mai ușor de readus la regulile anticilor sunt instituțiile militare; dar această revoluție nu este fără efort decât pentru un prinț ale cărui state pot pune pe picioare cincisprezece până la douăzeci de mii de oameni tineri; căci nimic nu este mai dificil pentru cei care sunt privați de un asemenea avantaj. Și pentru a mă face mai bine înțeles, trebuie mai întâi să reamintesc că generalii ajung la celebritate prin două mijloace diferite. Unii au realizat lucruri semnificative cu trupe foarte bine reglate și foarte disciplinate. Astfel sunt cei mai mulți dintre generalii romani și toți generalii care nu au avut altă hotărâre de luat decât aceea de a menține ordinea, disciplina și de a guverna armata cu înțelepciune. Ceilalți nu au avut de învins numai dușmanul, dar, înainte de a se încumeta în luptă, au trebuit să formeze armata, să o antreneze și să o disciplineze; și merită fără îndoială, mai multă glorie decât cei care au întreprins mari acțiuni cu armate deja formate. Printre generalii care au învins astfel de obstacole, îi putem cita pe Pelopias și Epaminondas, Tullus Hostilius, Filip, regele Macedoniei, tatăl lui Alexandru, Cyrus, rege al Perșilor și în fine, Sempronius Gracchus. Oricare ar fi fost talentele și abilitatea lor, niciodată nu ar fi putut obține cel mai mic succes într-o țară străină, populată de oameni corupți în cel mai înalt grad și dușmani ai oricărui sentiment de onoare și supunere.

Deci nu este suficient astăzi, în Italia, să știi a comanda o armată deja formată, trebuie să fii în stare de a o crea înainte

de a o conduce. Dar acest succes nu este posibil decât suveranilor care au un stat extins și supuși numeroși și nu asemeni mie care nu am condus niciodată o armată și care să nu pot niciodată să am sub ordinele mele decât soldați supuși unei puteri străine și independente de voința mea. Și vă las să vă gândiți dacă printre asemenea oameni putem introduce o disciplină asemănătoare celei pe care v-am propus-o. Unde sunt soldații care ar consimți astăzi să poarte alte arme decât armele lor obișnuite și, în afară de arme, alimente pentru două sau trei zile și instrumente de geniști? Unde sunt cei care ar mânui hârletul și ar rămâne în fiecare zi două sau trei ore sub arme, ocupați cu toate exercițiile care trebuie să-i facă în stare de a susține atacul dușmanului? Cine ar putea să-i dezobișnuiască de destrăbălările, distracțiile, blasfemiile și insolența lor? Cine ar putea să îi supună unei astfel de discipline și să facă să se nască în ei un asemenea sentiment de respect și supunere, încât un arbore încărcat cu fructe ar fi păstrat intact în mijlocul taberei, așa cum am văzut de mai multe ori în armatele antice? Cum voi reuși să mă fac respectat, iubit sau temut atunci când, după război, ei nu trebuie să aibă nici cea mai mică legătura cu mine? De ce i-aș putea face să le fie rușine, când s-au născut și au crescut fără nici o idee de onoare? De ce m-ar respecta, pentru că nu mă cunosc deloc? Pe ce Dumnezeu sau pe ce sfânt i-aș putea eu face să jure? Pe cei pe care îi adoră sau pe cei pe care îi hulește? Nu știu dacă există vreunii pe care îi adoră, dar știu bine că îi hulește pe toți. Cum vreți să contez pe promisiunile în care au invocat mărturia unor ființe pe care le disprețuiesc? Și atunci când îl disprețuiesc pe Dumnezeu însuși, vor respecta ei oamenii? La care instituții salvatoare puteți deci spera într-o asemenea stare de lucruri? Îmi veți arăta poate că elvețienii și spaniolii sunt totuși niște trupe bune; vă mărturisesc că prețuiesc mult mai mult, fără nici o comparație, decât italienii; dar dacă ați urmărit această discuție și ați reflectat asupra sistemului militar al celor două popoare, veți vedea că au încă multe de făcut pentru a ajunge la perfecțiunea anticilor. Elvețienii sunt în mod natural niște trupe bune, din motivul pe care vi l-am spus la începutul discuției noastre. Cât despre spanioli, au fost formați din necesitate; purtând război într-o țară străină și forțați să învingă sau să moară, necrezând că au vreo posibilitate de retragere, au trebuit să-și arate întreaga lor

valoare. Dar superioritatea acestor două popoare este foarte departe de perfecțiune, deoarece ele nu sunt de urmat decât pentru că s-au obișnuit să aștepte dușmanul cu sabia și sulița. Și nu există nimeni care să aibă posibilitatea de a le spune ce le lipsește și mai puțin, acela care nu le cunoaște. Dar să revenim la italienii care, guvernați de prinți neinspirați, nu au știut să-și însușească nici o instituție militară bună și nefiind deloc, precum spaniolii, presați de necesitate, nu au putut să se formeze ei înșiși și astfel au rămas rușinea națiunilor.

De altminteri, nu popoarele Italiei trebuie acuzate aici, ci numai suveranii lor care, de altfel, au fost aspru pedepsiți și au suferit pedeapsa meritată pentru ignoranța lor, pierzându-și în mod dezonorant statele fără a fi dovedit cel mai mic semn de virtute. Vreți să vă asigurați de adevărul a tot ceea ce avansez eu aici? Revedeți în mintea voastră toate războaiele care au avut loc în Italia, de la invazia lui Carol al VIII-lea până în zilele noastre. În mod obișnuit războaiele fac popoarele mai curajoase și mai demne de urmat; dar la noi, cu cât războiul a fost mai plin de acțiune și mai sângeros, cu atât a fost mai urât de trupele și de generalii noștri. Care este cauza acestor dezastre? Faptul că instituțiile noastre militare erau și sunt încă detestabile și nimeni nu a știut să le însușească pe cele instituite recent la alte popoare. Niciodată nu vom reda vreun luciu armatelor italiene decât prin mijloacele pe care le-am propus și prin voința principalilor suverani din Italia; deoarece pentru a stabili o asemenea disciplină, trebuie să ai oameni simpli, obișnuiți și supuși legilor voastre și nicidecum desfrânați, vagabonzi și străini. Niciodată un sculptor bun nu va încerca să facă o statuie frumoasă după o schiță proastă, îi trebuie o marmură brută.

Suveranii noștri din Italia, înainte de a fi resimțit efectele războaielor ultramontane, își imaginau că îi era suficient unui prinț să știe să scrie o scrisoare frumoasă, să construiască un răspuns artificial, să arate în discursurile sale subtilitate și profunzime și să știe să pregătească cu subtilitate o acțiune perfidă; acoperiți de aur și pietre prețioase voiau să întreacă toți muritorii prin bogăția mesei lor și luxul patului lor. Înconjurați de desfrânați, în mijlocul unei rușinoase trândăvii, guvernându-și supușii cu orgoliu și avariție, nu acordau decât preferențial gradele din armată, disprețuind orice persoană care ar fi îndrăznit să le dea un sfat salvator și pretindeau că cele mai

nesemnificative cuvinte rostite de ei să fie privite ca niște oracole. Nu observau, nenorociții, că nu făceau altceva decât să se pregătească a deveni prada primului agresor. De aici au venit, în 1494, loviturile bruște, fugile precipitate și cele mai ciudate înfrângeri.

Așa se face că cele trei mari state ale Italiei au fost de mai multe ori tulburate și lăsate pradă jafului. Dar ceea ce este mai deplorabil, este faptul că prinții actuali trăiesc în aceeași dezordine și persistă în aceleași erori. Nu le dă prin minte că, la antici, orice prinț avid să-și mențină autoritatea, practică cu obstinație toate regulile pe care tocmai le-am prescris și se arăta în mod constant preocupat să-și întărească trupul împotriva oboselilor și să-și fortifice sufletul împotriva pericolelor. Alexandru, Cezar și toți marii oameni ai acelor vremuri luptau întotdeauna în primele rânduri, mergeau pe jos, încărcați cu armele lor și nu-și abandonau imperiul decât odată cu viața, dorind să trăiască și, de asemenea, să moară cu onoare. Puteam, poate, dezaproba la unii dintre ei o prea mare dorință de a domina, dar niciodată nu le-am reproșat nici o moliciune, nimic din ceea ce enervează și degradează umanitatea. Dacă prinții noștri puteau să se instruiască și să înțeleagă astfel de exemple, ar avea, fără nici o îndoială, un alt mod de a trăi și ar schimba cu siguranță și soarta statelor lor.

V-ați plâns de miliția voastră la începutul acestei discuții; dacă ea a fost organizată după regulile pe care le-am prescris, și nu ați putut fi deloc mulțumit de aceasta, aveți dreptate să vă plângeți, dar dacă am urmărit în această privință un sistem cu totul diferit de ce am propus eu, chiar miliția voastră are dreptul de a se plânge de voi care nu aveți decât o schiță de plan și nu un plan perfect. Venețienii și ducele de Ferrara au început această reformă și nu au continuat-o, dar nu trebuie decât să-i acuzăm pe ei și nu armata lor. De altfel, susțin că acela dintre suverani, care își va însuși primul sistemul pe care îl propun, va face incontestabil legea în Italia. Legea o va face prin puterea sa, ca cea a macedonenilor sub regele Filip. Acest rege a învățat de la Epaminondas să pregătească și să disciplineze o armată; și în vreme ce restul Greciei lâncezea în trândăvie, ocupat numai cu ascultatul recitalurilor de comedii, a devenit atât de puternic, grație instituțiilor sale militare, încât a fost în stare să subjuge toată Grecia și să lase fiului său mijloacele necesare pentru a

cuceri lumea. Oricine disprețuiește asemenea instituții este deci indiferent față de autoritatea sa, dacă este monarh, față de autoritatea țării sale, dacă este cetățean.

În ceea ce mă privește, deplâng destinul care avea să-mi refuze cunoașterea acestor importante maxime sau să-mi ofere mijloacele pentru a le practica. Deoarece în vreme ce, iată-mă, ajuns la bătrânețe, pot spera de a avea vreodată posibilitatea de a înfăptui această mare acțiune? Am vrut deci să vă împărtășesc toate reflecțiile mele, vouă care sunteți tineri și de rang înalt și care, dacă vi se par de vreun folos, veți putea într-o zi, în vremuri mai fericite, să profitați de privilegiul suveranilor voștri pentru a le recomanda această reformă indispensabilă și a ajuta la punerea în execuție a acesteia. Dificultățile să nu vă inspire nici teamă, nici descurajare; țara noastră pare a fi destinată să facă să renască antichitatea, cum au dovedit-o poeții, sculptorii și pictorii noștri. Nu-mi pot crea asemenea speranțe pentru mine, fiind deja spre sfârșitul zilelor; dar dacă soarta mi-ar fi dăruit un stat destul de puternic pentru a realiza acest plan, cred că în foarte puțin timp aș fi arătat lumii răsplata instituțiilor anticilor; și, cu siguranță, aș fi ridicat statele mele la un înalt grad de splendoare sau cel puțin aș fi sucombat în mod glorios.